

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra muzikologie

Diplomová práce

Antonín Dvořák: Svatá Ludmila, op. 71

Geneze a recepce oratoria se zaměřením

na scénická provedení

Genesis and reception of the oratorio

focused on stage design performances

Autor: Bc. Alena Benešová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Kopecký, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci *Antonín Dvořák: Svatá Ludmila, op. 71. Geneze a recepce oratoria se zaměřením na scénická provedení* vypracovala zcela sama za použití uvedených pramenů a literatury.

V Kadani 5. května 2021

.....

Děkuji všem, kteří mi umožnili splnit si sen a byli mi vždy oporou. Nejvíce děkuji svému manželovi, dětem a mým rodičům za neutuchající podporu a trpělivost. V neposlední řadě děkuji svému vedoucímu práce Jiřímu Kopeckému za empatické vedení a Nikole Dunkové za vhled do světa výtvarného umění.

Obsah

Úvod.....	3
1 Stav bádání.....	5
1.1 Slovníky, katalogy a databáze.....	5
1.2 Literatura domácí a zahraniční provenience.....	9
1.3 Domácí a zahraniční periodika.....	12
1.4 Muzea, deponitáře.....	13
2 Oratorium 19. století a Dvořákova <i>Svatá Ludmila</i>	14
3 Geneze oratoria <i>Svatá Ludmila</i>	16
3.1 Okolnosti vzniku oratoria.....	16
3.2 Věnování oratoria olomouckému Žerotínu.....	20
4 První provedení <i>Svaté Ludmily</i>	22
4.1 První provedení v Anglii.....	22
5 První provedení oratoria v Národním divadle v Praze v roce 1887.....	30
6 Výběr dalších zahraničních provedení.....	36
6.1 Spojené státy 1888.....	36
6.2 Anglie 1892.....	36
6.3 Vídeň 1897.....	37
6.4 Belgie 1909.....	37
7 Výběr z provedení na našem území do 1906.....	40
7.1 Olomoucký Žerotín.....	42
7.2 Beseda brněnská.....	47
7.3 Kroměřížský Moravan.....	49
7.4 Penzijní spolek sboru a orchestru Národního divadla v Praze.....	52
7.5 První český hudební festival v Praze roku 1904.....	53
7.6 Jihočeský festival v roce 1906.....	56
8 Scénická verze oratoria.....	57
8.1 Úpravy libreta pro scénické provedení Václavem Judou Novotným.....	57
9 První scénické provedení <i>Svaté Ludmily</i> v letech 1901 až 1904 v Národním divadle.....	64
9.1 Výtvarné návrhy a scénografie.....	65
10 Scénické provedení <i>Svaté Ludmily</i> v Národním divadle v Brně v roce 1924.....	78
11 Scénické provedení <i>Svaté Ludmily</i> v pražském Národním divadle v letech 1934 až 1935.....	81
Závěr.....	90
Resumé.....	92

Anotace	94
Bibliografie:	95
1. Literatura	95
2. Slovníky a encyklopedie domácí a zahraniční provenience	96
3. Odborné studie, referáty a disertační práce	96
4. Domácí periodika	97
5. Zahraniční periodika	101
6. Online zdroje	101
7. Hudebniny	102
8. Obrazová příloha	102

Úvod

Oratorium *Svatá Ludmila*, op. 71 patří v duchovní tvorbě Antonína Dvořáka k nejrozsáhlejším dílům. Tuto tzv. sakrální operu Dvořák zkomponoval v období od 7. září 1885 do 30. května 1886. Oratorium vytvořil na objednávku pro hudební festival v anglickém Leedsu, kde proběhla premiéra 15. října 1886. V době, kdy byl Dvořák osloven vedením leedského festivalu ke zkomponování oratoria na biblický námět, již věděl, že předlohu k oratoriu bude čerpat z české historie. Myšlenka na kompozici díla čerpajícího námět z českých dějin v něm zrála již dlouhou dobu. Přesto, že na látce z bible výbor zpočátku trval, Dvořák si příběh o svaté Ludmile, manželce Bořivoje, nakonec dokázal prosadit. V té době měl již v rukou libreto Jaroslava Vrchlického.

Oratorium při premiéře v Leedsu, čítající na 120 hudebníků v orchestru a 350 sboristů, bylo ještě za Dvořákova života upraveno pro scénická provedení v Národním divadle v Praze v letech 1901 až 1904 a v letech 1934 až 1935. Scénické provedení nastudovalo také Národní divadlo v Brně v roce 1924.

Svatou Ludmilou se tak započala tradice českého národního oratoria. Provádění Dvořákova oratoria bylo díky svému námětu líčícímu přechod z pohanské víry na víru křesťanskou nejčastěji spojováno s křesťanskými svátky, především pak v období Velikonoc.

Dvořákovo oratorium *Svatá Ludmila* bylo zatím jako samostatné téma zpracováno převážně z hlediska kompozičního přístupu. Oratorium se tak často objevuje jako součást jiných prací, v nichž je pojednání o díle interpretováno tak, jak jej známe z běžně dostupné literatury. Obecné informace o vzniku oratoria dnes nalzáme především v biografiích o A. Dvořákovi. Hlubší sonda zaměřená na koncertní a scénická provedení *Svaté Ludmily* reflektující její přijetí za života skladatele u nás i v zahraničí nebyla doposud učiněna.

Předložená diplomová práce si klade za cíl přiblížit oratorium *Svatá Ludmila*, op. 71 od Antonína Dvořáka tak, jak nebylo doposud prezentováno, a to jak v koncertní, tak scénické podobě. Časové vymezení koncertního provádění oratoria je orientováno na prvních 30 let od prvního provedení v roce 1886 v anglickém Leedsu do roku 1906. Scénická provedení by pak měla reflektovat jediné tři scénické inscenace, a to roku 1901 až 1904 v pražském Národním divadle podle úprav Václava Judy Novotného, roku 1924 v brněnském Národním

divadle i scénické provedení v původním Vrchlického znění v letech 1934 až 1935 provedené opět v Národním divadle v Praze.

Práce si dále klade za cíl poskytnout reflexi zaměřenou na historickou recepci díla v rozsahu 30 let od jeho prvního uvedení v Anglii. Záměrem je uveřejnit doposud nepublikované výtvarné skici návrhů ke scénickému provedení v roce 1901, ale též fotografie vztahující se ke scénickému provedení v roce 1934 v pražském Národním divadle, které byla svým provedením zcela odlišné ve svém zpracování i pojetí. Veškerá provedení a přijetí díla by měla být podložena dobovými recenzemi z tuzemska i ze zahraničí. Všechny uvedené prameny by měly ve výsledku umožnit nahlédnout do dobového pojmání a přijetí Dvořákova oratoria.

Téma práce je zvoleno i s ohledem na skutečnost, že v letošním roce probíhá tzv. *Rok svaté Ludmily*, v němž si připomínáme 1100 let od její mučednické smrti.

Práce postavena především na heuristickém bádání by měla zodpovědět následující výzkumné otázky:

- Okolnosti vzniku oratoria
- Kdy, kde, kým a k jakým příležitostem bylo dílo prováděno od doby svého vzniku roku 1886 do posledního scénického provedení v roce 1935?
- Jaké byly pohnutky a pozadí vedoucí ke vzniku oratoria pro scénické provedení v roce 1901 v Národním divadle v Praze?
- Jakým zásahům a úpravám bylo dílo podrobeno při scénickém nastudování?
- Kdy, kde a kým byla scénická provedení oratoria uskutečněna?
- Jak vypadala scénická provedení v Národním divadle v roce 1901 a 1934? (scénografie, režie, dirigent, hlavní představitelé apod.)
- V čem se lišilo scénické provedení v roce 1901 a 1934?
- Jak bylo dílo v koncertní a scénické úpravě přijímáno a proč?

1 Stav bádání

Oratorium *Svatá Ludmila* op. 71. je řazeno ve Dvořákově vokální tvorbě k jednomu z nejrozsáhlejších děl, které napsal. Bylo zkomponováno v období od 7. září 1885 do 30. května 1886 na objednávku pro britský hudební festival. Premiéra proběhla 15. října 1886 v anglickém Leedsu. V době, kdy byl Dvořák Angličany osloven a požádán o kompozici oratoria, již věděl, že námětem bude téma z české historie. Myšlenka na zkomponování díla čerpajícího námět z českých dějin v něm zrála již dlouhou dobu předtím. Přestože požadavky na oratorium přicházející z Anglie byly orientovány na biblický námět, Dvořák si legendu o svaté Ludmile, manželce Bořivoje I. i přes veškeré snahy festivalového výboru a nakladatele Littletona nakonec uhájil.

Oratorium bylo při premiéře v Leedsu přijato kladně. Vytýkána mu byla pouze přílišná délka. Ještě za Dvořákova života pak bylo oratorium upraveno pro scénické provedení, které proběhlo v letech 1901 až 1904 v pražském Národním divadle. Úpravy tehdy učinil Dvořák spolu se skladatelem Václavem Judou Novotným. Dvacet let po Dvořákově smrti v roce 1924 se rozhodlo provést oratorium také Národní divadlo v Brně. O deset let později v roce 1934 se vedení pražského Národního divadla rozhodlo ke znovunastudování oratoria s tím, že se navrátilo k původnímu libretu Jaroslava Vrchlického bez zásahů a úprav V. J. Novotného.

Dvořákova *Svatá Ludmila* byla zatím jako samostatné téma zpracována jen z hlediska instrumentace nebo analyzována po jednotlivých částech. Oratorium se často objevuje také jako součást jiných komplexnějších prací o Dvořákově duchovní hudbě, kde jsou uvedeny jen základní, běžně dostupné informace. Žádná hlubší sonda zaměřená na recepci díla za života skladatele a scénická provedení, jež se liší nejen dobou uvedení, ale též pojetím i hudebně dramatickým ztvárněním, nebyla doposud učiněna.

1.1 Slovníky, katalogy a databáze

Jedním z nejdůležitějších zdrojů při pátrání po Dvořákově díle je kniha *Antonín Dvořák: Thematický katalog, bibliografie přehled života a díla* od Jarmila Burghausera a Johna

Claphama. V tomto katalogu nalézáme k oratoriu nejdůležitější informace o datu vzniku, prvním provedení a odkazy na dobové recenze v periodících.¹

Československý hudební slovník osob a institucí zahrnuje obsáhle vypracované heslo o Antonínu Dvořákovi. K oratoriu *Svatá Ludmila* se dovídáme přesnou dataci započetí kompozice i datum jejího dokončení. V hesle je obsaženo první provedení v anglickém Leedsu a prvé provedení u nás, které bylo uskutečněno koncertně s drobnými úpravami v roce 1887 v Národním divadle. Nechybí ani zmínka o prvním scénickém provedení v roce 1901.²

Z publikací, které přibližují osobnosti blízké Antonínu Dvořákovi, je nejpřínosnější lexikon Milana Kuna *Antonín Dvořák: Reflexe osobnosti a díla: lexikon osob*. Zde se dozvídáme o přátelském vztahu Dvořáka s Václavem Judou Novotným, který stál za úpravou textu pro scénické provedení v ND v roce 1901, nebo o Marii Červinkové-Riegrové, již jako první žádal o libreto k národnímu oratoriu. Nechybí zde ani osobnost Alfreda Littletona, spolumajitele hudebního nakladatelství Novello, které stálo za prvním vydáním klavírního výtahu *Svaté Ludmily* od Karla Weise.³

Online *Český hudební slovník* nám poskytuje informace o vztazích, které měl Dvořák se svým druhým největším vydavatelem Alfredem Littletonem. Ve slovníku je přiblíženo pozadí vzniku Dvořákových velkých vokálně-orchesterálních děl včetně oratoria *Svatá Ludmila*.⁴

V databázi RILM bylo ke Dvořákově *Svaté Ludmile* nalezeno 9 odkazů. V roce 1984 vystoupil na konferenci v Německu Jiří Vysloužil s příspěvkem o *Svaté Ludmile*. Toto dílo uvádí jako jedinečný příklad svého žánru v české hudbě 19. století, které však nestálo v době konání konference mimo hudební mainstream.⁵

¹ Burghauser, Jarmil a Clapham, John. *Antonín Dvořák: Thematický katalog: bibliografie: přehled života a díla*. 2., rev. a dopl. vyd. Praha: Bärenreiter Editio Supraphon, 1996. s. 250–252, 336–337.

² Štědroň, Bohumír, ed., Nováček, Zdenko, ed. a Čerňušák, Gracian, ed. *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 1., A–L. 1. vyd. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963.

³ Kuna, Milan. *Antonín Dvořák: reflexe osobnosti a díla: lexikon osob*. Vydání první. Praha: Academia, 2017.

⁴ Český hudební slovník. Český hudební slovník [online]. Copyright © [cit. 07.12.2020]. Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1119

⁵ Vysloužil, Jiří. *Dvořáks Oratorium Die Heilige Ludmilla*. Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität Halle. Reihe G: Musikwissenschaftliche Beiträge, 1984, s. 78–82. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A434533&lang=cs&site=ehost-live>.

Disertační práce Daniely Philippi z roku 1992 se orientuje na dvě Dvořákova vokální díla. Kantátu *Svatební košile* a oratorium *Svatá Ludmila*.⁶ Obě duchovní díla jsou nahlížena z pohledu Dvořákova přístupu k instrumentaci a kompozici v komparaci s hudbou jiných skladatelů. Práce osvětluje žánrové otázky, praktické funkce a styl i záměry skladatele. V roce 1993 pak stejná autorka publikovala v anglickém časopise studii pod názvem *Dvořák and the development of oratorio in the nineteenth century*, jež vycházela ze zmiňované diplomové práce.

Pro tuto práci jsou dále relevantní příspěvky Jiřího Vysloužila⁷ a Rudolfa Pečmana⁸ z konference *Händel-rezeption in den Böhmischen Ländern im 19. Jahrhundert* konané v roce 1998 v Německu. Obě studie vyšly v muzikologickém časopisu *Händel-Jahrbuch* ve stejném roce. J. Vysloužil poukazuje na Dvořákovy úspěchy v Anglii před vznikem *Svaté Ludmily* a staví toto oratorium svým vlasteneckým charakterem do protipólu Smetanovy národní opery *Libuše*. Rudolf Pečman se ve svém příspěvku zabývá Händelovými oratorii prováděnými u nás a jejich vlivem na tvorbu Dvořákovy *Svaté Ludmily*.

V roce 2006 byl v *Bulletin of the American Choral Foundation* publikován článek napsaný Nickem Strimplem o Dvořákově sedmém duchovním díle, oratoriu *Svatá Ludmila*, a jejím provedení v Anglii v rámci festivalu v Leedsu. Článek se zabývá vznikem díla, premiérou a následnými dozvuky.⁹ Dalším přínosným pramenem je uveřejněný Dvořákův dopis v článku Jarmily Tauerové v periodiku Českého muzea hudby *Musicalia* v roce 2009.¹⁰ Jedná se o dopis vedoucímu vídeňské Gesellschaft der Musikfreunde Richardu von Pergerovi (1853–1911) k chytanému provedení *Svaté Ludmily* ve Vídni. Dopis psaný v němčině je datován

⁶ Philippi, Daniela. *Antonín Dvořák: Die Geisterbraut (Svatební Košile), Op. 69; Die Heilige Ludmilla (Svatá Ludmila), Op. 71: Studien Zur 'Grossen Vokalform' Im 19. Jahrhundert*. Mainzer Studien Zur Musikwissenschaft. Hans Schneider, 1992.

⁷ Vysloužil, Jiří. Händel, Dvořák Und die Tschechische musik. In *Händel-Jahrbuch* 44 (1998): s. 184–88. Dostupné z:

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A121698&lang=cs&site=ehost-live>.

⁸ Pečman, Rudolf. Händel-Rezeption in Den Böhmischen Ländern Im 19. Jahrhundert. In *Händel-Jahrbuch* 44 (1998), s. 177–83. Dostupné z:

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A82158&lang=cs&site=ehost-live>.

⁹ Strimple, Nick. Dvořák's *Svatá Ludmila*: Genesis, Premiere and Aftermath. In *American Choral Review* 48, no. 1 (January 2006), s. 1–5. Dostupné z:

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A734468&lang=cs&site=ehost-live>.

¹⁰ Tauerová, Jarmila, and Antonín Dvořák. "Neznámý Dopis Antonína Dvořáka Richardu von Pergerovi / An Unknown Letter from Antonín Dvořák to Richard von Perger." In *Musicalia: Časopis Českého Muzea Hudby / Journal of the Czech Museum of Music* 1, no. 1–2 (2009), s. 107. Dostupné z:

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A641307&lang=cs&site=ehost-live>.

12. října 1897. Jedná se o jedinou známou korespondenci mezi oběma muži týkající se příprav vídeňské premiéry oratoria, která se konala 14. listopadu 1897, tedy deset let po prvním uvedení v Národním divadle v Praze. V dopise je též zmínka o škrtech, které Dvořák sám provedl pro chystané (scénické) představení v Praze, což nám dokládá předběžnou dobu chystaného záměru scénického provedení, které nakonec proběhlo až v roce 1901.

Pro zařazení díla do kontextu doby a dějinného vývoje je přínosný příspěvek Tomáše Slavického z konference konané v roce 2016 ve Slovinsku, v němž reflektuje transformaci českého národního hnutí.¹¹ V rámci vývoje národní identity v průběhu 19. století předkládá tři paradigmaty související s kulturní historií, přičemž v prvním z nich uvádí jako důležité kulturněhistorické dílo Dvořákovo oratorium *Svatá Ludmila*.

V databázi *Jstor* nebyla nalezena k oratoriu *Svatá Ludmila* žádná relevantní studie. Přínosnou je pouze studie zaměřená na Lisztovo oratorium *Legenda o svaté Alžbětě* a to z důvodu porovnání tohoto oratoria pocházejícího ze stejné doby s Dvořákovým oratoriem, jež taktéž reflektuje život světičky. Přínosným nálezem byly recenze uveřejněné v časopise *The Musical Times and Singing Class Circular*, jehož ročníky jsou na *Jstoru* dostupné.¹²

V *Music Oxford online* nalezneme při vyhledávání *Svaté Ludmily* pouze čtyři odkazy, z nichž všechny obsahují informace obecného charakteru dostupné v biografických. Při zadávání skladatelova jména je dostupných 106 odkazů, které jsou však pro oratorium *Svatá Ludmila* irelevantní, neboť se ve větší míře jedná o studie zaměřené na ostatní Dvořákovu tvorbu.

V online katalogu *Národní knihovny* bylo k dotazu na oratorium nalezeno 22 odkazů, z čehož osm se týkalo hudebnin a sedm zvukových záznamů. Ze sedmi zbylých odkazů zde byla opět uvedena studie D. Philippi.¹³ Z následujících šesti odkazů bylo nejpřínosnější Vrchlického libreto vydané Františkem Antonínem Urbánkem opatřené úvodem a notovými příklady Václava J. Novotného z roku 1888.¹⁴

¹¹ Slavický, Tomáš. *Musica, Identità e Mitografie Nazionali Dei Cechi Nel Diciannovesimo Secolo*. In *De Musica Disserenda* 12, no. 1 (2016), s. 45–56. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A1117814&lang=cs&site=ehost-live>.

¹² Musical notes. In *The Chicago Sunday Tribune*. 18. 3. 1888, 4 (32), s. 27.

¹³ Philippi, Daniela. *Antonín Dvořák: Die Geisterbraut (Svatební košile op. 69) - Die heilige Ludmilla (Svatá Ludmila op. 71): Studien zur "großen Vokalform" im 19. Jahrhundert*. Tutzing: Hans Schneider, 1993. XVII, s. 398, 211 *Mainzer Studien zur Musikwissenschaft*; Bd. 30.

¹⁴ Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium v třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1888.

V online archivu *Moravské zemské knihovny* byla nalezena především periodika, časopisy a noviny, které jsou důležitým zdrojem odrážejícím recepci díla. Jedná se především o periodika *Dalibor*, *Národní listy*, *Národní politika*, *Lidové noviny*, *Zvon*, *Vlastivěda* apod.¹⁵

Přínosným se ukázal online archiv Národního divadla¹⁶, jenž poskytuje nejen dataci všech uvedených představení, ale též životopisy dirigentů, scénografů, režisérů a zpěváků působících v této instituci. Díky získaným informacím je možné nalezené zprávy propojovat s tvůrčími životy jednotlivých umělců. Důležitým pramenem dokládajícím scénické provedení oratoria v Národním divadle v Brně je brněnský divadelní online archiv.¹⁷ Ten nám dokládá datum premiéry, ale neuveřejňuje jména sólistů ani tvůrců inscenace, neboť ve 40. letech 20. století divadelní archiv vyhořel.

V roce 1909 byla provedena *Svatá Ludmila* poprvé a zřejmě také naposledy ve francouzštině v belgickém Tournai. V tomto ohledu je důležitá online databáze belgické národní knihovny KBR.¹⁸ Databáze poskytuje jedinou doposud neuveřejněnou recenzi na toto belgické provedení.

1.2 Literatura domácí a zahraniční provenience

Z domácí literatury je pro pochopení dobového pozadí při vzniku díla důležitá publikace *Hudba v českých dějinách*, především pak kapitola s názvem *Nová doba* týkající se let 1860–1938, tedy období vzniku oratoria.¹⁹

Důležitým pramenem k přiblížení díla je libreto Jaroslava Vrchlického opatřené notovými příklady vydané v roce 1888.²⁰ V souvislosti s inscenováním oratoria pak vyšlo v roce 1901

¹⁵ Digitální knihovna. *Digitální knihovna* [online]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/>

¹⁶ Archiv ND. *Archiv ND* [online]. Copyright © 2020 Národní divadlo [cit. 02.02.2021]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz>

¹⁷ Online archiv, Národní divadlo Brno. Národní divadlo Brno [online]. Copyright © 2001 [cit. 13.03.2021]. Dostupné z:

http://www.ndbrno.cz/modules/theaterarchive/?h=inscenation&a=list&title=svatá+ludmila&number=&id_ens_emble=0&id_genre=0&id_building=0&year=0&season=0&id_premiere=0&order=title-asc&search=hledat

¹⁸ KBR - Belgicapress. *KBR - Belgicapress* [online]. Copyright ©2021 [cit. 02.04.2021]. Dostupné z: https://www.belgicapress.be/pageview.php?adv=0&all_q=Dvorak%201909&any_q=&exact_q=&none_q=&from_d=&to_d=&per_lang=&per=&sig=JB838&lang=FR&per_type=0

¹⁹ Černý, Jaromír et al. *Hudba v českých dějinách: od středověku do nové doby*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1983, s. 331–419.

²⁰ Vrchlický, Jaroslav, Antonín Dvořák a Václav Juda Novotný. *Svatá Ludmila: Oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr. Úvod s notovými příklady*. 2. vyd. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1888.

u nakladatele Weisnera také tištěné libreto v Novotného úpravě přibližující scénické provádění.²¹

Jako jedna z prvních biografí o Antonínu Dvořákovi zaujímá přední místo kniha od Otakara Šourka, kde nám je přiblíženo pozadí vzniku díla, především pak libreta Jaroslava Vrchlického.²² Ze čtyřsvazkového Šourkova díla o životě a díle Antonína Dvořáka je nejdůležitější druhý svazek věnovaný létům 1878 až 1890, v němž je popsána práce na oratoriu, příchozí nabídky námětů libret ze strany vedení festivalového výboru v Leedsu, které odmítal ve snaze vytvořit české národní oratorium. V knize je nastíněna příprava oratoria pro scénické provedení v Národním divadle podnícené premiérou scénického ztvárnění Lisztova oratoria *Svatá Alžběta* 1. května roku 1895.²³

Svatá Ludmila byla roku 1886 věnována olomouckému pěvecko-hudebnímu spolku Žerotín. Vztah Dvořáka k Olomouci a Žerotínu nejlépe popisuje kniha Vladimíra Gregora v *Hudební vlastivědě Olomouckého kraje: styky s významných hudebních umělců s Olomouckým krajem* vydané v roce 1956.²⁴ Kromě Olomouce byla *Svatá Ludmila* provedena také Filharmonickým spolkem Besedy brněnské. Pramenem k tomuto provedení je kromě periodik a časopisů především kniha Karla Sázavského *Dějiny filh. spolku Besedy Brněnské od r. 1860–1900*.²⁵

Knihy Jitky Slavíkové *Dvořák a Anglie, aneb země, které mnoho dlužím*²⁶ se v celé jedné kapitole věnuje Dvořákově páté cestě do Anglie, která souvisí právě s provedením *Svaté Ludmily* na hudebním festivalu v Leedsu a v Birminghamu.²⁷

Dirigentské působení skladatele popisuje kniha Josefa Bachtíka *Antonín Dvořák dirigent*.²⁸ V knize je přiblížena první česká premiéra oratoria v Národním divadle v Praze, kterou

²¹ Vrchlický, Jaroslav, Antonín Dvořák a Václav Juda Novotný. *Svatá Ludmila: duchovní opera o třech odděleních pro sóla sbor a orchestr*. Praha: Wiesner, 1901.

²² Šourek, Otakar. *Antonín Dvořák*. V Praze: Hudební matice Umělecké besedy, 1941, s. 154–156.

²³ Šourek, Otakar. *Život a dílo Antonína Dvořáka 2. sv.* Praha: Hudební matice Umělecké besedy, 1917, s. 167–232.

²⁴ Gregor, Vladimír. *Hudební vlastivěda Olomouckého kraje: styky významných hudebních umělců s Olomouckým krajem*. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1956.

²⁵ Sázavský, Karel. *Dějiny filh. spolku Besedy Brněnské od r. 1860–1900*. V Brně: Beseda Brněnská, 1900.

²⁶ Slavíková, Jitka. *Dvořák a Anglie aneb Země, které mnoho dlužím*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1994.

²⁷ Tamtéž s. 101–117.

²⁸ Bachtík, Josef. *Antonín Dvořák dirigent*. V Praze: Spolek pro postavení pomníku mistra Ant. Dvořáka, 1940.

Dvořák sám dirigoval. Stranou nezůstává ani první provedení díla v anglickém Leedsu či premiéra *Svaté Ludmily* v roce 1888 v Olomouci provedená olomouckým spolkem Žerotín, kterému oratorium dedikoval.

Další významnou publikací je studie Jaroslava Smolky *Česká kantáta a oratorium*, která se zabývá výkladem námětů a obsahů české kantátové a oratorní tvorby v době zakladatelů české národní hudby, do níž patřil i Antonín Dvořák.²⁹ Oratorium *Svatá Ludmila* je zde analyzováno z hlediska struktury a rozvržení díla. Zpracování jednotlivých částí oratoria pak poskytují rozbor jednotlivých výstupů s notovými ukázkami.

Z pohledu dobového zachycení duševního rozpoložení skladatele při komponování díla je nejprínosnější desetisvazková edice kritického vydání *Antonín Dvořák: Korespondence a dokumenty*. Pro výzkum je relevantní první svazek odeslané korespondence z let 1871 až 1884³⁰ a druhý svazek odeslané korespondence v letech 1885–1889³¹, jenž zachycuje písemnou komunikaci s nakladatelem Novella Littletonem, který zprostředkoval objednávku díla pro festival v Leedsu, ale též komunikaci s Jaroslavem Vrchlickým ohledně libreta. Šestý svazek přijaté korespondence z let 1885–1892³² se týká nejen dojednávání oratoria, ale mapuje též přijetí díla slovy skladatele po jeho prvním uvedení. Osmý svazek přijaté korespondence z let 1885–1904³³ objasňuje pozadí vzniku scénického provedení oratoria v pražském Národním divadle v roce 1901. V korespondenci jsou řešena nejen autorská práva s nakladatelstvím Novello, ale díky poznámkovému aparátu máme k dispozici i přesnou dataci prováděných změn v oratoriu.

Knihy Jana Racka *Antonín Dvořák a Morava: vzpomínková črta k stému výročí mistrova narození* přibližuje nejen Dvořákův vztah k Moravě, ale také a jeho pobyty na Hané a Moravě za jeho života.³⁴

²⁹ Smolka, Jaroslav. *Česká kantáta a oratorium*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1970, s. 97–108.

³⁰ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 1, Korespondence odeslaná 1871–1884*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1987.

³¹ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 2, Korespondence odeslaná 1885–1889*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1988.

³² Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 6, Korespondence přijatá 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997.

³³ Dvořák, Antonín, Bradová, Ludmila, ed. a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Sv. 8, Korespondence přijatá 1896–1904*. 1. vyd. Praha: Editio Bärenreiter Praha, 2000.

³⁴ Racek, Jan. *Antonín Dvořák a Morava: vzpomínková črta k stému výročí mistrova narození*. V Praze: Topičova edice, 1941.

Z nově vydaných publikací pak zaujímá důležité místo nedávno vydaná publikace *Emanuel Chvála: Z mých pamětí hudebních* editovaná Filipem Karlíkem a Jiřím Kopeckým.³⁵ V knize nalézáme citaci referátu z časopisu *Politik* ze dne 27. února, která přibližuje oratorium *Svatá Ludmila*. Stejně tak se dozvídáme o dedikaci partitury oratoria od samotného Dvořáka právě E. Chválovi, se kterým udržoval skladatel dobré přátelské vztahy.

V zahraniční literatuře není oratorium reflektováno v takové míře, jako je tomu v literatuře české. O díle je pojednáno v rámci Dvořákových životopisů, v nichž je poukazováno na okolnosti vzniku a provedení díla na anglickém hudebním festivalu v Leedsu a následně v Birminghamu. Z dostupných odborných publikací je pro oratorium přínosná zejména kniha *Antonín Dvořák: život, dílo, dokumenty* od Klause Dögeho, jež byla přeložena i do českého jazyka.³⁶

Ze zahraničních autorů nelze opomenout Johna Claphama, autora knihy *Antonín Dvořák, Musician and Craftsman* přibližující působení Dvořáka v Anglii a s ním související provedení *Svaté Ludmily* v Leedsu.³⁷ Přínosnou je i jeho životopisná kniha *Dvořák*.³⁸

1.3 Domácí a zahraniční periodika

Z periodik zpřístupněných přes *Národní knihovnu* a *Moravskou zemskou knihovnu v Brně* je nejprínosnější *Dalibor*, *Katolické listy*, *Národní politika*, *Národní listy*, *Lidové noviny*, *Venkov*, *Osvěta*, *Rozhledy*, *Čas*, *Vlastivěda* apod. Z článků se dočítáme o premiéře oratoria v Anglii i o věnování díla pěveckému spolku *Žerotín* v Olomouci. Nechybí ani anonce a kritiky na scénické provedení oratoria v Národním divadle v roce 1901 až 1904 a 1934 až 1935. Periodika taktéž přibližují scénické provedení v roce 1934 a odhalují provádění díla jinými pěveckými spolky, Českou filharmonií či Besedou brněnskou.

Ze zahraničního tisku jsou nám díky databázi *Newspaper.com* dostupné dobové recenze vydané ve Velké Británii a ve Spojených státech. Díky této databázi je též možné dohledat první provedení nejen v Anglii, ale též v Americe. Nejrelevantnějšími periodiky jsou *The*

³⁵ Karlík, Filip a Jiří Kopecký, ed. *Emanuel Chvála: Z mých pamětí hudebních*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2020.

³⁶ Döge, Klaus. *Antonín Dvořák: život, dílo, dokumenty*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013.

³⁷ Clapham, John. *Antonín Dvořák, Musician and Craftsman*. London, 1966.

³⁸ Clapham, John. *Dvořák*. London: David & Charles, 2002.

Leeds Mercury, The Daily News, The Times, The Buffalo Commercial Advertiser, The Chicago Sunday Tribune, The Musical Times and Singing Class Circular.

1.4 Muzea, depozitáře

Informace přibližující scénické ztvárnění byly nalezeny v archivech opery Národního divadla v Praze a v depozitáři Národního muzea v Terezíně. Nalezené archiválie se týkají partitury prvního vydání *Svaté Ludmily* vydavatelstvím Novello. Libreto J. Vrchlického s poznámkami a škrty V. J. Novotného v textu jsou důležitým pramenem k uchopení prvního scénického provedení. Z dochovaných výtvarných skic scény a rekvizit k obou představením z roku 1901 až 1904 a 1934 až 1935 se dozvídáme bližší informace o pojetí původní scénografie. Nalezené náčrty rekvizit přibližují výtvarné ztvárnění celé scény.

Muzeum Antonína Dvořáka poskytlo rešerše z materiálu k danému oratoriu.³⁹ Zde je uložen autograf díla pod signaturou S 76/1444. Dále je zde uložen nototisk prvního vydání *Svaté Ludmily* s věnováním pěveckému spolku Žerotín v Olomouci pod signaturou S 226/963.

³⁹ Muzeum Antonína Dvořáka – Národní muzeum. *Národní muzeum* [online]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/ceske-muzeum-hudby/muzeum-antonina-dvoraka>.

2 Oratorium 19. století a Dvořákova *Svatá Ludmila*

Kořeny oratoria jakožto svébytného žánru sahají do Itálie 17. století. Jedná se dílo, které je po formální stránce vystavěno na kratších uzavřených áriích, sborových a ansámblových celcích, jejichž poměr ve struktuře skladby je udáván výstavbou.⁴⁰ Literární námět býval nejvíce čerpán z bible, ale v 19. století se již objevují náměty světské vážící se k historii. Zpracovaná předloha není zhudebněním již sepsaného básnického textu jako tomu bylo dříve, nýbrž je text za účelem zhudebnění oratoria samostatně vytvořen. Postava vypravěče už není podmínkou. Tento post častěji zastává sbor, který vyjadřuje konání kolektivu či jejich myšlenky a nezřídka pak roli vypravěče přímo zastupuje. Takto komponovaná oratoria bývají označována jako duchovní opery. Přes svůj epický námět jsou právě tato díla vhodná i ke scénickému provedení, jak uvádí J. Smolka ve své knize *Česká kantáta a oratorium*:

„Postava vypravěče a vůbec epické komentování děje v oratoriu však není nezbytnou podmínkou; v některých dílech /např. ve Svaté Ludmile Antonína Dvořáka/ se vyprávěcí text omezuje na několik sborových čísel, zatímco převážná většina díla se rozvíjí jako znázornění prožitku děje.“⁴¹

Abychom lépe pochopili oratorium *Svatá Ludmila*, je potřeba provést malý stručný exkurz do vývoje anglického a českého oratoria. Oratorium zrozené v Itálii nejvíce vynikalo v díle německého skladatele G. F. Händela působícího v Anglii. Jeho oratoria zde nabyta takového významu, že zde na dlouhou dobu určovala hudební život. Většina významných skladatelů po Händelově smrti komponovala svá oratoria právě pro Anglii. V období klasicismu to byl především Joseph Haydn, který zde provedl svá oratoria.

Silná anglická oratorní tradice vyústila v zakládání hudebních festivalů, které v 19. století měly již dlouholetou tradici. Pro takový festival, který se konal v Leedsu, zkomponoval na žádost festivalového výboru své oratorium *Svatá Ludmila* i Antonín Dvořák. Dvořák si byl vědom silné händelovské tradice, a proto se při komponování oratoria snažil přizpůsobit vkusu anglického publika. Díky této snaze spatřujeme ve *Svaté Ludmile* nejen vlivy Händela, ale také J. S. Bacha, J. Haydna, F. Liszta či F. Mendelssohna-Bartholdyho. Nechybí v něm ani odkaz na tradici českého oratoria, které sahá do období 17. a 18. století, kdy se u nás tato

⁴⁰ Smolka, Jaroslav. *Česká kantáta a oratorium*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1970, s. 11.

⁴¹ Tamtéž, s. 11.

forma kultivovala. Z tohoto období stojí za připomenutí oratorium *Abelova smrt* Jana Antonína Koželuha či *Mojžíše v Egyptě* Leopolda Koželuha. Nejslavnějšími tvůrci českého oratoria pak byli František Xaver Brixl a Josef Mysliveček.⁴² Žádný z uvedených autorů však nekomponoval na český text, jak dokládá článek z *Dalibora* vydaný 7. července 1883:

„Veškeré tyto skladby tehdá skládány jsou buď na slova vlašská, nebo německá; na původní práci v jazyku českém nepomýšlel jeden z četných skladatelův tehdejších a v ohledu tom odkázána operní literatura česká na překlady: hudebníci čeští neměli tehdáž ani té nejmenší uvědomělosti národní a zůstali daleko za literáty, již všemožně o představení česká se starali.“⁴³

Ani první oratorium na námět z českých dějin *Jan Hus* J. G. Loeweho není zkomponovaný na český text, nýbrž na německý. Dvořákova *Svatá Ludmila*, která je od samého začátku označována za české národní oratorium, však byla jako první zkomponována českým skladatelem na české libreto českého básníka, čerpající námět z českých dějin. Proto jí toto označení právem náleží.

⁴² Vacek, Josef. *Dějiny hudby*. V Hradci Králové: J. Vacek, 1876, s. 2526.

⁴³ Hudba v Čechách ve věku 17 a 18tém. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze, 7. 7. 1883, 5 (25–26), s. 244–245.

3 Geneze oratoria Svatá Ludmila

3.1 Okolnosti vzniku oratoria

Myšlenka na oratorium, které by čerpalo námět z český dějin, zrála ve Dvořákoví dlouhou dobu. Po otevření Národního divadla Smetanovou *Libuší* roku 1881 a po požáru při znovuotevření roku 1883 se národní cítění ještě více prohloubilo. Bylo to před Dvořákovou první návštěvou Anglie, kdy skladatel začal přemýšlet o zkomponování českého oratoria. Za tímto účelem v září roku 1883 oslovil Marii Červinkovou-Riegrovou, když jí navštívil na Malči kvůli libretu pro operu *Jakobín*. Tehdy údajně uvažoval nad postavami svatého Václava nebo Jana Husa, jak dokládá text z knihy Libuše Bráfové *Rieger, Smetana, Dvořák*, který napsala sama Červinkové-Riegrové:

„Mluvil též o tom, že by potřeboval oratorium kvůli Anglii, kam chce jít z jara; tak sv. Václava, Husa nebo něco podobného. Byl by to též na mně chtěl, ale k tomu nemám hrubé chuti.“⁴⁴

Mezitím nabývaly Dvořákovy styky s Anglií čím dál většího významu. Prvním Dvořákovým dílem, které proniklo do Anglie, byly v roce 1879 *Slovanské tance* a nebývalý úspěch zaznamenalo také provedení *Symfonie D dur* v roce 1882. Největší ohlas však způsobilo londýnské provedení *Stabat Mater* 10. března 1883 za řízení Josepha Barnbyho. Po tomto úspěchu byl Angličany, již byli známí svou dlouholetou händelovskou oratorní tradicí, vnímán jako vhodný skladatel ke kompozici moderní oratorní tvorby. Za tímto účelem byl osloven festivalovým výborem z Leedsu, kde byly festivaly od roku 1858 konány každé tři roky. V roce 1883 pořadatelé již dopředu promýšleli novou koncepci festivalu na rok 1886. Záměrem bylo obohatit festival o soudobé skladby autorů současnosti. Mezi kandidáty byl kromě A. Dvořáka osloven také Anton Rubinstein, Arthur Sullivan či A. C. Mackenzie.

Před žádostí festivalové komise v Leedsu přišla v létě roku 1883 první nabídka na Dvořákovu návštěvu Anglie. Tehdy byl osloven *Filharmonickou společností* k dirigování vlastních skladeb. Po Dvořákově přijetí přišla další z *Albert-Hall Choral Society* s prosbou zopakovat při jeho plánované návštěvě úspěšnou kantátu *Stabat Mater* pod jeho řízením. Měsíc před skladatelovou první návštěvou se na něj, v únoru roku 1884, obrátil sekretář festivalu

⁴⁴ Bráfová, Libuše. *Rozpravy hudební č. 18: Rieger, Smetana, Dvořák*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1913, s. 111.

Federick R. Spark s žádostí o zkomponování nového oratoria pro hudební festival v Leedsu.⁴⁵ Přesto, že byl dopis adresovaný Dvořákovi do Prahy, zastihl ho až v Londýně v březnu 1884, kde pobýval v Littletonově vile Westwood House. Dvořák si tehdy z první cesty odvezl faksimile autografu Händelova oratoria *Mesiáš*, které mu Littleton daroval.⁴⁶ Korespondenční komunikace s vedením festivalu následně probíhala prostřednictvím H. Littletona, který se do vyjednávání vložil. Nabídka oratoria tak byla řešena prostřednictvím nakladatelství Novello, což dokládá dopis zaslaný českému nakladateli Urbánkovi 14. března 1884 z Anglie:

„Littleton je velice roztomilý muž a nesmírný boháč. [...] Na jeho žádost budu psát nové oratorium ke slavnosti v Leedsu. [...].“⁴⁷

Na nabídku sekretáře festivalu Dvořák poprvé odpověděl odmítavě s tím, že je vytížený, a dá vědět později. Kladnou odpověď zaslal 19. března 1884 prostřednictvím klavíristy Oscara Beringera.⁴⁸ K nabídce od pořadatelů festivalu v Leedsu přibyla ještě nabídka od pořadatelů birminghamského festivalu pro koncert konaný v roce 1885, což Dvořák taktéž přijal. Protože tehdy ještě neměl v rukou vhodné libreto k tvorbě oratoria pro Leeds, započal nejprve kompozici kantáty pro birminghamský festival. Pro svou novou kantátu si vybral jako námět baladu *Svatební košile* Karla Jaromíra Erbena.

Před svou třetí cestou do Anglie na birminghamský festival, což bylo začátkem dubna 1885, měl již Dvořák od ledna k dispozici libreto *Svaté Ludmily* Jaroslava Vrchlického. Tuto skutečnost dokládá Vrchlického dopis zaslaný Dvořákovi 3. ledna 1885 z Prahy:

„Slovutný Mistře a příteli! V příloze posílám hotový text oratoria ‚Svatá Ludmila‘ a připojuju přání by se Vám celek trochu líbil a Vy jej dobře mohl potřebovati.“⁴⁹

⁴⁵ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 1, Korespondence odeslaná 1871–1884*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1987, s. 408–410.

⁴⁶ Kuna, Milan. *Antonín Dvořák: reflexe osobnosti a díla: lexikon osob*. Vydání první. Praha: Academia, 2017, s. 329.

⁴⁷ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 1, Korespondence odeslaná 1871–1884*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1987, s. 399–401.

⁴⁸ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 1, Korespondence odeslaná 1871–1884*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1987, s. 408–410.

⁴⁹ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 6, Korespondence přijatá 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997, s. 14–15.

Dvořák práci na oratoriu neustále odkládal. Příčin mohlo být několik. Jedním z důvodů mohlo být zaneprázdnění komponováním balady *Svatební košile*. Jako další příčina se nabízí přemítání nad vhodností a námětem Vrchlického libreta, neboť hlavní postavou oratoria byla žena-svěťice a nikoliv muž, jak ve svých prvních úvahách zamýšlel. Tato skutečnost mohla vyvolat obavy ze srovnávání se Smetanovou operou *Libuší*. Po literární stránce však nemohl dílu nic upřít, neboť splňovalo veškeré jeho nároky, a to i přesto, že je ve Vrchlického podání látka vyzdvihující katolicismus zpracovávána více nábožensky nežli národnostně. Jak uvedl Otakar Šourek:

„Dbalo požadavku kontrastu v náladách dramaticky vzrušených i jemně lyrických a jednosměrného vzestupu ke konci každého oddílu. V neposlední řadě pak vysloveno bylo jasným, zvukným veršem, bohatým vzácnými poetickými barvami a obraty, jenž – byť i nebyl z Vrchlického prací nejlepších a místy jevil stopy spěšné práce objednávkové – přece jen stál vysoko nade vším co dostalo se dosud Dvořákovi do ruky.“⁵⁰

Dvořák neměl nouzi o jiná libreta, ale žádné neodkazovalo k námětu z českých dějin. Dokonce samotný H. Littleton vynaložil úsilí při shánění libret, která by zpracovávala vhodný námět z bible. Na nakladatele také od začátku tlačila festivalová komise, která požadovala sakrální dílo v duchu Händela a jeho tradičního oratoria. Pro Dvořáka byl však tento požadavek od začátku nepřijatelný. Z dopisu adresovaného Sparkovi od nakladatelství Novello ze dne 23. března 1884⁵¹ je patrné, že námět si Dvořák již vybral a nehodlá z něj ustoupit. Před Dvořákovou třetí návštěvou Anglie zaslal H. Littleton dne 31. března roku 1885 Dvořákovi dopis, kde ho žádá o bližší informace k oratoriu, přičemž ho upozorňuje, že pro úspěch na festivalu by byl námět z bible vhodnější:

„Milý pane Dvořáku! Nejsem si zcela jistý, zda jsem se Vás v jednom ze svých předchozích dopisů neptal na námět Vašeho oratoria pro Leeds. Byl bych Vám velice zavázán, kdybyste mne informoval o tématu, na které pomýšlíte, a kdybyste mi pokud možno poslal výtisk libreta. Myslím, že pro dosažení opravdového úspěchu u anglického obecnstva je nanejvýš důležité, aby námět byl čerpán z bible. Doufám proto, že budete laskavě o této věci velmi vážně uvažovat a dáte mi brzy vědět, co si o tom myslíte. Četl jsem v novinách, že Rubínštejn

⁵⁰ Šourek, Otakar. *Život a dílo Ant. Dvořáka*. 2. sv. Praha: Hudeb. matice Umělecké besedy, 1917, s. 216.

⁵¹ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 1, Korespondence odeslaná 1871–1884*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1987, s. 408–410.

*také píše oratorium pro Leeds: jestli je to pravda, je tím nezbytnější, abychom udělali vše pro zajištění velkého úspěchu. Doufám, že Vás brzy uvidím v Londýně.*⁵²

Dvořák nejspíš Littletonovi neodpověděl, neboť nebyl nalezen žádný dopis ani zpráva, která by tuto skutečnost potvrzovala. Tuto domněnku by potvrzovalo také Sparkovo zaslání dvou libret Dvořákovi v červnu roku 1885. Prvním z nich bylo trojdílné duchovní drama *Samson a Dalila* a druhým *Večer tříkrálový*. Obě libreta pocházela od Aimée Beringerové.⁵³ Dvořák na svém tématu národního oratoria trval, což dokládají poznámky k dopisu zasláního dne 27. ledna 1886 Alfredem Littletonem z Londýna uvedené v 6. svazku *Korespondencí a dokumentů* editované Milanem Kunou.⁵⁴ Zaslání libreta od Aimée Beringerové skladatel nikdy nezhudebnil.

Dne 15. srpna 1885 absolvoval Dvořák třetí cestu do Anglie. Hlavní událostí byla balada *Svatební košile* provedená na festivalu v Birminghamu pod taktovkou autora samotného. Po návratu 31. srpna 1885 se uchýlil na Vysokou a během týdne započal kompozici *Svaté Ludmily*, což dokládají první náčrty, které jsou zaznamenány 7. září 1885. První díl rozpracoval 19. září téhož roku na Vysoké. Dne 21. září odepisoval Jindřichu Geislerovi na jeho pozvání do Olomouce následující:

„Milý příteli!

*Děkuji Vám srdečně za Vaš laskavý dopis a zároveň za Vaši velkou laskavost uhostiti mne ve Vašem domě; lituji však, že pro tento okamžik mi nelze k Vám se podívat, mám plné ruce práce; je to mé nové dílo; oratorium Svatá Ludmila, která mě nyní v plné míře zaměstnává. Začátkem října, dá pánbůh, navrátím se i s rodinou do Prahy a pak bych k Vám na nějaký den přišel a těším se velice Vás, mileny příteli, opět uvidět a s Vámi se potěšit.*⁵⁵

Dokončení prvního dílu následovalo o dva měsíce později v Praze. Po dopsání partitury první části 18. ledna 1886 započal skladatel náčrt druhého dílu, který byl hotov již za měsíc 26.

⁵² Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 6, Korespondence přijatá 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997, s. 25.

⁵³ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 6, Korespondence přijatá 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997, s. 71–72.

⁵⁴ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 6, Korespondence přijatá 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997, s. 71–72.

⁵⁵ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 2, Korespondence odeslaná 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1988, s. 99–100.

února. Partitura druhé části byla dokončena 3. dubna 1886 a 6. dubna 1886 byl načrtnut třetí díl, který byl dokončen 5. května a zanesený v partituře 30. května.⁵⁶ Z výše uvedeného je patrné, že Dvořák byl do tvorby nového oratoria zcela ponořen, neboť jej zkomponoval v relativně krátkém čase. Kromě vlastního zaujetí byl též intervenován ze strany anglického nakladatelství Novello, jež tlačilo vzhledem k blížícímu se festivalu na brzké vydání.

Klavírní výtah pořídil tehdy na Dvořákovu žádost mladý nadějný skladatel Karel Weis.⁵⁷ V dubnu žádal Dvořáka o oratorium k vytištění berlínský nakladatel Simrock.⁵⁸ Dvořák to však odmítl a dílo v záhlaví věnované pěvecko-hudebnímu spolku Žerotín v Olomouci bylo v klavírním výtahu vydané nakladatelstvím Novello koncem roku 1886. Klavírní výtah byl vytištěn v původním jazyce s anglickým překladem od Johna Troutbecka.⁵⁹ Ještě před věnováním, vytištěním a dokončením celého oratoria nalézáme 2. dubna 1886 ve třetím ročníku periodika *Zlatá Praha*⁶⁰ rozbor oratoria s notovými příklady od Václava Judy Novotného.

3.2 Věnování oratoria olomouckému Žerotínu

Věnování olomouckému Žerotínu předcházely Dvořákovy styky s tímto spolkem již od roku 1884. Pěvecko-hudební spolek Žerotín byl založený v listopadu 1880 z podnětu studentů Slovanského gymnázia. Zakladateli byli P. J. Geisler a Pavel Křížkovský. Do Žerotína byl Dvořák poprvé uveden důvěrným přítelem Karlem Bendlem.⁶¹ Ve dnech 26. a 27. dubna 1884 byla Žerotínem provedena například Dvořákova *Stabat Mater*, což se opakovalo ještě v roce 1890 a 1903. Ve dnech 2. a 3. května 1885 spolek dokonce premiéroval kantátu *Svatební košile* za řízení Karla Bendla. Oratorium *Svatá Ludmila* se dočkalo prvního provedení v nové dvoraně Národního domu v Olomouci za Dvořákova řízení 21. a 22. dubna 1888 a 6. května 1888 bylo provedení uskutečněno za řízení sbormistra Františka Martínka. Další olomoucká provedení oratoria proběhla v roce 1896 pod taktovkou Antonína Dvořáka

⁵⁶ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 2, Korespondence odeslaná 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1988, s. 133.

⁵⁷ Karel Weiss (1862–1944) český hudební skladatel a sběratel lidových písní.

⁵⁸ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 2, Korespondence odeslaná 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1988, s. 142.

⁵⁹ Dvořák, Antonín. *Saint Ludmila: an oratorio for Soli, Chorus and Orchestra: (op. 71)* [hudebnina]. London: Novello, Ewer and Co., [1886]. 1 klavírní výtah (262 s.). Novello's Original Octavo Edition.

⁶⁰ Novotný, Václav, Juda. „Svatá Ludmila“. *Zlatá Praha*. J. Otto, 1886, 3 (16), s. 246–247.

⁶¹ Karel Bendl (1838–1897) český skladatel, sbormistr Hlaholu a dirigent Prozatímního divadla.

a v roce 1905 s Českou filharmonií pod vedením Oskara Nedbala jako tryzna za A. Dvořáka.⁶² O věnování oratoria olomouckému Žerotínu referoval i časopis *Dalibor* vydaný 21. listopadu téhož roku:

*„S radostí oznamujeme čtenářstvu, že se Olomouckému Žerotínu dostalo největší cti, která může býti prokázána pěvecké jednotě české: Mistr Antonín Dvořák věnoval mu své posud nejvelkolepější vokální dílo, oratorium Svatá Ludmila.“*⁶³

První výtisk *Svaté Ludmily* vydalo Novello v roce 1887.⁶⁴ Tentokrát bylo oratorium vytištěno v původním jazyce s anglickým a německým překladem. Kdo je autorem německého textu, není známo.⁶⁵

⁶² Gregor, Vladimír. *Hudební vlastivěda Olomouckého kraje: styky významných hudebních umělců s Olomouckým krajem*. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1956.

⁶³ Drobné zprávy. *Dalibor*. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1886, **8** (43), s. 429.

⁶⁴ Burghauser, Jarmil a Clapham, John. *Antonín Dvořák: Thematický katalog: bibliografie: přehled života a díla*. 2., rev. a dopl. vyd. Praha: Bärenreiter Editio Supraphon, 1996. s. 250–252.

⁶⁵ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 2, Korespondence odeslaná 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1988, s. 110.

4 První provedení *Svaté Ludmily*

4.1 První provedení v Anglii

Dvořákovo oratorium *Svatá Ludmila* bylo provedeno na půdě anglického Leedsu 15. října 1886, kde zaznělo v sále Victoria Hall v rámci velkého hudebního festivalu za řízení Antonína Dvořáka. Již od června téhož roku zde probíhaly intenzivní přípravy. Sborové části oratoria před příjezdem skladatele nastudoval Alfred Broughton, anglický klavírista, varhaník a sbormistr.⁶⁶ Tři měsíce před Dvořákovou návštěvou anglického Leedsu referovaly o nadcházející události noviny *The Leeds Mercury* vydané 19. srpna 1886.⁶⁷ V článku je chystané provedení Dvořákova oratoria na festivalu a jeho příprava popisováno jako vzrušující událost vyvolávající velký zájem po celé Anglii. Pozornost upřená na nadcházející festival byla o to větší, že Dvořák měl vůbec poprvé navštívit Leeds, a navíc sám dirigovat dosud nejuznávanější hudební formu Anglie, oratorium.

Zkouška *Svaté Ludmily* probíhala v Londýně 5. října 1886, o čemž referoval také dopisovatel *The Leeds Mercury*.⁶⁸ Článek vyšel ve zmiňovaném periodiku následujícího dne 6. října 1886 s detailním popisem průběhu zkoušky, která se odehrávala pod Dvořákovou taktovkou. Za Janet Monach Patey v roli *Svatavy* ten den zaskakovala na zkoušce Hope Glenn, která se připravovala na následné londýnské provedení oratoria plánované na 29. října a 6. listopadu 1886. Dvořák byl dle kritik do zkoušky tak ponořen, že nevnímal ani své okolí. Při vypjatých pasážích prý energicky vyskakoval ze stoličky a sem tam vykřikoval něco česky. Mnohdy orchestr pozastavil a vyžadoval opakování pasáží s žádoucím akcentem. Vzhledem ke nedokonalosti Dvořákovy angličtiny mu jako tlumočnick pomáhal sir Arthur Sullivan, který zprostředkoval komunikaci mezi skladatelem a orchestrem. Dvořák se tak k Sullivanovi obracel s konkrétními požadavky v němčině, které následně tlumočil orchestru do angličtiny.⁶⁹

⁶⁶ Dvořák, Antonín, Kuna, Milan, Bradová Ludmila, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 4, Korespondence odeslaná 1896–1904*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1995.

⁶⁷ Local and General: Leeds Triennial Musical Festival. In *The Leeds Mercury*. Leeds, England, 19. 8. 1886, **125** (15090), s. 5.

⁶⁸ The Leeds Festival: The Rehearsals in London. In *The Leeds Mercury*. Leeds, England, 6. 10. 1886, **125** (15131), s. 8.

⁶⁹ The Leeds Festival: The Rehearsals in London. In *The Leeds Mercury*. Leeds, England, 6. 10. 1886, **123** (15,131), s. 8.

Provedení při premiéře čítalo na 120 členů v orchestru a 350 členů ve sboru. Sólisté byli: Emma Albani (Ludmila), Janet Monach Patey (Svatava), Edward Lloyd (Bořivoj) a Charles Santley (Ivan). Velkolepé provedení bylo přijato kladně a atmosféra předčila všechna skladatelova očekávání. Při provedení oratoria bylo k představení dostupné tištěné libreto s analytickými poznámkami od Josepha Benneta. Toto libreto s poznámkami se ukázalo vzhledem k námětu oratoria z českých dějin jako pro anglické publikum velmi užitečné. Uvedenou skutečnost spolu s tím, že se Dvořák po provedení musel vracet za bouřlivého potlesku, aby nadšenému publiku poděkoval, přibližuje recenze v periodiku *The Leeds Mercury* ze 16. října 1886:

„Když bylo poprvé včera odpoledne představeno oratorium Antonína Dvořáka ‚Svatá Ludmila‘ - hlavní novinka festivalu, byla Victoria Hall zaplněná. Velká část publika si s sebou přinesla vokální part oratoria a pozorně sledovala dílo. Pro ty, kteří úplný záznam hudby neměli, se libreto s analytickými poznámkami, které napsal Joseph Bennett, ukázalo jako velmi užitečné. Představení dirigoval sám významný skladatel. Přesně v půl dvanácté se na pódiu objevil Dvořák a sbor. [...] První árie, kterou zpívala madam Albaniová, se setkala se srdečným uznáním a skladatel, stejně jako zpěvačka, se museli na důkaz tohoto uznání poklonit. Totéž se stalo i při druhé árii zpívané paní Albaniovou a po závěru první části, kdy se Dvořák, který již odešel z pódia, musel vrátit v reakci na jásot, který následoval, aby se divákům a sboru poklonil.“⁷⁰

⁷⁰ Evening concert. In *The Leeds Mercury*. Leeds, England, 16. 10. 1886, **123** (15,140), s. 7. (Všechny překlady zahraničních recenzí pochází od autorky diplomové práce).

The Victoria Hall was crowded yesterday forenoon when Herr Antonin Dvorák's oratorio "Saint Ludmila"—the chief novelty of the Festival—was produced for the first time. A large proportion of the audience brought vocal scores of the oratorio, and closely followed the work. To those who had not full copies of the music, the book of words, with analytical notes written by Mr. Joseph Bennett, proved of much service. The eminent composer himself conducted the performance. Punctually at half-past eleven o'clock Herr Dvorák appeared on the platform, and received a very cordial greeting both from the audience and chorus. The performance was at once commenced, and the favourable impression made by the opening chorus was shown by the applause with which it was followed. As the work proceeded the marks of approval became greater. The first air, sung by Madame Albani, met with hearty appreciation, and the composer, as well as the singer, had to bow his acknowledgments. The same thing occurred with reference to the second air sung by Madame Albani, and at the conclusion of the first part Herr Dvorák, who had retired from the platform, had to return in response to the cheers which followed his withdrawal, and bow both to the audience and the chorus. There was an interval of half an hour, during which the orchestra was clear. The greater number of the audience also retired for refreshment, while among those who remained the production of luncheon bags or baskets was not uncommon. At twenty minutes past one o'clock the performance was resumed, and lasted until nearly three o'clock. In the third part the beautiful duet, "That hour I long for," sung by Madame Albani and Mr. Lloyd, was received with very enthusiastic plaudits, but Herr Dvorák seemed so intent upon his work that he did not appear to notice these appreciative demonstrations until Madame Albani motioned to him with her hand, and he then turned towards the audience and bowed. At the conclusion of the oratorio hearty cheers greeted Herr Dvorák as he left the platform. While the audience were retiring Herr Dvorák again returned to the hall, accompanied by Sir Arthur Sullivan. He addressed a few words to the band and chorus, which were interpreted by Sir Arthur Sullivan, and were to the effect that he was much pleased with the performance, and that he would never forget the pleasant hours he had spent with them. Herr Dvorák added that he could not find words to express his thanks. The chorus replied by giving three hearty cheers for the talented composer.

In the evening the hall was again crowded. An interesting feature in the programme was a concert overture in E minor, written by Mr. F. K. Hattersley, a Leeds musician. This was the first time that a distinctively local production had been given in connection with the Festival, and no little attention was consequently directed to the work. The audience listened with great appreciation to the performance, and very heartily applauded it at the conclusion, and called the composer to the platform. Two numbers were omitted from the second part of the programme—one from the Ballet Suite, owing to unforeseen circumstances, and the "Trial Songs," by Wagner, which were to have been sung by Mr. Edward Lloyd, but who did not feel that he could do justice to them after his exertions at the morning performance.

Obr. 1

Pokud jde o libreto Josepha Bennetta s analytickými poznámkami, to bohužel nebylo dosud nalezeno, ale jistě přispělo k úspěšnému přijetí oratoria. Dvořák, který byl po premiéře plný pozitivních dojmů z nadšeného přijetí, zaslal ještě ten den V. J. Novotnému dopis, ve kterém své první dojmy popsal následovně:

„Milý příteli!

Tedy jsme to dnes slavně odbyli! [...] Byl Vám to entuziasmus vpravdě anglický, jaký už jsem zas dávno nezažil. Vše jásalo a bouřilo. Již dávno jsem neviděl orchestr, sbor, obecenstvo

v takovém uchvácení jako po prvním a třetím oddělení! Marně o tom psát. Orkestr 120, sbor 350 a sólisté závodili o palmu vítězství. Zkrátka bylo to velkolepé a volání „Dvořák“ nemělo konce. Ještě ku konci jsem musel vystoupit na tribunu a před obecnstvem jsme několik slov anglických pronesl ke sboru a orchestru, což vzbudilo ohromnou bouři potlesku. Vše mávalo šátkami a bylo uchváčeno až do nejhlubších útroeb. Bylo mi řeknuto, že obecnstvo po zpěvu Albaniové ‚Ó dovol, abych zlíbat směla tvých nohou prach‘ bylo tak pohnuto, že lidé plakali a utírali si slze z očí. Zpěv Albaniové byl vskutku uchvacující!! Darmo povídat. Čísla, která mezi hrou nejvíc se líbila byly: Sbor jarní č. 3 a velký sbor do H dur $\frac{3}{4}$; pak árie B dur Albaniové, zpěv sedláka a vrchol všeho byla árie A dur a konečný sbor. V druhém díle árie Bořivoje a finále a ve třetím dueto atd., atd. Zítra pošlu kritiky. Prosím, dejte je do všech novin. Londýnský Pall Mall má interview a myslím, že poslední věta z toho článku najde po celém našem národě vřelého souhlasu. Prosím Vás, ať to Zubatý dobře přeloží.“⁷¹

Po úspěšné premiéře přibližovaly některé kritiky jednotlivé díly oratoria. Jejich popis nám umožňuje nahlédnout, jak byla *Svatá Ludmila* vnímána a přijímána optikou anglického vkusu. V londýnském periodiku *The Daily News* vydaném 16. října 1886 byly přiblíženy tři části oratoria následovně:

„První část je zajímavá od začátku do konce; není v ní nudný okamžik ani nezajímavý kousek hudby. Je postavena z velké části na sborech, které jsou mají různorodý a často originální charakter, a i přes jejich délku bychom se ani jednoho z nich nevzdali. Jejich atraktivitu výrazně zvýšila instrumentace, která překypuje lokálním koloritem a zvláštnostmi nejuvítanějšího charakteru. V zápisu nalézáme určitou modifikaci jeho stylu, v němž nachází mistrova originalita své plné vyjádření. Jeho sbory jsou více v souladu s přijímanými typy oratorií, tak populárních v této zemi, přesto v nich nikdy nechybí duch jeho individuality a stopy společenského vlivu, aniž by to ovlivnilo celkové vyznění jeho vyjádření. [...] Ve druhé části zaujímá sbor poměrně vedlejší roli a velkou práci zde odvádějí sólisté. Výjimkou je chytlavý sbor lovců či úžasné postavené a komplikovaně vystavěné finále kvarteta sólistů a sboru. Nesborová čísla obsahují nejmelodičtější a nejskvostnější texty a krása několika z nich je naprosto výjimečná, ale o této části jako celku je třeba říci, že je nepřiměřeně dlouhá a nezajímavá. Třetí část je stejně velkolepá jako skladatelovo dílo, ale ve zkratce řečeno v ní

⁷¹ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 2, Korespondence odeslaná 1885-1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1988, s. 184–185.

můžeme nalézt stejné nedostatky jako ve druhé části. Proti komponování nelze říct ani slovo. Je plné vynalézavosti, umu a efektivity; námět předčil zpracování a vůdčí génius ve skladateli brilantně předvedl skutečnost, kterou nelze zakrýt, a to, že o polovinu zkrácená druhá půlka ‚Liudmily‘ by dokázala být stejně hodnotná a populární jako první část. ‘⁷²

Anglická kritika reflektovala také vlivy, které na Dvořáka doléhaly při komponování oratoria. Recenze uveřejněná v periodiku *The Times* den po premiéře 16. října 1886 je přínosná právě svým poukázáním na tyto inspirační zdroje, které jsou v některých konkrétních číslech nepřehlédnutelné:

„Je zřejmé, že skladatel obdařený vhladem do dramatické vhodnosti věcí, nebo dokonce se smyslem pro humor, by nikdy nevybral takové téma, které na druhou stranu Dvořákovi sedí, jako dobře padnoucí šaty. Jeho pokusy o dramatickou charakterizaci postrádají sílu a jeho dialog, ať už probíhá recitativo secco nebo obligato, je až na několik výjimek konvenční a nezajímavý. Z deklamativních efektů v moderním smyslu nemá tu nejmenší jiskru. Na druhou stranu je jeho orchestrace vždy mistrovská a jeho smysl pro hudební obrazotvornost je živější než u jakéhokoli jiného žijícího skladatele, zvláště když dokáže zaujmout svou ‚místní notou‘ národních písní a tanečních rytmů jeho rodných Čech. Zde mu potom jeho libreto nabízí skvělé příležitosti. Během první části kantáty se téměř nic nestane. Je to řada toho, co by se dalo nazvat ‚rozpuštěním obrazů‘, které ukazují, jak Češi uctívají své početné bohy. Skladatel byl mimořádně úspěšný v uvedení těchto scén v hudební život. Téměř vždy je zajímavý a vždy vlastenecký. Tato pozdější charakteristika dodává jeho melodiím zvláštní význam, i když se zdá, že jsou odvozeny z jiných zdrojů. Ve Dvořákově posledním počínu naleznou lovci minulosti širokou paletu odkazů. Objeví stopy Mendelssohna z období Walproužiny noci v refrénu ‚Květy, jimiž Vesna vábí‘, epochy Elijáše v modlitbě ‚Ký v pozadí to hluk‘, zejména v jejím vyvrcholení; zatímco různé vhlady do oblastí kontrapunktu by mohly naznačovat miniaturního českého Händela. Také Haydn poskytl několik dotyků jednoduchého kouzla v první sopránové árii - velmi naivní, ne-li koncepčně triviální, naznačené slovy ‚dětská touha‘ v prvním verši básně - pravděpodobně odkazující na Abta. Zatímco druhá árie pro stejný

⁷² Leeds Musical Festival. In *The Daily News*. Londýn, 16. 10. 1886, (12, 642), s. 6.

hlas, „Ó dovol abyich zlíbat směla, tvých nohou prach“, krásná píseň, kterou ideálně zazpívala madam Albaniová, je vržena do formy Alžbětiny modlitby z Tannhäusera.“⁷³

Recenze v novinách *The Standard* uveřejněná 16. října 1886 taktéž odkazuje na vlivy, které jsou v oratoriu použity. V této souvislosti je poukazováno na polyfonní metodu Brahmse, romantismus Wagnera, velkolepost Beethovena, jednoduchost Haydna či masivnost Händela.⁷⁴

Druhé a třetí provedení se uskutečnilo 29. října a 6. listopadu v Londýně. Koncerty opět proběhly za řízení A. Dvořáka. Oratorium bylo 29. října 1886 provedené v londýnském St. James's hall a 6. listopadu v Crystal Palace. Oba koncerty se uskutečnily v rámci série tzv. *Novello's Oratorio Concerts* pořádané nakladatelstvím Novello, majících v Londýně několikaletou tradici. Na tyto koncerty vyšla řada anoncí, ale kritika byla nalezena jen jedna, a to na provedení v Crystal Palace v *The Daily News* 8. listopadu 1886. Tato kritika podotýká, že vzhledem k dřívějšímu podrobnějšímu popisu oratoria se tímto nebude více zabývat, a zaměřila svou pozornost na celkové vyznění obou koncertů, pro které byla učiněna zkrácení oratoria:

„Minulý sobotní odpolední koncert (čtvrtý z třicáté první série) se skládal z představení Dvořákova nového oratoria ‚Svatá Ludmila‘. Je zbytečné připomínat čtenářům, že tato jemná, i když poněkud nesourodá práce, byla zadána a provedena minulý měsíc na festivalu v Leedsu a koncem měsíce byla také poprvé slyšena v Londýně na úvod nové série ‚Novello's Oratorio Concerts‘ v St. James's Hall 29. října, přesně čtrnáct dní po jeho provedení v Leedsu. Oratorium bylo v poslední době hodně komentováno, takže další popisování by bylo zcela zbytečné. Při každém z minulých provedení bylo cítit, že toliko skvělého je ve skutečnosti poškozeno nadbytkem okolního balastu, který je málo zajímavý. Nadměrné prodloužení práce bylo do jisté míry napraveno v představení v St. James's Hall a v sobotu došlo následným zkrácením k dalšímu vylepšení. Dva ze sólových zpěváků, pan E. Lloyd a pan Santley, byli stejní jako v Leedsu a St. James's Hall; hudba prince Bořivoje a Ivana byla opět přidělena již jmenovaným umělcům. Důležitou sopránovou úlohu ‚Ludmily‘, kterou při

⁷³ Leeds Musical Festival. In *The Times*. Londýn, 16. 10. 1886, (31,892), s. 7.

⁷⁴ Leeds Trinnial Musical Festival: From our correspondent. In *The Standard*. Londýn, 16. 10. 1886, (19,426), s. 3.

obou předchozích příležitostech interpretovala madam Albaniová, v sobotu úspěšně interpretovala slečna A. Marriott, když slečna Hope Glennová zpívala roli Svatavy, stejně jako v St. James's Hall. O vynikajících výkonech tří sólistů, kteří byli již dříve komentováni v souvislosti s oratoriem, není nutné znovu podrobně hovořit. Výhodou ve ztvárnění v Crystal Palace byla spolupráce sboristů Novello's Oratorio Concerts, jejichž party byly důkladně nastudovány a nacvičeny. Jejich zpěv v tomto případě znamenal vylepšení oproti dřívějšímu provedení. [...] Oratorium a jeho skladatel (který dirigoval) bylo přijato velmi příznivě.⁷⁵

CRYSTAL PALACE.

Last Saturday's afternoon concert (the fourth of the thirty-first series) consisted of a performance of Dvorák's new oratorio "Saint Ludmila." It is scarcely necessary to remind readers that this fine, if somewhat unequal, work was commissioned for and produced at last month's Leeds Festival, its first hearing in London having been, as duly recorded by us, at the opening of the new series of "Novello's Oratorio Concerts" at St. James's Hall, on October 29, exactly a fortnight after its production at Leeds. The oratorio has been so fully and so recently commented on that prolonged notice would now be superfluous. On each of the past occasions it was felt that much that is excellent was injured in effect by a superabundance of surroundings that are of slight interest. The over-prolongation of the work was, to some extent, remedied in the St. James's Hall performance, and still further improvement was made on Saturday by additional retrenchment. Two of the solo vocalists—Mr. E. Lloyd and Mr. Santley—were the same as at Leeds and at St. James's Hall; the music of Prince Borivoj and of Ivan having been again assigned respectively to the artists just named. The important soprano music for "Ludmila," which was on both the previous occasions rendered by Madame Albani, was successfully interpreted by Miss A. Marriott on Saturday, when Miss Hope Glenn was associated with the music of Svatava, as at St. James's Hall. Of the excellent performances of the three soloists, who had before been associated in the oratorio, it is unnecessary again to speak in detail. An advantage in the Crystal Palace rendering was the co-operation of the choristers of Novello's Oratorio Concerts, by whom the work has been thoroughly studied and rehearsed. Their singing in this instance was an improvement on that of the former occasion. The Crystal Palace band gave the very elaborate and picturesque orchestral details generally with good effect—the occasional preponderance of the brass instruments being a tendency observable in most of our orchestras. The oratorio and its composer (who conducted) were very favourably received.

Obr. 2

Z výše citovaných recenzí je zřejmé, že Dvořákova *Svatá Ludmila* byla jak v Leedsu, tak v Londýně přijata velmi kladně, i přesto že jí byla vytýkána přílišná délka a nezáživná druhá

⁷⁵ Crystal Palace. In *The Daily News*. Londýn, 8. 11. 1886, (12,661), s. 2.

část. Oratorium mělo být také provedeno 26. listopadu 1886 v Manchesteru za řízení Charlese Hallého, jak píše Milan Kuna v poznámkách druhého svazku Dvořákovi editované korespondence.⁷⁶ K tomuto provedení v Manchesteru se bohužel nepodařilo v zahraničním dobovém tisku nalézt žádnou anonci ani následnou recenzi, která by tuto událost potvrdila. Lze se tak domnívat, že uvedený koncert vůbec neproběhl. Do roku 1906 pak nenalzáme žádné další zprávy o provedení *Svaté Ludmily* v Anglii.

⁷⁶ Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 2, Korespondence odeslaná 1885–1889*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1988. s. 185–186.

5 První provedení oratoria v Národním divadle v Praze v roce 1887

Po Anglii, v níž slavila *Svatá Ludmila* veliký úspěch, přišlo na řadu pražské Národní divadlo. Přesto, že oratorium bylo při svém prvním vydání věnováno olomouckému Žerotínu, nebylo důstojnějšího místa, kde by mohlo Dvořákovo oratorium zaznít poprvé. O provedení se ucházel jak pražský Hlahol, tak divadelní družstvo Národního divadla v Praze. Protože Hlahol nemohl tehdy zaručit několikeré opakování, ustoupil družstvu Národního divadla.⁷⁷ Vzhledem k velkolepému provedení oratoria, k němuž Národní divadlo přistoupilo, byla nutná spolupráce nejen spolků, ale též konzervatoristů. Orchestr, který se skládal z 80 členů byl rozšířen o studenty konzervatoře a sbor byl posílen o žáky pěvecké školy Františka Pivody a Jana Ludvíka Lukese, členy pěveckého spolku Hlahol, Lýra, Tovačovský, Lumír, Lukes, Václav, Křesťanské akademie a besedy Havlíček. Do hlavních rolí pak byli obsazeni nejlepší operní zpěváci tehdejší doby, jimiž byla Marie Sittová (Ludmila), Marie Panznerová (Svatava), František Hynek (Ivan) a Antonín Vávra (Bořivoj, rolník). Premiéra oratoria proběhla 25. února 1887 (obr. 3).

Král. zemské české divadlo v Praze.
Národní divadlo.

Dnes v pátek dne 25. února 1887. — Mimo předplacení.
Po prvě.

Svatá Ludmila.

Oratorium ve třech odděleních pro sóla, sbor a orchestr.
Slova sepsal Jaroslav Vrchlický. Hudbu složil Ant. Dvořák.
Oratorium řídí *skladatel* za ochotného spolupůčinkování
dam a pánu členů operních škol: F. Pivody a J. L. Lukese.
pěveckých jednot: „Hlahol“, „Lýra“, „Tovačovský“, „Lumír“,
„Křesťanská akademie“, „Lukes“ na Smíchově, „Václav“ z Bu-
benče, Beseda „Havlíček“ a chovanců pražské konzervatoře.

Ludmila	sl. Sittová.
Svatava	sl. Panznerová.
Bořivoj	p. Vávra.
Ivan	p. Hynek.

Veškeré volné vstupenky kromě oficiálních a redakčních jsou dnes neplatny.
Po prvním oddělení přestávka 10 minut.
Ochuzavěla pl. Arklovi.

Dnem 25. února t. r. začalo druhé čtvrtletí předplacení. Předplatné peníze
přijímají se u denní pokladny od 9—12 a od 2—4 hodin.
Začátek o 7. hodině. Konec po 10. hodině.

Zítře v sobotu dne 26. února 1887. 64. hra v předplacení.

Závist.

Obr. 3⁷⁸

⁷⁷ Z Národního divadla. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmír Urbánek, 5. 3. 1887, 9 (10), s. 77–78.

⁷⁸ Sběrka Národního muzea. Inv. č. H6C-57.

Ještě v tentýž den, před večerním provedením, vyšel v *Národní politice* fejeton přibližující oratorium po hlavní zkoušce. Již v úvodu je poznamenáno:

„První české oratorium! Antonín Dvořák nastupuje cestu v hudební literatuře naší neznámou, nastupuje cestu i jemu až dosud cizí. Však je to také směr jediný v hudbě, ve kterém Dvořák dosud nebyl pracoval. [...] Svatá Ludmila zůstane spolu s Dvořákovým Stabat Mater nejlepší prací, kterou český skladatel kdy napsal, a patří zároveň mezi nejlepší práce hudební literatury.“⁷⁹

Oratorium bylo uvedeno v rozmezí jednoho měsíce celkem šestkrát a to 25. a 27. února a poté 6., 11., 16. a 25. března roku 1887. Všechna provedení dirigoval A. Dvořák osobně, až na představení provedené 16. března 1887, které dirigoval Mořic Anger. Sborový part nastudoval Augustin Vyskočil. Kritika uveřejněná v *Národní politice* den po premiéře psala o velkém úspěchu:

„Dvořákovo oratorium ‚Svatá Ludmila‘, které včera poprvé v Národním divadle bylo provedeno, mělo úspěch senzační. [...] Zařízení jeviště, na kterém umístěn zesílený sbor a orchestr, tedy přes 300 osob, bylo velmi dovedné. [...] Obecenstvo bylo velkolepostí díla v pravém slova smyslu uchváčeno. Věnce podány mistrovi tři a sice: od družstva Národního divadla, od pořadatelů Slovanského koncertu akademického člen. spolku s nápisem ‚Mistru slovanské hudby‘ a od Hlaholu plzeňského.“⁸⁰

Dvořákovo oratorium bylo všemi kritikami hodnoceno velmi kladně a bylo vyzdvihováno pro svou melodičnost a zpěvnost. Dvořákovi však patrně největší radost a potěšení přinesla kritika od Josefa Bohuslava Foersterera uveřejněná v *Národních listech* 27. února 1887:

„Královská polyfonie vládne téměř v celém díle. Melodický proud nejeví nikde nejmenší únavy a udržuje se stále na ideální výši. Citová vroucnost Dvořákova působící neodolatelnou mocí již v ušlechtilých a výrazných thematech nabývá v průvodu každým obratem mistra prozrazujícím úchvatné síly. Tak náleží zvláště zpěvy Ludmiliny k nejkrásnějšímu, co poskytuje lyrika nové doby. [...] Dvořákovo nejnovější dílo náleží bez odporu k nejlepším

⁷⁹ Feuilleton. In *Národní politika*. V Praze, 25. 2. 1887, 5(56), 55-56.

⁸⁰ Feuilleton. In *Národní politika*. V Praze, 26. 2. 1887, 5(57), 3.

*toho druhu skladbám světové literatury hudební, v něm ukázal se Dvořák v celé velikosti a síle.*⁸¹

Že byl Dvořák touto kritikou poctěn, dokazuje děkovní dopis adresovaný Foersterovi ještě téhož dne, kdy byl článek v *Národních listech* uveřejněn:

*„Milý příteli! Dovolte, abych Vám poděkoval za Vaši vřelou kritiku o ‚Ludmile‘ v dnešních Národních listech uveřejněnou. Nedivte se mi, že tak činím. Umělec, který cítí a myslí a něčemu se naučil a ví, že byl při tvoření svého díla z celé duše jemu oddán, raduje se vždy z toho, když mezi mnohými třeba jen jeden hlas se našel, o kterém může říci: ‚Tento mi porozuměl‘. A tak jste učinil Vy dnes. Pročež mějte ještě jednou dík můj největší! Vám v přátelské úctě oddaný Antonín Dvořák.*⁸²

Oratorium bylo po provedení označováno za Dvořákovu nejlepší vokální dílo. Vytvořil, jak se dočítáme po prvních provedeních v článku v *Hudebních listech* z 1. března 1887, první české oratorium nové doby:

*„V dějinách české hudby nalézáme čas od času zaznamenány události, které jak světlé zářící hvězdy nám hledí vstříc. Tak Smetanova ‚Dalibora‘ a ‚Libuši‘, tak Dvořákovu ‚Stabat Mater‘ a jeho symfonie, tak Fibichovu ‚Nevěstu Messinskou‘. V posledních pak dnech zaznamenána do knihy těchto dějin událost nad jiné velkolepá – první české provedení oratoria ‚Svatá Ludmila‘ od Antonína Dvořáka. [...] Celkem je tedy Svatá Ludmila dílo velkolepé, jehož chválu nejkratším způsobem vyjádříme řekneme-li, že je nejlepší prací Antonína Dvořáka, že je oratorií nové doby nejlepší – nevyjímajíc ani Rubínštejna a Brucha – nemusíme dokazovati.*⁸³

Kritika vnímala koncertní provedení v Národním divadle jako počín, který se zapíše do dějin, a to nejen tím, že se jedná o první české oratorium, ale i tím, že se na něm kromě profesionálních hudebníků podílela řada ochotnických spolků. Dílo monumentálního rozměru ukázalo, že je v Národním divadle možné provádět i skladby tohoto typu. V periodiku *Čech* 26. února 1887 byla pak atmosféra premiéry zachycena následovně:

⁸¹ Foerster, Josef Bohuslav. Hudba. In *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 27. 2. 1887, 27 (57), s. 5.

⁸² Dvořák, Antonín a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 2, Korespondence odeslaná 1885-1889*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1988, s. 226–227.

⁸³ Svatá Ludmila. In *Hudební listy*. V Brně: Brno: beseda Brněnská, 1. 3. 1887, 3 (10), s. 58–59.

„Hned při vyhrnutí opony uvítán byl skladatel bouřlivým potleskem, který se stupňoval během představení stále více. Impozantní byl pohled, jaký poskytovalo vkusně dekorované jeviště, rozmnoženým orchestrem Národního divadla, sbory operními a velkým počtem dam a pánů ochotníků takřka přeplněné.“⁸⁴

Kritiky kladně poukazyvaly na Vrchlického libreto, sólové výstupy i na sborové party, které byly často označovány jako velkolepé. Nadšení spoluúčinkujících ochotnických pěveckých spolků a škol výstižně popisuje Josef Flekáček v březnovém časopise *Vlast'* z roku 1887:

„Veškeré sbory šly hladce a precísně [...]. Na ochotnicích spoluúčinkujících bylo patrně znáti, že působí s pravým západem, a že jest jim skutečnou rozkoší přispěti hřívou své dovednosti k dílu tak velkolepému. [...] Vůbec ostane nám večer provedení oratoria ‚Svaté Ludmily‘ nezapomenutelným. Byl to skvostný požitek umělecký, ovace co nejpřímnější, potlesk nadšený, ohlas dojatého srdce a nejplnějšího uznání. Jaký to kontrast s uměle způsobenou klakou, jež bohužel tak často v prostorách divadelních zaznívá!“⁸⁵

Na provedení oratoria zareagoval 5. března 1887 také časopis *Dalibor*. Hned v úvodu byl titulěk označen hvězdičkou, která odkazovala k omluvě za nevydanou studii ke *Svaté Ludmile* od Emanuela Chvály, jež zněla následovně:

„Novoroční náš prospekt ohlašoval obšírnější studii pana Em. Chvály o Svaté Ludmile. Tím však, že posud na veřejnost nevydána partitura její, podle níž ovšem psány býti měly ony články, stalo se splnění onoho slibu nemožným.“⁸⁶

Emanuel Chvála podal již 27. února v časopise *Politik* o *Svaté Ludmile* referát, který je v plném znění dostupný v publikaci *Emanuel Chvála: Z mých pamětí hudebních* editované Filipem Karlíkem a Jiřím Kopeckým.⁸⁷ Z doslovně citovaného referátu v plném znění jsou popisovány jednotlivé části oratoria. Z jeho pamětí se navíc dočítáme, že mu byla věnována partitura oratoria *Svaté Ludmily* v roce 1888 samotným Dvořákem.

⁸⁴ Divadlo a umění: Dvořákovo oratorium "Svatá Ludmila" v Národním divadle. In *Čech: politický týdeník katolický*. Praha, 26. 2. 1887, **19** (46), s. 3.

⁸⁵ Flekáček, Josef. Z Národního divadla. In *Vlast'*. Praha: Družstvo Vlast', 1887, **3** (6), s. 421–425.

⁸⁶ Svatá Ludmila. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 5. 3. 1887, **9** (10), s. 73–75.

⁸⁷ Karlík, Filip a Jiří Kopecký, ed. *Emanuel Chvála: Z mých pamětí hudebních*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2020, s. 214–220.

Pokračující kritika v *Daliboru* označovala oratorium jako „český skvost“, v němž je možné spatřovat pokrok i Dvořákovu tvůrčí sílu a hloubku. V kritice nechybí ani odkazy na Smetanovu *Libuši*:

„Jako Libuše stojí u brány celé minulosti naší, Ludmila stojí u kolébky českého křesťanství. A v oratorním slohu opravdu jest Ludmila pendantem Libuše. [...] Po recitativu a malém, ale vznešeném andante, jímž se Ludmila modlí za svůj národ podobně jako Libuše, kontrastuje s dřívějším plesem modlitba tato sborem rozvedená ve zpěv polyfonie nevýslovné tklivé nekonečnou hrou mollových akordů.“⁸⁸

Dvořákova *Svatá Ludmila* se stala unikátní svým velkolepým provedením. Námět, jehož hlavní myšlenkou je přechod od pohanské víry ke křesťanství, k čemuž je zapotřebí sjednocení všeho lidu, byl v té době pro mnohé důležitým poselstvím, jehož bylo dosaženo i vzájemnou spoluprací řady ochotnických pěveckých spolků. Pozitivnímu hodnocení se těšily také výkony sólistů, které nejlépe vystihuje recenze z *Dalibora* ze dne 5. března 1887:

„Sóla jsou opatřena velmi dobře. Slečna Sittová zpívá Ludmilu se vši svou známou péčí, slč. Panznerová Svataavu k milému překvapení našemu velmi pevným tónem, tak že jí celá partie rozhodně pěkně sluší, pan Vávra, právě při prvních dvou provedeníh z části méně příznivě disponovaný, opět podal důkaz neobyčejně svědomitého, důkladného studium a ušlechtilosti v poetickém i hudebním pojetí partie rolnikovy a Bořivojovy, a p. Hynek jako Ivan působí jadrným orgánem v některých místech energií přednesu, která se proměnila ve vzlet u něho vzácný při povznešených slovech „Vstaňte křesťané a manželé.“⁸⁹

Provedení v roce 1887 v Národním divadle bylo provedením koncertním, nikoliv scénickým, jak je velmi často mylně interpretováno. K těmto omylům v interpretaci dochází na základě scénického provedení v roce scénických provedení v letech 1901 a 1934 v pražském Národním divadle. Následující citace z časopisu *Dalibor* nám jasně dokládá, že se jednalo o provedení koncertní:

⁸⁸ *Svatá Ludmila*. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 5. 3. 1887, 9 (10), s. 73–75.

⁸⁹ Z Národního divadla. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 5. 3. 1887, 9 (10), s. 77–78.

„Že se divadlo ujalo Svaté Ludmily, jen chváliti možno. Nábožné oratorium sice patří na nejzazší kraj úkolu, pořádati vážné koncerty, jež našemu divadlu přiřítáme ale nesrovnalého nic není v jeho provedení v divadelní večer.“⁹⁰

Je potřeba mít na paměti, že A. Dvořák začal o scénickém provedení uvažovat až o několik let později, v roce 1895. Tehdy jej k tomu inspirovalo, jak uvádí O. Šourek, nové nastudování Lisztova oratoria *Svatá Alžběta* začátkem května roku 1895 na scéně Národního divadla.⁹¹

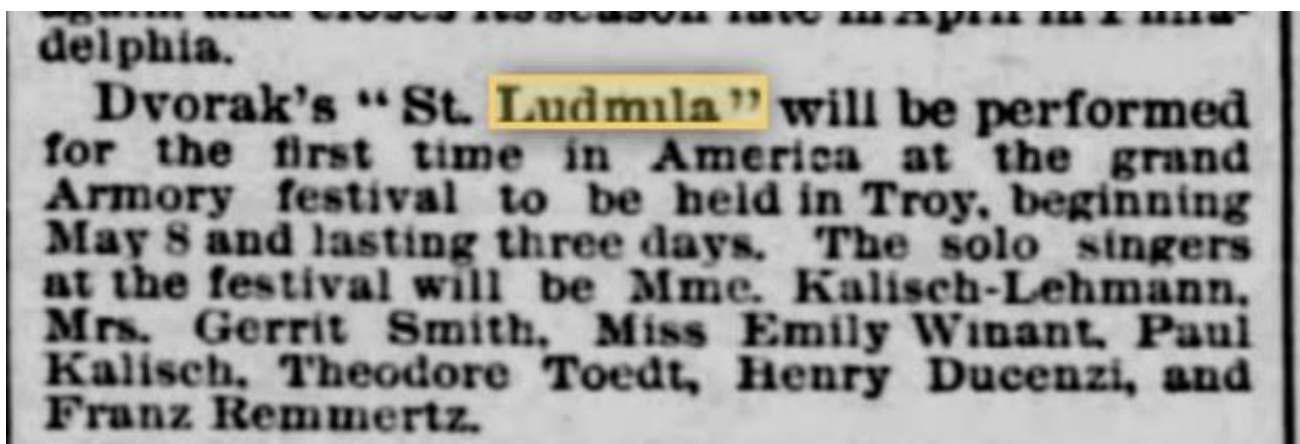
⁹⁰ Z Národního divadla. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmír Urbánek, 5. 3. 1887, 9 (10), s. 77.

⁹¹ Šourek, Otakar. *Život a dílo Ant. Dvořáka*. 2. sv. Praha: Hudeb. matice Umělecké besedy, 1917, s. 229.

6 Výběr dalších zahraničních provedení

6.1 Spojené státy 1888

Oratorium slavilo na anglické půdě veliký úspěch, což vedlo k následnému provedení *Svaté Ludmily* ve Spojených státech. Dva roky po provedení v anglickém Leedsu zaznělo oratorium na americké půdě poprvé 9. května 1888 v newyorském městě Troy. Dirigentem byl tehdy J. E. van Olinda, což dokládá anonce na uvedený koncert v *The Buffalo Commercial Advertiser* 17. března 1888.⁹² K provedení oratoria v Troy, nalezneme v periodiku *The Chicago Sunday Tribune* z 18. března 1888 informace o dirigentu J. E. Olindovi, který řídil oratorium v rámci třídenního *Grand Armory* festivalu.⁹³ Konkrétní jména sólistů jednotlivých hlavních postav bohužel neznáme. Máme jen soupis sólistů celého třídenního festivalu, kterými byli: Lilli Kalisch-Lehmannová, Gerrit Smithová, Emily Winantová, Paul Kalisch, Theodore Toedt, Henry Ducenzi a Franz Remmertz, jak dokládá následující obrázek.

Obr. 4⁹⁴

6.2 Anglie 1892

V roce 1892 měla být provedena *Svatá Ludmila* v Boltonu. O tomto provedení se dočítáme v časopise *The Musical Times and Singing Class Circular* vydaném v lednu roku 1893.⁹⁵

⁹² Six orchestral concert. In *The Buffalo Commercial Advertiser*. New York, 17. března 1888, 57(18,608), s. 4.

⁹³ Musical notes. In *The Chicago Sunday Tribune*. 18. 3. 1888, 4 (32), s. 27.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Dvorák's 'St. Ludmila' at Bolton. *The Musical Times and Singing Class Circular*. 1.1. 1893, 34 (599), s. 27

V časopise je uveden J. W. Appleyard jako dirigent a Mullineux jako varhaník. Orchester není uveden, takže se lze domnívat, že provedení bylo uskutečněno jen za varhanního doprovodu.

6.3 Vídeň 1897

Na úspěšné ohlasy oratoria *Svatá Ludmila* zareagovala také Vídeň. Oratorium zde bylo poprvé provedeno 14. listopadu 1897 pod taktovkou dirigenta Richarda von Pergera za přítomnosti Antonína Dvořáka. Oratorium tehdy provedla *Gessellschaft der Musikfreunde*. Sólové party zpívali: Marie Wilhelmová (Ludmila), Helene Schemmelová (Svatava), Hans Giessen (Bořivoj) a Vilém Heš (Ivan).

Dílo bylo přijato velmi dobře. Po každé části následoval veliký potlesk, kterému se Dvořák děkovně klaněl. O události, jak píše *The Musical Times and Singing Class Circular* ve svém lednovém čísle roku 1898, referovaly přední vídeňské časopisy, kdy *Neune Musicalische Presse* uvádí:

„*Pokud existuje jeden ze žijících skladatelů, který dokáže vzbudit zájem o oratorium, pak je to Dvořák. Technické prostředky a zvládnutí formy starých mistrů, kombinuje s nejmodernějšími výtvarnými nejbohatšího orchestrálního zabarvení a jemných instrumentálních efektů. [...] Jeho umění je v zásadě národní, ale zároveň je také kosmopolitní.*“⁹⁶

Další recenze se nesly v podobném duchu a vyzdvihovány byly především velkolepé sbory a celková výstavba díla. Oratorium slavilo ve Vídni úspěch.

6.4 Belgie 1909

V roce 1909 se v českém tisku objevila zpráva o prvním provedení *Svaté Ludmily* ve francouzštině v belgickém městě Tournai.⁹⁷ Oratorium zaznělo v rámci každoročního

⁹⁶ 'Saint Ludmila' in Vienna. *The Musical Times and Singing Class Circular*. 1. 1. 1898, **39** (659), s. 32.

⁹⁷ Hudba: První provedení monumentálního oratoria Dvořákova *Svaté Ludmily*. In *Moravská orlice*. V Brně, 2. 12. 1908, **46** (278), s. 4.

koncertu tournaiské hudební společnosti dne 19. dubna 1909 za řízení dirigenta Henriho de Loose. Překlad libreta do francouzského jazyka pořídil May de Rudder.⁹⁸

Koncert provedla hudební společnost v Tournai a dle dobové kritiky vyvolalo provedení oratoria obrovské nadšení. Jak uvádí kritika, nebyl Dvořák ani jeho hudba širokému belgickému publiku do provedení oratoria známi. Recenze uveřejněná v belgickém tisku *Le Soir* dne 20. dubna 1909 přibližuje Dvořákovu oratorium jako něco mimořádného, co zaujme svou velkolepostí.⁹⁹ Dvořák byl belgickou kritikou vnímán jako upřímný, citlivý a pozoruhodný skladatel. Posluchači vycítili jeho sílu emotivního vyjadřování hned v první části, především pak v mohutných sborech. Jako nejpozoruhodnější část v úvodu oratoria byl podtrhnut obřad svěcení, které kritika označovala slovem „ravissant“, tedy okouzující a překrásný. Spolu s ním bylo vyzdvižováno vykreslení ranní přírody i zázračný zásah křesťanského poustevníka Ivana. Recenze zdůraznila také třetí část křtu Ludmily a Bořivoje. Jako méně poutavá a barevná byla označena druhá část oratoria, která působila na posluchače staticky.

Zajímavostí recenze je přirovnání Dvořákových obřadů k rituálům, jaké vidáme u Wagnera. Dle kritiky byla partitura oratoria ředitelem Henri de Loosem podrobně rozebrána, jako by ji dirigent pitval pod lupou. Pečlivé vystižení leitmotivů by dle slov kritiky bez takto pečlivého rozebrání partitury zůstalo bez povšimnutí.

Nejkrásnější část oratoria, jak kritika dále uvádí, tvoří především mužské sbory, které vzbuzují obdiv a pozornost. Obdiv si vysloužily též smíšené sbory, nejvíce pak závěrečný sbor „Hospodine, pomiluj ny“, který byl belgickou kritikou vnímán a označován jako „Kyrie“. V recenzi jsou jako sólisté uvedeni slečna Homburger a Philippi a paní Plamondon a Frölich. Křestní jména bohužel nebyla v recenzi uvedena. Přes veškerou snahu se je nepodařilo ani nalézt v jiných zdrojích. Jediným nalezeným pramenem uvádějící příjmení sólistů je tak dochovaná belgická recenze z periodika *Le Soir* uvedená níže viz. obr. 5.¹⁰⁰

⁹⁸ Hudba: První provedení monumentálního oratoria Dvořákova Svaté Ludmily. In *Moravská orlice*. V Brně, 2. 12. 1908, 46 (278), s. 4.

⁹⁹ Petite Gazette: A Tournai. In *Le Soir*. Bruxelles, 20. 4. 1909, s. 1 KBR - Belgicapress. KBR - Belgicapress [online]. Copyright ©2021 [cit. 25.04.2021]. Dostupné z: https://www.belgicapress.be/pageview.php?adv=0&all_q=Dvorak%201909&any_q=&exact_q=&none_q=&from_d=&to_d=&per_lang=&per=&sig=JB838&lang=FR&per_type=0

¹⁰⁰ Tamtéž.

* * *

A Tournai. — La Société de musique de Tournai a donné hier son grand concert annuel. Le programme était d'un attrait exceptionnel. Un oratorio en trois parties, pour soli, chœurs et orchestre, du grand maître tchèque Antonin Dvorak, oratorio tout à fait inédit en langue française, il n'en faut pas tant pour intéresser la foule. Aussi la curiosité était grande. Le succès, comme c'est la tradition à Tournai, a été triomphal et mérité.

L'œuvre de Dvorak, *Sainte Ludmille*, a pour sujet l'histoire de la conversion au christianisme de Ludmille, princesse de Bohême. La première partie, la plus remarquable peut-être, est une fête patenne, la consécration d'un idole par la princesse et l'intervention miraculeuse d'un ermite chrétien. La deuxième partie, moins colorée, raconte les étapes de la conversion. La troisième partie peint admirablement le baptême et le mariage de Ludmille avec le prince Borivoj.

Dvorak est peu connu de notre grand public. Quelques fragments symphoniques nous l'ont montré sincère, pittoresque, remarquablement doué au point de vue descriptif. On a retrouvé hier, dès le début, ces qualités précieuses d'émotion et de sensibilité. L'introduction est un tableau ravissant : le matin. On sent combien le musicien est impressionné par les choses de la nature et comme il s'efforce d'en exprimer les multiples voix. Mais on chercherait vainement dans cette partition considérable une tendance ou une préoccupation nationale. Il n'y a là ni système ni même personnalité. Certes, Dvorak semble fidèle aux rites wagnériens. Il fait choix de thèmes conducteurs. L'excellent directeur de la Société, M. Henri De Loose, a disséqué la partition à la loupe et en a scrupuleusement épinglé les leitmotivs, dont la plupart, sans lui, auraient passé inaperçus. Mais en dépit de ces formules et de ces conventions, l'œuvre a gardé une belle tenue classique. Elle ne donne aucune prépondérance à l'orchestre. Comme chez les maîtres

de jadis, ce sont les soli et les chœurs qui retiennent l'attention et imposent l'admiration par leur grande beauté. Car les formules, le métier, la science sont peu. C'est l'inspiration qui fait l'artiste et l'inspiration, chez Dvorak, coule avec une abondance qui ne tarit pas un instant. Et une variété aussi, bien éclectique, qui rappelle par endroits les écoles les plus diverses.

Dvorak écrit admirablement pour les voix. Les excellents solistes, familiers de la maison, Mmes Homburger et Philippi, MM. Plamondon et Frölich, ont pu faire valoir comme il fallait leurs voix généreuses et leur impeccable diction. Quant aux chœurs, plusieurs sont magnifiques, surtout le chœur du mariage dans la troisième partie et le majestueux *Kyrie* final.

L'exécution, à tous les points de vue, a été irréprochable. On ne saurait trop louer la justesse, la sûreté, l'ampleur de ces chœurs de la Société de musique, dont la bonne volonté permet de telles entreprises. M. Henri De Loose, qui a vaillamment conduit ce très beau concert, et M. le sénateur Sténon-du Pré, le sympathique président de la Société, ont remporté un de leurs plus beaux succès d'art.

* * *

7 Výběr z provedení na našem území do 1906

Následující kapitola přibližuje provedení oratoria *Svatá Ludmila* pěveckými spolky na Moravě do roku 1906. Časové vymezení je záměrně ohraničeno 30 lety od prvního provedení v anglickém Leedsu, neboť zároveň pokrývá nejdelší dobu Dvořákova života.

Antonín Dvořák udržoval za svého života s Moravou vřelé a přátelské styky. Rád jezdil na Hanou, kde byl ovlivněn sbírkami Františka Sušila, v Brně navštěvoval Leoše Janáčka, v Olomouci udržoval styky s pěveckým spolkem Žerotín a v Kroměříži s pěveckým spolkem Moravan. Moravský folklor jej ovlivnil do té míry, že zkomponoval *Moravské dvojzpěvy*, které se staly prvním dílem, jež mu přineslo zahraniční úspěch.

Antonín Dvořák navštívil Moravu poprvé v roce 1875, kde v rodině velkoobchodníka Jana Neffa vyučoval hru na klavír.¹⁰¹ Na velkoobchodníkův popud tehdy započal kompozici *Moravských dvojzpěvů*. Díky Neffovým finančním prostředkům pak byly *Moravské dvojzpěvy* vydány, což následně vedlo k získání stipendia vídeňské vlády a doporučení nakladateli Simrockovi v Berlíně.¹⁰²

Dvořákovým velkým obdivovatelem na Moravě byl skladatel Leoš Janáček, který s Dvořákem udržoval vřelé přátelské styky. Leoš Janáček například 22. dubna 1877 uvedl poprvé v Brně Dvořákovu *Smyčcovou serenádu E dur* a 2. prosince čtyři písně z *Moravských dvojzpěvů*.¹⁰³ Přátelství obou skladatelů bylo vzájemné, a tak jako Janáček jezdil za Dvořákem do Prahy a na Vysokou, navštěvoval Dvořák Janáčka v Brně, pomyslném hlavním městě Moravy. Do Brna zavítal Dvořák celkem šestkrát. Poprvé přijel do Brna v roce 1878, kdy 15. prosince byly na Moravě poprvé provedeny čtyři *Slovanské tance* (1, 3, 4 a 6), 6. ledna 1880, kdy řídil druhou *Slovanskou rapsodii* a *Symfonii F dur*. Další návštěva proběhla 29. dubna 1888, kdy byl přítomen provedení *Svatebních košil* za řízení Leoše Janáčka. Následovala návštěva v roce 1890 a 18. dubna 1892 zde Dvořák účinkoval s Františkem Lachnerem a Hanušem Wihanem na rozlučkovém koncertě před svou cestou do Ameriky.

¹⁰¹ Gregor, Vladimír. *Hudební vlastivěda Olomouckého kraje: styky významných hudebních umělců s Olomouckým krajem*. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1956.

¹⁰² Gregor, Vladimír. *Hudební vlastivěda Olomouckého kraje: styky významných hudebních umělců s Olomouckým krajem*. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1956.

¹⁰³ Racek, Jan. *Antonín Dvořák a Morava: vzpomínková črta k stému výročí mistrova narození*. V Praze: Topičova edice, 1941, s. 20.

Poslední návštěva Brna se uskutečnila po návratu ze Spojených států 8. května 1897. Dvořák tehdy přijel, aby dirigoval Českou filharmonii a spolu s ní svou symfonii *Z Nového světa*.¹⁰⁴ Dvořákovi se v Brně dostala také řada poct, když byl 2. února 1879 jmenován čestným členem Besedy brněnské a 27. října 1894 čestným členem Družstva českého národního divadla v Brně.

Vřelé styky měl Dvořák také s Olomoucí, především pak s pěveckým spolkem Žerotín. Dvořákův kult se zde rozvíjel díky vikári Jindřichu Geislerovi při chrámu svatého Václava, jenž byl od roku 1880 předsedou Žerotína. Dvořák navštívil Olomouc celkem devětkrát.¹⁰⁵ První návštěva se uskutečnila 19. srpna 1877. Další proběhla 26. dubna 1884, kdy byl uveden Karlem Bendlem do Žerotína a byla provedena *Stabat Mater* za jeho řízení. Dne 21. dubna 1888 provedl *Svatou Ludmilu* a další návštěva se konala až v březnu a listopadu roku 1890. V roce 1892 zde byl dvakrát, a to v březnu a květnu, přičemž 12. března provedl své *Requiem*. Předposlední návštěva pak proběhla v dubnu 1896 a v dubnu 1898 byl v Olomouci naposledy. Dvořák byl i zde jmenován čestným členem hudebně-pěveckého spolku Žerotín. Jmenování proběhlo dne 14. dubna 1885. Dvořákova tradice v Olomouci je stále živá i dnes. Od roku 2001 vznikl transformací festivalu Olomoucké hudební jaro pořádaným Moravskou filharmonií od roku 1958 Mezinárodní hudební festival Dvořákova Olomouc.

V Kroměříži měl Dvořák styky s rodinou Kozánkových. Dvořákovo dílo zde bylo udržováno především sbormistrem Ferdinandem Vachem, který byl od roku 1886 také ředitelem Moravanu. Kroměříž provedla za Dvořákova řízení *Stabat mater* 10. dubna 1886, 6. listopadu 1887 *Hymnus* 25. dubna 1891 *Svatou Ludmilu* a *Requiem* zaznělo 23. dubna 1892.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Racek, Jan. *Antonín Dvořák a Morava: vzpomínková črta k stému výročí mistrova narození*. V Praze: Topičova edice, 1941, s. 22–23.

¹⁰⁵ Holásek, Břetislav, ed. a Fifková, Renáta, ed. *Osobnosti Olomouckého kraje*. 1. vydání. Olomouc: Vlastivědné muzeum v Olomouci, 2016, s. 159–160.

¹⁰⁶ Racek, Jan. *Antonín Dvořák a Morava: vzpomínková črta k stému výročí mistrova narození*. V Praze: Topičova edice, 1941, s. 33–35.

7.1 Olomoucký Žerotín

Olomoucký Žerotín byl jako hudebně-pěvecký spolek založen v listopadu roku 1880. Oratorium *Svatá Ludmila* bylo věnováno olomouckému spolku v roce 1886 a jeho první nastudování Žerotínem proběhlo v rámci hudebního festivalu ve dnech 21. a 22. dubna a 6. května roku 1888 ve dvoraně Národního domu v Olomouci. Dvořák, jak uvádí časopis *Dalibor*, tehdy přijel do Olomouce již 19. dubna 1888 spolu se zpěváky Klárou Vittochovou (Svatava), Eduardem Krtičkou (Bořivoj) a Josefem Lvem (Ivan) z Prahy, kteří spolu s Boženou Petzoldovou-Rubešovou (Ludmila) byli hlavními sólisty chystaného oratoria.¹⁰⁷ První i druhé olomoucké provedení bylo poznamenáno nepříjemnou událostí, onemocněním Josefa Lva v roli Ivana. V této nenadálé situaci zaskočil na obou koncertech sbormistr Žerotína František Martínek, který se role zhostil na poslední chvíli. O této události referuje periodikum *Moravská orlice* 26. dubna 1888:

„Provedení oratoria samo pak klásti může se v řadě velikých koncertů ‚Žerotínových‘ na místo první. Tím řečeno vše, neboť umělecká pověst ‚Žerotínova‘ jest co nejskvělejší. Nehledí-li se k tomu, že představení utrpěla nepředvídanou okolností ochuravění pana J. Lva teprve v Olomouci, kterýž nemohl v sobotu ani v neděli zpívati part Ivanův, byly obě produkce bezúhonnými dle slova mistra Dvořáka. Sbormistr ‚Žerotína‘ pan profesor Fr. Martínek v poslední chvíli ujal se opuštěného Ivana a bez veškeré přípravy dostal choulostivé úloze na se vzaté nad míru čestně, čímž jenom dovršil své zásluhy o festival Žerotínův, k němž ostatně nacvičil veškeré sbory a orchestr k největší spokojenosti slovutného autora.“¹⁰⁸

Kritika, která se věnuje stejné události, vyšla také v německém tisku *Mährisch-schlesischer Correspondent* od olomouckého dopisovatele rady Peyschy v dopise zaslaném 22. dubna 1888 z Olomouce.¹⁰⁹ Část tohoto dopisu nalezneme citovanou také v periodiku *Našinec* ze dne 29. dubna 1888 pod rubrikou *Posudky veřejné o Žerotínově festivalu*. Citovaný úryvek přibližuje nejen tuto příhodu, ale popisuje první provedení jako výjimečnou událost:

„Ve velkém sále ‚Národního domu‘ pořádal zdejší pěvecko-hudební spolek ‚Žerotín‘ koncert na němž za osobního řízení skladatele provedeno bylo Dvořákovo velké oratorium ‚Svatá

¹⁰⁷ Dopisy původní: Z Olomouce. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze, 21. 4. 1888, **10** (19), s. 150.

¹⁰⁸ Denní zprávy: Festival v Olomouci. In *Moravská orlice*. František E. Slovák, 26. 4. 1888, **26** (97), s. 2–3.

¹⁰⁹ Theater, Kunst und literatur.: Allführung des Oratoriums "Die Heilige Ludmilla." In *Mährisch-schlesischer Correspondent*. Brünn–Albin Müller, 24. 4. 1888, **28** (95), s. 4.

Ludmila“ i dlužno koncert tento označiti jakožto hudební událost eminentního významu. [...] Vedlo by nás daleko, kdybychom chtěli jednotlivá čísla Sv. Ludmily podrobně rozebíratí, ve všeobecných črtách vysloven stačí soud, že Antonín Dvořák jest velikým kosmopolitickým mistrem, kterýž ve svých hudebních dílech nejen národní sloh, nýbrž světový sloh vytvořil.“¹¹⁰

Ve stejné rubrice zmiňovaného periodika nalezneme také recenze na provedení oratoria, jež byly publikovány například v *Hlase národa* nebo časopise *Politik*, kde atmosféru a provedení koncertu nejlépe vystihuje recenze od Emanuela Chvály:

„Hudební slavnost Žerotínova byla významným svátkem nejenom pro spolek Žerotín sám, kterýž svou čilou uměleckou horlivostí a hudebně pronikavým duchem naší úcty vymáhá a veškeré sympatie naše má, nýbrž i pro veškeré české obyvatelstvo vůbec neboť zasvětilo jím ‚Národní Dům‘, imposantní to pomník své energie, zesíleného národního uvědomění a bohda také bašty proti návalům germanizace, jež v Olomouci tábor svůj rozbila. Hudební spolek Žerotín v jeho čele nadšený vlastenec, a právě tak nadšený ctitel umění, Jind. Geissler stojí, jest jedním z těch spolehlivých a blahoplných ústavů domácí hudby pěstujících, v nichž z dobrého to nejlepší se daří. Na tom zakládá se ona velká náklonnost, jakou mistr Dvořák odedávna k Žerotínu chová a jímž mistr výmluvný a hlasný projev dal, věnovat ‚Žerotínu‘ své nejzralejší dílo ‚Svatou Ludmilu.‘ [...] Průběhem koncertů, jež velmi šťastně odbyty, byl Dvořák předmětem obzvláštních důkazů pocty velmi četného a nadšeného obecenstva. S napjatou pozorností, takřka bezdechou horlivostí shledalo posluchačstvo monumentální dílo, jehož skvostné krásy neodolatelnou silou jak laika, tak pěstitele umění poutají. Nadšení, s jakým venkovský i městský lid slavnému a milovanému skladateli hold svůj podal, má mnoho povznášejícího i zůstane nám stále v nejlepší upomínce. O provedení samém lze oznámiti, jen věci pochvalné. Smíšený sbor spolku čítající na sto zpěvných sil nad míru statečných, dokázal, že jest se svou úlohou výborně obeznámen, nasazoval všady správně a podal nejen noty, nýbrž i dynamické odstíny svého partu správně. Také orchestr velmi dobře obsazený (10 houslistů u primu a 8 u sekundu v silném smyčcovém kvintetu plná dechová harmonie, ani harfa nescházela) držel se věci a horlivostí a hrál znamenitě. Při solech shledali jsme v altistce slečně Vittochové, jejíž zdravý a dobře školený hlas příjemně dojíhá a tenoristu p. Ed. Krtičkovi, pevném to pěvci, jenž jako v Praze tak i v Olomouci přečetné

¹¹⁰ Posudky veřejné o Žerotínově festivalu. In *Našinec*. Alexandr Jiříček, 29. 4. 1888, 20 (51), s. 1–2.

přáteli svého sympatického tenoru má, dobré známé. Překvapujícím zcela na výši úlohy stojícím byl výkon sopranistky paní Petzoldové-Rubešové; zpívala s vybraným porozuměním a její silný hlas, bez namáhání dostupující výšky partu ‚Ludmilina‘ dosti namáhavé, byl velikým úspěchem celkového provedení. Produkci, která náhlým onemocněním pana Lva vážně ohrožena byla, zachránila ochota pana prof. Martínka, zasloužilého sbormistra Žerotínova, jehož hudební vzdělání umožnilo, že mohl převzít úlohu ihned a korektně ji provést. Lepší svědectví Žerotínu dáti nemůžeme, leč to, jež co sám vystavil, když tak objemného a obtížného díla se podjal a je skutečně k úplné spokojenosti mistra Dvořáka provedl.“¹¹¹

Třetí provedení *Svaté Ludmily* proběhlo v neděli 6. května 1888. O chystaném koncertu a sólistech referoval *Našinec* 4. května 1888.¹¹² Dle dobových ohlasů bylo právě toto provedení jedním z nejzdařilejších. Obsazení hlavních rolí se mírně pozměnilo. V ženských hlasech zůstalo obsazení stejné jako v předchozím provedení. Uvedené změny se týkaly mužského osazení, kde v roli *Bořivoje* zpíval člen spolku Žerotín Hugo Richter a v roli *Ivana* Václav Viktorin, člen pražského Národního divadla.¹¹³ Kritika vychvalovala především Viktorinovo provedení, které označovala za výtečné. Dvořák se bohužel květnového provedení nezúčastnil, a tak skladba byla provedena za řízení sbormistra spolku Františka Martínka.¹¹⁴

Další olomoucké provedení oratoria, proběhlo v roce 1896 pod taktovkou A. Dvořáka. O datech a sólistech chystaného koncertu se dozvídáme z *Našince* či z *Lidových novin*.¹¹⁵ Oratorium bylo provedeno v sobotu 18. a v neděli 19. dubna 1896 ve dvoraně Národního domu v Olomouci. Obsazení sólistů bylo vyjma role *Bořivoje*, kterého tentokrát zpíval Eduard Krtička, stejné jako při třetím provedení v květnu roku 1888.¹¹⁶

V roce 1898 zazněl třetí díl oratoria na závěr koncertu olomouckého Žerotína na počest 25leté činnosti Antonína Dvořáka. Na koncertě, který se konal 23. dubna 1898, vystoupili jako sólisté: Marie Petzoldová-Sittová (Ludmila), Božena Dandová (Svatava), Eduard

¹¹¹ Posudky veřejné o Žerotínově festivalu. In *Našinec*. Alexandr Jiříček, 29. 4. 1888, **20** (51), s. 1–2.

¹¹² Denní zprávy. In *Našinec*. Alexandr Jiříček, 4. 5. 1888, **20** (53), s. 2.

¹¹³ Dopisy původní: Z Olomouce. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze, 12. 5. 1888, **10** (22), s. 174.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Denní zprávy: Oratorium Svatá Ludmila v Olomouci. In *Lidové noviny*. 16. 4. 1896, **4** (88), s. 2.

¹¹⁶ Tamtéž.

Krtička (Bořivoj) a Bořivoj Vaněk (Ivan). Koncertu se zúčastnil také Antonín Dvořák, který na něm dirigoval své první provedení *Te Deum*. Řízení třetího dílu *Svaté Ludmily* na závěr koncertu se ujal dirigent Antonín Petzold.¹¹⁷ Provedení bylo výjimečné tím, že zde poprvé zazněl třetí díl oratoria bez jediného škrtu, ale také tím, že se jednalo o poslední veřejné vystoupení Dvořáka v Olomouci a na Moravě vůbec.¹¹⁸

V roce 1905 byla v Olomouci *Svatá Ludmila* provedena v sobotu 15. a v neděli 16. dubna 1905 Českou filharmonií pod vedením Oskara Nedbala, a to nejen k výročí 25 let existence Žerotína, ale také jako tryzna za Dvořáka.¹¹⁹ Sólisty tehdy byli Magda Dvořáková (Ludmila), Božena Tůmová (Svatava), Emil Jiřík (Bořivoj), Jan Bouchal (Ivan) a Alois Fiala (Rolník).¹²⁰ Tato událost nabyla na významu nejen tím, že part *Ludmily* zpívala Dvořáková dcera Magda, ale i tím, že na nedělní provedení oratoria zavítal tehdejší knížecí arcibiskup František S. Bauer.¹²¹ Ohlasy na provedení obou koncertů přibližuje periodikum *Našinec* 19. dubna 1905:

„Za účastenství hudební elity a celé Moravy a přčetného obecnstva. Byl jubilejní koncert ‚Žerotína‘ hudební událostí prvního řádu, byl významným důkazem vyspělosti moravského pěvectva a jeho umělecké práce. Na tuto výši povznesli sobotní a nedělní produkci ‚Žerotína‘ především dirigent p. Oskar Nedbal a slč. Magda Dvořáková. O p. Nedbalovi a jeho dirigentském umění je mínění už ustáleno. V Olomouci se jen zase utvrdilo. Nedbal je dirigent prvního řádu, kterým jej činí hloubka chápání a procítění reprodukováného díla i jeho živý hudebně vznětlivý charakter, od něhož zapálí se pak i celé koncertující těleso. Slečna Magda Dvořáková má temně zabarvený veliký hlas, jehož ryzí zlato zní lahodně a plně ve všech polohách. Na celém jejím partu autokriticky do nejmenších podrobností vypracovaném je cítit vnitřní posvěcení, záchvěvy rozezvučených strun duše dojaté a hluboce cítící. Magda Dvořáková uchvacovala a podmaňovala obecnstvo úplně. Duše její jistě je příbuzná duši velkého otce jejího, z ní mluvil a zpíval skladatel sv. Ludmily sám. Jestli že nedělnímu koncertu přítomný ndp. kníže-arcibiskup dr. Fr. S. Bauer hned po prvním díle dceři mistra

¹¹⁷ Budín, Karel. Feuilleton: Mistr Dvořák v Olomouci. In *Moravská orlice*. V Brně, 29. 4. 1898, **36** (97), s. 1.

¹¹⁸ Racek, Jan. *Antonín Dvořák a Morava: vzpomínková črta k stému výročí mistrova narození*. V Praze: Topičova edice, 1941, s. 33–35.

¹¹⁹ Gregor, Vladimír. *Hudební vlastivěda Olomouckého kraje: styky významných hudebních umělců s Olomouckým krajem*. Olomouc, 1956.

¹²⁰ Divadlo a hudba: Pěv.-hudební spolek v Olomouci. In *Lidové noviny*. 11. 4. 1905, **13** (83), s. 6.

¹²¹ Hudba: Dvořáková „Svatá Ludmila“ ve dnech 15. a 16. dubna 1905 v Olomouci. In *Našinec*. V Olomouci, 19. 4. 1905, **41** (45), s. 3.

Dvořáka blahopřál, pak tlumočil jistě city veškerého obecnstva. Uměleckým výkonem byla i Svatava paní Tůmové, která je takřka naší domácí olomouckou sólistkou a nezklame svým výkonem nikdy. Z domácích našich sólistů upozornil na sebe zvláště mladý pěvec ještě pan Jiřík, který zas ukázal, jak pokračuje a se zdokonaluje. Pan Bouchal, bez něhož si v Olomouci koncert už ani nedovedeme představit, osvědčil se znova jako inteligentní zpěvák. Pan Fiala ml. sklídl také za svůj krátký výkon pochvalu obecnstva. Sbor ‚Žerotína‘ byl takový, jak o něm pravil hned na generální zkoušce Oskar Nedbal: poddajný každému pokynu taktovky, secvičený, jistý v intonaci i nástupech. Bas byl opravdu mohutný. Průběh obojího koncertu byl skvělý, povznášející. Obecnstvo neskrblilo pochvalou. Zvláště v neděli byla nálada slavnostní, radostná.“¹²²

Další kritika na olomoucké provedení vyšla až 17. května 1905 opět v periodiku *Našinec*, a to v souvislosti s květnovým provedením *Svaté Ludmily* Moravenem v Kroměříži ve dnech 6. a 7. května téhož roku. Tato kritika je velmi cenná, neboť nám detailněji přibližuje interpretaci jednotlivých sólistů a zvuk orchestru. Recenze navíc uvádí, že byly vynechány či zkráceny některé sborové části. Z tohoto důvodu je nezbytné uvést recenzi téměř celou, neboť se jedná o jednu z mála recenzí na tato dvě dubnová olomoucká provedení:

„Co se týká sólistů, tu obě dámy rozhodně vynikaly nad pány – což jest konečně docela přirozeno. Jsou obě dámy vysoce inteligentní, vyškolené koncertní pěvkyně. Part sopránový ve ‚Sv. Ludmile‘ zdá se nám však býti pro slečnu Dvořákovou, která je mezzosopranistka, vysoký. Jinak má slečna Dvořáková krásně do temna zabarvený hlas, který dokonale ovládá a podala, nehledě k nesnázím, které jí místy působila výška, výkon umělecký. Paní Tůmová zazpívala cituplný, něžný part Svatavy skutečně překrásně. Vedle těchto umělkyň měli ovšem pp. Jiřík a Bouchal choulostivé postavení a posuzujeme-li výkon jejich bez ohledu na jejich ochotu a bez shovívavosti na jakou snad domácí síly činí nároky, tu třeba říci, že výkony jejich byly slabší. Není pochyb, že pp. Jiřík a Bouchal jsou dovední pěvci: intonačně oba svůj part ovládali dokonale, ale jak partie Bořivojova, tak Ivanova vyžaduje velkého, obsáhlého hlasu. Nedostatek hlasu jevil se u p. Jiříka zvláště v nádherné árii Bořivojově ‚O, cestu ukaž mi‘. Jinak, kde p. Jiříkovi nebylo zápasiti s výškou, zpíval svůj part dobře. Ale zdá se nám přece, že p. Jiříkovi na této dráze umělecké vavříny nepokvetou. Ještě citelnější byl

¹²² Hudba: Dvořáková „Svatá Ludmila“ ve dnech 15. a 16. dubna 1905 v Olomouci. In *Našinec*. V Olomouci, 19. 4. 1905, 41 (45), s. 3.

nedostatek hlasu – zvláště v hloubkách – u pana Bouchala, který zpíval Ivana. Partie Ivanova psána jest pro hluboký bas, kdežto p. Bouchal jest barytonista. Hlas jeho se ve hlubších polohách úplně ztrácel, což bylo ovšem na závadu celé skladbě, poněvadž partie Ivanova je vůdčí partií celé skladby. Pan Bouchal by ve vlastním zájmu neměl zpívat partie, které se pero jeho hlas naprosto nehodí. Pan Fiala, který zpíval malou partii rolníka, má slabí sice, ale příjemný hlas; zpívá však málo výrazně. Krásný recitativ ‚Vesno smává‘ byl chabým. Lépe se mu podařila píseň rolníkova ‚Sem rychle Vesny květ‘. Sbor ‚Žerotína‘ zpíval obratně a jistě; bylo viděti, že ovládá skladbu dokonale. Zvláště vynikali hlasy mužské, jadrností a plností; slabší byli hlasy ženské, jimž by trochu více svěžesti a síly nebylo na škodu. Nejdokonalejší výkon podal při koncertu orkestr ‚České filharmonie‘. Tu nebylo žádného rušivého tónu, vše šlo hladce s naprostou jistotou. Ovšem takového skoro ideálního doprovodu lze docílit jen sdružením umělců, jakým ‚Česká filharmonie‘ jest. Orkestr byl výhodně rozestaven: hlučné foukací a bicí nástroje v zadu, smyčcové v předu mezi sborem. Avšak ani toto výhodné postavení orchestru nedovedlo úplně zastříti poměrnou početnou slabost smyčcových nástrojů, kterou jsme pozorovali i při samostatném vystoupení ‚České filharmonie‘ a nedovedlo zameziti, že sbor v místech, kde doprovází plný orchestr – jako ke př. ve sboru ‚O světlo věčné...‘ na konci prvního dílu – zanikal. Tomu dalo by se jedině předejít tím, kdyby orchestr mohl býti umístěn jako ve velkých divadlech hodně hluboko. O p. Nedbalovi jako dirigentovi netřeba šířiti slov. Dirigoval s neobyčejnou obratností a s náležitým uměleckým pochopením a procítěním díla. Jeho elegantní pohyby při dirigování byly někdy až moc divadelní a vypočítány na efekt. Překvapilo nás však rozvleklé tempo v čís. 13. ‚Kdo onen muž‘. – Velmi nemile neslo hudební obecenstvo, že ‚Žerotín‘ zvláště v 1. díle velkou část nádherných sborů buď úplně vynechal aneb tak zkrátil, že z nich zpíval jen několik taktů. Sboru se ovšem práce velmi usnadnila, ale mnoho času se tím nezískalo a obecenstvo připravilo se o vzácný umělecký požitek. [...] Celkový dojem koncertu byl, nehledě na slabší osazení mužských partů skvělý.“¹²³

7.2 Beseda brněnská

Po olomouckém Žerotínu přišla na řadu v roce 1891 Beseda brněnská, která provedla *Svatou Ludmilu* pouze v jeden den, a to v neděli 22. března 1891 na oslavu 30. výročí trvání spolku.

¹²³ Hudba: Dvořákova „Sv. Ludmila“ v Olomouci a Kroměříži. In *Nášinec*. V Olomouci, 17. 5. 1905, 41 (56), s. 1–2.

Výhodou Besedy brněnské při úspěšném provádění Dvořákova díla byl smíšený spolkový sbor a početný orchestr. Dirigentem koncertu byl Josef Kompit, který od roku 1889 řídil spolek Besedy brněnské.¹²⁴ Sólisté byli: Marie Vollnerová (Ludmila), M. Jungmannová (Svatava) a Eduard Krtička (Bořivoj) a Václav Viktorin (Ivan).¹²⁵ Provedení přibližuje recenze Miroslava Horského v *Moravské orlici* ze dne 24. března 1891:

„Provedení činí novému dirigentu „Besedy filharmonické“ všechnu čest. „Svatá Ludmila“ jest prvním větším činem p. Kompita, jím dokázal, že dokonale dovede ovládati velké těleso hudební. Kdyby bývalo více času k orchestrálním zkouškám, zajisté by jednotlivá místa ještě skvěleji vynikla. [...] Slečnu Vollnerovu známe všichni jako výtečnou primadonnu našeho divadla, proto dalo se očekávat, že i jako Svatá Ludmila bude stejně dokonalou, což také se stalo. Slečna Jungmannova zajisté nečiní sama ani nároků na stejně přísné měřítko jako sl. Vollnerova, proto jmenuji výkon její jako výkon dobrého člena Besedy. Hlas má slečna velmi pěkný, časem dá se zdokonaliti; doporučuji slečně dosud: přísnou školu pěveckou, aby se hned zpočátku odučila neurčitému spojování intervalů, v hudebním jargoně se říká, že potřebuje „žebřík“ než se dostane na vyšší neb nižší ton. Pak bude také jistější v přednesu a správnější v recitativu. Úctyhodné jest, že slečna nezalekla se tak velké a nesnadné partie. [...] Pánové Krtička a Viktorin z Prahy snažili se přivésti svá sóla k náležité platnosti. Oba jsou známí jako stateční pěvci a dobrou školou a s dobrou vůlí. A teď slovíčko k našemu sboru pěveckému. Více pozornosti věnovati dirigentu (platí to jednotlivým jen dámám, dámy odpustí mé negalančnosti) a vpády jednotlivé budou přesnější. Soprány vynikaly nad alty, tenoři se tak asi vyrovnali basům, tek že celek přece byl dobrý.“¹²⁶

Beseda brněnská provedla od prvního uvedení v roce 1891 oratorium opětovně až v roce 1908. Celé oratorium v nezkrácené podobě zaznělo na Tři krále 6. prosince 1908 na oslavu 60leté vlády císaře a krále Františka Josefa I. v rámci svého IV. řádného koncertu. Jako sólisté vystoupili: Ella Renardová-Lišková (Ludmila), Božena Tůmová (Svatava), František Pácal (Bořivoj), Alois Stejskal (Ivan), Miroslav Lazar (Ivan). Sbor byl zastoupen 130 pěvci

¹²⁴ Památník filharmonického spolku Besedy brněnské

¹²⁵ Sázavský, Karel. *Dějiny filh. spolku Besedy Brněnské od r. 1860–1900*. V Brně: Beseda Brněnská, 1900, s. 149.

¹²⁶ Horský, Miroslav. Feuilleton: Svatá Ludmila. In *Moravská orlice*. V Brně: František E. Slovák, 24. 3. 1891, 29 (28), 1–2.

a orchestr brněnského Národního divadla byl doplněn o členy vídeňského hudebního svazu.¹²⁷

7.3 Kroměřížský Moravan

Kroměřížský Moravan byl založen již v roce 1863. Oratorium *Svatá Ludmila* provedl soubor do roku 1906 dvakrát. Nejprve zaznělo na hudebním festivalu v Kroměříži konaném v sobotu 25. a neděli 26. dubna 1891.¹²⁸ Antonín Dvořák se tehdy zúčastnil, aby oratorium osobně dirigoval. Moravan vynaložil na přípravu velké úsilí, což dokládá i povolání Karla Weise do Kroměříže již začátkem dubna. Weis byl přítomen zkouškám a tlumočil skladatelovy intence. Sólisty byli: koncertní pěvkyně v Olomouci Božena Petzoldová-Rubešová (Ludmila), koncertní pěvkyně v Praze Klára Vittochová (Svatava), koncertní pěvec v Praze Eduard Krtička (Bořivoj) a operní pěvec Národního divadla v Praze Karel Čech (Ivan). Dvořák přijel do Kroměříže už ve čtvrtek 23. dubna, aby zde řídil první zkoušku.¹²⁹ Během zkoušek učinil Dvořák několik úprav, při nichž některé (nejen sborové) části byly vynechány, jak uvádí recenze v *Moravské orlici* z 1. května 1891:

„Mistr Dvořák, který schválně ku koncertu ‚Moravana‘ do Kroměříže zavítal, přivítán byl, když objevil se na pódiu, nekonečným jásotem obecnstva a hlučnou fanfárou orchestru. [...] Provedení oratoria bylo v každém ohledu výtečné. Jak sbory pečlivě nastudované sbormistrem p. Vachem, tak i orchestr (hudba 93. pluku z Olomouce) dostály úplně svým nesnadným úkolům. [...] Netřeba ovšem zvláště podotýkati, že se všichni účinkující přičinili, by intencím skladatele co nejvíce vyhověli. Obě produkce byly velmi četně navštíveny a obecnstvo sledovalo s neobyčejnou pozorností všechny krásy velkolepého Dvořákova díla. Jenom kvůli úplnosti třeba se nám ještě zmíniti o tak zvané ‚kapelnické činnosti‘ mistra Dvořáka, který při generální zkoušce ještě několik nových zkratek učinil. Tak číslo 13 ‚Kdo onen muž‘ značně zkráceno, celou předehru pak k dílu druhému, jakož i celé opakování sboru ‚Ó zněte písně‘ škrtil skladatel-dirigent úplně. Číslo první, jehož seškrtnání prý ‚prozrazuje

¹²⁷ Denní zprávy: Filharmonický spolek Beseda Brněnská. In *Lidové noviny*. V Brně, 29. 11. 1908, **16** (328), s. 2.

¹²⁸ Denní zprávy: Koncert v Kroměříži. In *Moravská orlice*. V Brně: František E. Slovák, 19. 3. 1891, **29** (64), s. 4.

¹²⁹ Feuilleton: Směs. In *Národní politika*. V Praze, 22. 4. 1891, **9** (110), s. 1–2.

nevyškolnost hudební‘ a ostatní vše, mimo jediný sbor č. 9 ,Vždyť boží s námi jsou‘ provedeno zrovna jak u nás v Brně.“¹³⁰

Kroměřížský Moravan provedl oratorium opětovně až v květnu roku 1905. Sbormistr a ředitel Moravanu Ferdinand Vach se rozhodl provést všechna Dvořákova oratoria a kantáty chronologicky.¹³¹ Svůj záměr započal v roce 1904. *Svatá Ludmila* zazněla v rámci tohoto cyklu 6. a 7. května 1905 v malém sále dvorany měšťanského nadsklepí za Vachova dirigentského řízení. Na rozdíl od provedení filharmonickou Besedou brněnskou měl Vach daleko těžší pozici. K dispozici mu byl vojenský orchestr úplně vojenské kapely c. a k. pěšího pluku č. 93 z Olomouce rozmnožený o několik ochotníků.¹³² Sólové obsazení ženských postav bylo stejné jako téhož roku v Olomouci. Změna nastala v mužském obsazení, kde byly nově zastoupeny všechny tři mužské role. Sólových partů se ujali: Magda Dvořáková (Ludmila), Božena Tůmová (Svatava), členové dvorní opery ve Vídni František Pácal (Bořivoj), Alois Stejskal (Ivan) a do role Rolníka byl obsazen člen Moravana Roman Hauk. Posílení se dočkal i sbor. Především mužská část sboru byla rozšířena o žáky učitelského ústavu. Oproti provedení Žerotínem nedošlo ve sboru k žádným škrtům, což dokládá recenze v *Moravské orlici* z 19. května 1905:

„Mám za to, že není pro pěvecký spolek díla příhodnějšího, v němž by sboru tak důležitá, namáhavá a zároveň i skvělá úloha připadla, jako ve ‚Svaté Ludmile‘. Něco velkolepějšího nelze si ani myslit. [...] Zkrátka jest Svata Ludmila nejzářivějším a nejvýmluvnějším svědkem geniality zesnulého mistra českého a tvůrce svého, Antonína Dvořáka, na poli hudby oratorní. [...] Rozkošné bylo naslouchati jadrnému a pevnému sboru půvabných pěvkyn, zářících nadšením a radostí. Také chovanci učitelského ústavu, jimiž byl mužský sbor rozmnožen, snažili se závoditi s nimi ve správném podání svých partů. Vyspělé hlasy pěvců ‚Moravana‘ byly naproti nim v nápadné menšině. [...] Nicméně výsledek byl velmi čestný, k němuž třeba zvláště uvést, že nebylo škrtů ani v prvním sboru ‚Tmy vrátily se‘ ani v čísle 3. ‚Květy, jimiž Vesna vábí‘; zpíval se i skvostný ‚Tříhlav‘ a obtížné č. 9 ‚Vždyť boží s námi jsou‘,

¹³⁰ Hudba: *Svatá Ludmila*. In *Moravská orlice*. V Brně: František E. Slovák, 1. 5. 1891, 29 (99), s. 3.

¹³¹ Racek, Jan. *Antonín Dvořák a Morava: vzpomínková črta k stému výročí mistrova narození*. V Praze: Topičova edice, 1941, s. 33–35.

¹³² Hudba: *Z Kroměříže*. In *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 3. 5. 1905, 45 (120), s. 3.

*což v Olomouci bylo vynecháno. Vůbec bylo ve sborové části velmi málo co podstatného vynecháno, což s povděkem tuto doznávám.*¹³³

Magda Dvořáková, jakožto dcera skladatele, přitahovala u recenzentů velkou pozornost. Recenze k jejímu výkonu se nesla v podobném duchu jako ta na provedení v Olomouci:

„Neobyčejně vroucí a jímavý byl přednes sl. Magdy Dvořákové v úloze titulní, jenže part jest pro slečnu namáhavý a vysilující. Při vši umělecké vyspělosti hlasové nepodařilo se jí zakrýti slabiny ve vyšší poloze. Nebýti toho, nebylo by možno ani lepšího podání si přáti nad výkon sl. Magdy Dvořákovy, dcery slavného mistra.“¹³⁴

Z výše uvedeného je patrné, že *Svatá Ludmila* byla prováděna pěveckými spolky jen v období Velikonoc a v květnu. Konverze z pohanské víry na víru křesťanskou nejlépe korespondovala s oslavou vzkříšení Ježíše Krista. V době života svaté Ludmily ve středověku docházelo na našem území k největšímu rozkvětu christianizace. Z těchto důvodů se jevilo právě období Velikonoc jako nejvhodnější k provádění tohoto oratoria.

Morava byla pro Dvořáka důležitým místem. Můžeme ji nazvat jakýmsi centrem provádění Dvořákovy duchovní hudby. Někdy zde byla provedena jen část oratoria, jindy bylo oratorium zkracováno několika škrty. První zkrácení můžeme zaznamenat již v Anglii na koncertech v Londýně po provedení na festivalu v Leedsu. Při provedeních pěveckými spolky pak byla tato zkrácení učiněna spíše z provozních důvodů s ohledem na délku oratoria. Oratorium bylo bez škrtnů dlouhé téměř tři a půl hodiny. Někdy docházelo ke škrtnům po generálních zkouškách. Zde se můžeme domnívat, že byly škrty učiněny s ohledem na celkové vyznění díla. Na provedení svých oratorií a kantát pěveckými spolky vzpomínal Dvořák často ve svých dopisech zaslaných z ciziny, jak uvádí Jan Racek ve své knize *Antonín Dvořák a Morava*.¹³⁵ Dvořákovi byla provedení pěveckými spolky blízká svým nadšením a zápalům.

¹³³ Hudba: Dvořáková *Svatá Ludmila* v Kroměříži. In *Moravská orlice*. V Brně, 19. 5. 1905, **43** (114), s. 6.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Racek, Jan. *Antonín Dvořák a Morava: vzpomínková črta k stému výročí mistrova narození*. V Praze: Topičova edice, 1941, s. 34.

7.4 Penzijní spolek sboru a orchestru Národního divadla v Praze

V roce 1897 zazněla *Svatá Ludmila* v rámci obvyklého výročního koncertu Penzijního spolku členů sboru a orchestru Národního divadla. Koncert se uskutečnil v Rudolfinu dne 28. listopadu 1897 za dirigentského řízení Mořice Angera. Nastudování sboru se ujal Augustin Vyskočil.¹³⁶ Sólových partů se chopily Růžena Maturová (Ludmila), Marie Klánová (Svatava) a pánové Bohumil Pták (Bořivoj) a Václav Kliment (Ivan). Dílo nezaznělo celé. Kritiky vytýkaly provedení učiněné zkratky, především ve sborových partech, které dílu moc nepřispěly, jak uvádí ve své kritice v *Daliboru* 11. prosince Karel Knittl:

„Škoda, že objemné, bohatstvím hudebních krás a jadrným slovem oplývající dílo nemohlo provedeno býti celé a že nutno bylo činiti zkratky, které mnohé vzácné číslo nemálo poškodily. Nejhuře vedlo se v tom ohledu čísům sborovým. Spočívá v nich hlavní síla přítomné skladby, vynikají vesměs významnými tematy, jich propracování je nevšední. Podati z nich jen větu počáteční a konečnou smí jen stanné právo nevyhnutelnosti. Mějme za to, že lépe by bylo provésti jeden díl takového díla celý, než z každého dílu skrovnou jenom část!“¹³⁷

Také *Zlatá Praha* 10. prosince 1897 referovala o škrtech v oratoriu, které dle jejich slov snižovaly hodnotu díla:

„V díle podniknuto mnoho škrťů. Vzhledem k jeho rozsáhlosti, snadno únavné, zajisté na prospěch vnější účinnosti, ale stěží ku zvýšení vnitřní jeho ceny, jeho ryze umělecké podstaty. Škrty nejradiálněji zařezávaly do sborů, jež právě vynikají velikými krásami. Raději byli bychom oželeli o některý recitativ více. Tak jmenovitě z první části padlo přes příliš.“¹³⁸

Penzijní spolek provedl oratorium též v následujícím roce. Tentokrát byl koncert uspořádán 5. prosince 1898 v pražském Rudolfinu. Dílo bylo opět, především ve sborových částech, seškrtnáno.¹³⁹

¹³⁶ Knittl, Karel. Koncerty: Oratorium *Svatá Ludmila*. In *Dalibor*. V Praze: Mojmir Urbánek, 11. 12. 1897, 20 (6 a 7), s. 43–44.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Hudba: Z koncertní síně. In *Zlatá Praha*. Praha: J. Otto, 10. 12. 1897, 15 (5), s. 58.

¹³⁹ Paukner, Eduard. Forum: *Svatá Ludmila*. In *Nový život: Příloha*. Leden 1898, 3 (1), s. 27–28.

7.5 První český hudební festival v Praze roku 1904

První český hudební festival v Praze vznikl z popudu hudebního odboru Umělecké besedy. Oratorium *Svatá Ludmila* bylo provedeno o Velikonocích na Boží hod dne 3. dubna 1904. Dílo zaznělo v podání České filharmonie na výstavišti v Průmyslovém paláci Královské obory v Praze. Součástí festivalu konaného po tři dny od 3. do 5. dubna 1904 byla též expozice hudebnin F. A. Urbánka, jeho vlastní edice „Mojmír Urbánek“ a výstava klavírů firmy A. Petrof z Hradce Králové.¹⁴⁰

Festival byl konán za účasti Ústřední jednoty pěveckých spolků československých a byl zastoupen více než 130 pěveckými spolky. Celkový počet členů tak dosáhl pěti tisíc. Festival byl dle *Lidových novin* poznamenán politickým pozadím. Pozvánky na festival byly do ciziny zaslány ve francouzštině.¹⁴¹ Lze se domnívat, že toto rozhodnutí mělo vliv na následující události, které v konečném důsledku ovlivnily celkové provedení oratoria. Předně se nedostavil na festival nikdo z pozvaných německých hostů a to i přesto, že jim hudba českých autorů Dvořáka a Smetany nebyla nijak cizí. Některým českým sólistům působícím v zahraničí, především těm, kteří byli angažováni na německých divadelních scénách, zase nebylo dovoleno spoluúčinkovat na festivalu, a pokud ano, tak jen diplomatickými cestami. U jiných bohužel nepomohla ani diplomacie. Za omluvení z festivalu paní Berty Foerster-Lautererové působící v Hamburku, která na poslední chvíli z důvodu nemoci odřekla zpívat part Ludmily ve Dvořákově oratoriu, byly tyto politické důvody pocíťovány nejvíce.¹⁴² Odřeknutí přišlo i z Vídně od Viléma Heše ze zcela stejného důvodu. Tyto domněnky vyvrací Pavel Körber ve své knize *Praha ve dne v noci*,¹⁴³ kde tvrdí, že obou zpěvákům bylo uděleno povolení a jejich nepřítomnost byla opravdu zapříčiněna zdravotní indispozicí, jak uváděli. Dnes můžeme jen spekulovat. Onemocnění dvou představitelů hlavních rolí nicméně i po tolika letech vyvolává pochybnosti nad touto zvláštní shodou okolností. Vlivem náhlého odřeknutí umělců došlo v oratoriu kromě několika škrťů, které učinil sám Dvořák, také ke škrťům, jež byly provedeny dirigentem Oskarem Nedbalem vzhledem k nepříjemným

¹⁴⁰ Po prvním českém hudebním festivalu. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmír Urbánek, 9. 4. 1904, **26** (18), s. 125–129.

¹⁴¹ Z domácího světa hudebního: První český festival. In *Vlast'*. Praha: Družstvo Vlast', 05. 1904, **20** (8), s. 742–746.

¹⁴² První český hudební festival. In *Lidové noviny*. V Brně, 6. 4. 1904, **12** (78), 1–2.

¹⁴³ Po prvním českém hudebním festivalu. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmír Urbánek, 9. 4. 1904, **26** (18), s. 125–129.

okolnostem. Kvůli zaskakování B. Foerster-Lautererové v roli Ludmily Františkou Buriánovou byly, jak uvádí *Národní listy* ze dne 5. dubna 1904, učiněny tyto škrty:

„*Sv. Ludmila provedena byla tentokrát s velkými zkratkami. Učinil je sám skladatel a mimo to tři škrty (recitativ číslo 6., číslo 19 a několik taktů č. 35) nucen byl učiniti dirigent vzhledem na rychlé zaskočení pí Burianové do obtížné úlohy Ludmiliny.*“¹⁴⁴

Festival byl výjimečnou událostí, o čemž svědčí účast francouzské delegace zástupců municipální rady pařížské. Francouzská delegace předávala druhý den festivalu za znění slavnostních fanfár medaile města Paříže. Zlatou medaili obdržel Antonín Dvořák, stříbrnou dirigent Oskar Nedbal a Hanuš Trneček. O důležitosti festivalu svědčí též návštěva knížete Jiřího Lobkowicze či nejvyššího maršálka království českého, protektora celého festivalu, prince Ferdinanda Lobkowicze.¹⁴⁵

Festival sestával z děl největších českých skladatelů, jimiž byli vedle Dvořáka Smetana, Fibich a Bendl. Jediným žijícím autorem byl tehdy Dvořák, ale ten se vzhledem k nemoci, kvůli které byl upoután na lůžko, již nemohl festivalu zúčastnit. Měsíc po festivalu skladatel zemřel.

První den festivalu zazněla *Svatá Ludmila*, která byla vnímána jako nejkrásnější a nejzralejší Dvořákovo vokální dílo. Oratorium dirigoval Oskar Nedbal a sólové party zpívaly: Františka Burianová-Jelínková (Ludmila), která na poslední chvíli zastupovala Bety Foersterovou-Lautererovou, Božena Tůmová (Svatava), Karel Burian (Bořivoj), Václav Kliment (Ivan), který se ujal role za Viléma Heše, a Eduard Krtička (Rolník). Doprovod varhan obstaral Antonín Eschleger. Česká filharmonie byla ve všech sekcích zesílena a počet hráčů v orchestru tak narostl na 150 členů. Rozšířen byl také sbor České filharmonie o členy zpěváckých spolků Ústřední jednoty, což dodalo při počtu 1400 pěvců (uvádí *Lidové noviny*) nebo 1600 pěvců (jak uvádí *Dalibor*)¹⁴⁶ či 3000 pěvců (jak píše Z. Nejedlý v časopise *Zvon*)¹⁴⁷ ve sboru celé skladbě na majestátnosti. Přijetí oratoria bylo dle tisku „manifestační“.

¹⁴⁴ První český hudební festival v Praze: Provedení Dvořákova oratoria Sv. Ludmila. In *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 5. 4. 1904, **44** (95), s. 1–2.

¹⁴⁵ První český hudební festival. In *Lidové noviny*. V Brně, 6. 4. 1904, **12** (78), s. 1–2.

¹⁴⁶ Po prvním českém hudebním festivalu. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmír Urbánek, 9. 4. 1904, **26** (18), s. 125–129.

¹⁴⁷ Nejedlý, Zdeněk. Hudba. *Zvon*. V Praze: F. Šimáček, 1904, **4** (30), s. 419–420.

Po každém díle, někdy i po některých částech, vyvstal v sále mohutný potlesk.¹⁴⁸ Kritika *Lidových novin* přibližuje ve svém článku ze 7. dubna 1904 nejen provedení oratoria, ale také detailní popis obsazení orchestru:

„Provedení Dvořákova oratoria sv. Ludmila pod taktovkou Oskara Nedbala působilo na posluchačstvo dojmem unášejícím a odborníci nazývali je grandiosním. [...] Vznešenost slohu, velebné orchestrální i vokální efekty při tom českost a rázovitost jsou hlavními přednostmi skladby, která přes to, že opírá se o klasické vlivy, je duchem ryze moderní, a nezapírá ani individuality Dvořákovy ani skladatele-Slovana. Provedeno bylo počtem 1400 pěvců, kteří srazili se v jedno obrovské těleso vokální, v němž splynuly a vyrovnaly se rozdíly výcviku i hlasových kvalit. Výsledek byl překvapující jak co do přesnosti zpěvu v intonaci a rytmu, tak co do jasné výslovnosti, šetření dynamiky a svěžesti zvuku. Vokální masse přiměřeně sesílen i orkestr. Jádro jeho tvořila Česká filharmonie, jmenovitě však ve smyčcovém sboru téměř ztrojnásobená. Tak primů bylo 26, mezi nimi pozorovali jsme i nového koncertního mistra filharmonie, virtuosa Jaroslava Hájka; sekundů napočítali jsme 22, violy, cello a kontrabasy vzrostly každá skupina na 14. Orkestr zněl kompaktně a přesně byl vypracován. Zvuk jeho dobře slučoval se s hlasy díky akustice, kterou podařilo se v rozsáhlém obdelníku pravého křídla paláce tak dalece uspokojivě rozřešiti, že zamezen veškerý pazvuk, že ton úhrnem dosti příznivě se nesl a celek zněl spíše tlumeně, nežli lomozivě. Jednotlivé barvy zvukové hlasů i nástrojů dobře se rozeznávaly i navzájem pojily. Jedině varhany zanikaly v masse zvukové. [...] Litovali toliko, že oratorium dle vůle skladatelovy a s ohledem na zaskočení pí Burianové provedeno s některými zkratkami. Při podniku takového významu, jako je festival, právě je přání slyšeti velká díla v celém rozsahu a kráse.“¹⁴⁹

Celá tato veliká událost, již *Svatá Ludmila* dominovala, zastínila scénické provedení oratoria v pražském Národním divadle, které zde bylo na programu od roku 1901. Provedení navíc ukázalo, že Dvořákově *Svaté Ludmile* více svědčí forma koncertní nežli scénická. Jak uvádí časopis *Vlast'* ve svém shrnutí prvního hudebního festivalu z května 1904:

¹⁴⁸ První český hudební festival. *Lidové noviny*. V Brně, 6. 4. 1904, **12** (78), s. 1–2

¹⁴⁹ První český hudební festival v Praze: Provedení Dvořákova oratoria sv. Ludmila. *Lidové noviny*. V Brně, 7. 4. 1904, **12** (79), s. 2.

„Za to *Svatá Ludmila* provedena ve své původní formě nescénické působí vždy dojmem neobyčejně silným a hlubokým. Jest to dílo vzácné hudební virtuosity mistrovy. Má vděčné partie solové a hlavně sbory, kontrapunkticky zpracované, přednesené masou zpěváků, zůstávají úchvatný dojem.“¹⁵⁰

7.6 Jihočeský festival v roce 1906

V roce 1906 bylo oratorium provedeno na Jihočeském festivalu konaném ve dnech 20., 24. a 27. května. Na provedení oratoria se spojily písecký Gregor, českobudějovický a tábořský Hlahol spolu s tábořským Hudebním spolkem. Sborové části nacvičily jednotlivé spolky odděleně. Společná zkouška se konala až v předvečer provedení oratoria v Písku. Orchester náležel k tábořskému Hudebnímu spolku a byl doplněn členy smyčcového orchestru písecké Gregorovy hudební školy, členy učitelského sboru Matiční školy z Českých Budějovic a několika dalšími hudebníky. Dirigentem festivalu byl písecký sbormistr B. Jeremiáš, který se účastnil jednotlivých zkoušek v Táboře a Českých Budějovicích. Sólové party zpívali: bývalá členka opery Národního divadla Anna Váňová (*Ludmila*), Olga Šimková (*Svatava*), Zdeněk Javorský (*Bořivoj*), P. J. Vokoun (*Ivan*) a Jindřich Koudelka (*Rolník*).¹⁵¹

Z výše uvedeného je patrné, že Dvořákova *Svatá Ludmila* byla při pořádání festivalů atraktivním dílem.

¹⁵⁰ Z domácího světa hudebního: První český festival. In *Vlast'*. Praha: Družstvo Vlast', 05. 1904, **20** (8), s. 742–746.

¹⁵¹ *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmír Urbánek, 8. 6. 1906, **28** (33–34), s. 265.

8 Scénická verze oratoria

Scénické provedení oratoria na půdě Národního divadla v Praze proběhlo až o mnoho let později po premiéře *Svaté Ludmily* v anglickém Leedsu. Myšlenky na dramatické ztvárnění oratoria však vyvstávaly Dvořákovi na mysli již dříve. V červnu roku 1895 se v *Daliboru* dočítáme, že má skladatel v úmyslu pozměnit oratorium, aby bylo možno provádět jej scénicky.¹⁵² Od záměru k samotné realizaci pak uběhlo šest let a od prvního provedení v Anglii k dramatinizaci patnáct let.

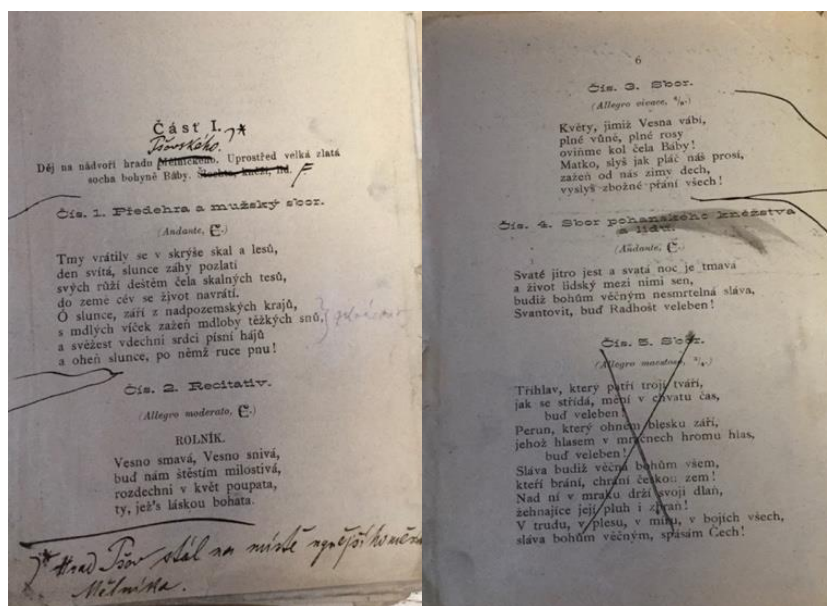
8.1 Úpravy libreta pro scénické provedení Václavem Judou Novotným

Před scénickým provedením bylo nutné učinit několik úprav. Ty nejzásadnější se týkaly libreta Jaroslava Vrchlického, které pro scénické provedení udělal Dvořákův přítel Václav Juda Novotný. Dle archivního nálezu Vrchlického libreta s poznámkami V. J. Novotného v Hudebním archivu Národního divadla v Praze, se úpravy týkaly vypuštění některých částí, především sborů, přidání instrumentálních vložek a vytvoření nové postavy v podobě Svatopluka. Zásahy byly učiněny z důvodu návaznosti na vývoj dějové linie, což je patrné z nalezeného z rukopisu. Úprava libreta podle V. J. Novotného byla publikována v roce prvního scénického provedení roku 1901 nakladatelem Weisnerem.¹⁵³

Předně se děj neodehrával na nádvoří hradu mělnického, ale pšovského, neboť jak je z poznámek Novotného patrné, tak hrad Pšov stál na místě nynějšího náměstí Mělníka. Další změnou bylo vypuštění několika sborů. Z oratoria vypadlo páté sborové číslo „Tříhlav, který patří tvójí tváři“. (obr. 6).

¹⁵² *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 1. 6. 1895, **17** (26), s. 197.

¹⁵³ Vrchlický, Jaroslav, Antonín Dvořák a Václav Juda Novotný. *Svatá Ludmila: duchovní opera o třech odděleních pro sóla sbor a orchestr*. Praha: Wiesner, 1901.

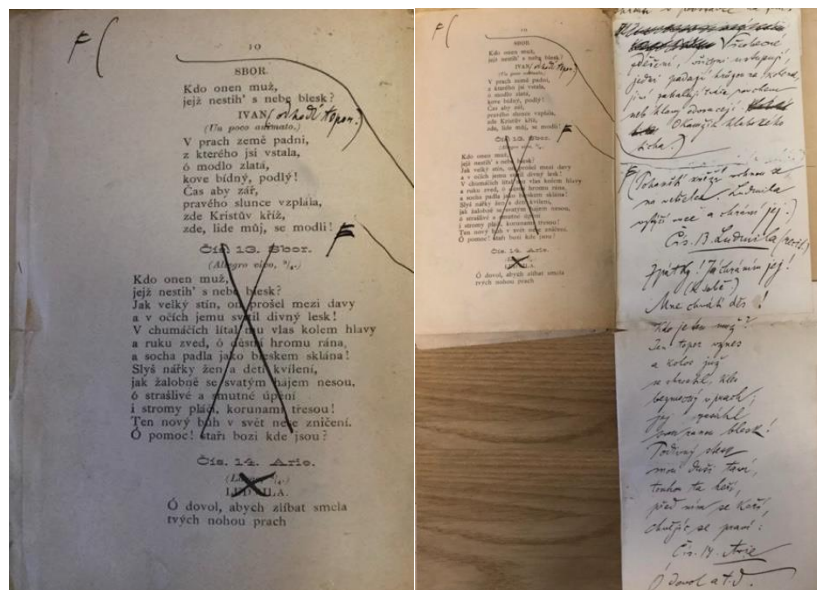

Obr. 6¹⁵⁴

Sbor číslo třináct „Kdo onen muž“ byl vyškrtnut a nahrazen novým recitativem Ludmily, který vytvořil sám V. J. Novotný (obr. 7). Bezprostředně na nový recitativ Ludmily navazuje její árie číslo 14.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Divadelní archiv Národního divadla v Praze, Inv. č. 6017/54. Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38, s. 10.

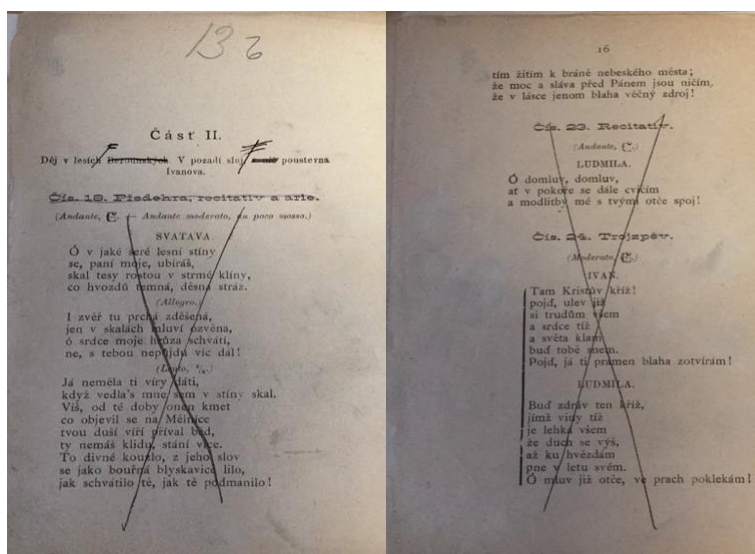
¹⁵⁵ Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38.

Obr. 7¹⁵⁶

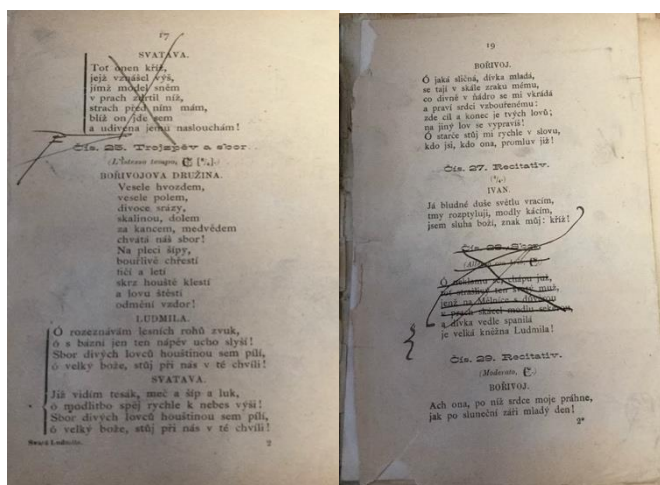
Ve druhé části oratoria bylo vypuštěno celé číslo osmnáct. V rukopise Novotného je toto číslo přeškrtnuté celé, včetně předehry, recitativu a árie. Časopis *Dalibor* ve svém článku ze dne 9. listopadu 1901¹⁵⁷ však uvádí, že při provedení byla z tohoto čísla zachována instrumentální předehra. Dalším zásahem do libreta bylo vynechání dvou čísel. Jednalo se o číslo dvacet tři, kterým byl Ludmilin recitativ, a dvacet čtyři, jímž byl trojzpěv Ivana, Ludmily a Svatavy „Bud’ zdrav ten kříž“ (obr. 8).

¹⁵⁶ Divadelní archiv Národního divadla v Praze, Inv. č. 6017/54. Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38, s. 10. Zpátky. Já ubráním jej! / Mne chvátí děs! / Kdo je ten Muž? / Jen topor my nes / a kolos jenž / se zhroutil, kles / bezmocný v prach; / jej zasáhl blesk! / Podivný stesk / mou duši taví, / touhou ta hoří, / chvějíc se praví: / Číslo 14. Árie / Ó dovol atd.
¹⁵⁷ Národní divadlo v Praze: *Svatá Ludmila. Dalibor. Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 9. 11. 1901, 23 (45), s. 352–353.

Obr. 8¹⁵⁸

Na árii Ivana v čísle 22 „Nuž tedy věz a pojmi v srdce svoje“, tak navazuje až číslo 25 trojzpěv Ludmily, Svatavy a Ivana spolu se sborem Bořivojovi družiny. Dalším vynechaným sborem je číslo dvacet osm „Ó, neklamu se“ (obr. 9).

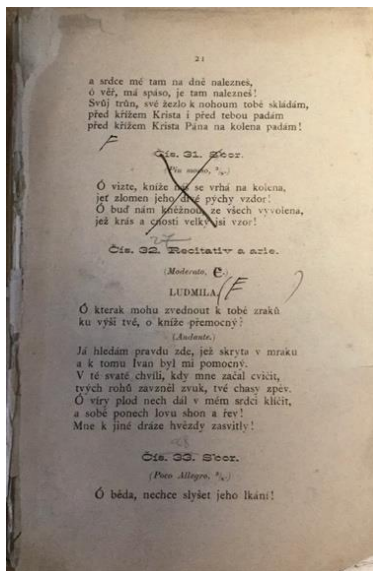

Obr. 9¹⁵⁹

¹⁵⁸ Divadelní archiv Národního divadla v Praze, Inv. č. 6017/54. Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38, s. 15–16.

¹⁵⁹ Divadelní archiv Národního divadla v Praze, Inv. č. 6017/54. Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38, s. 17–18.

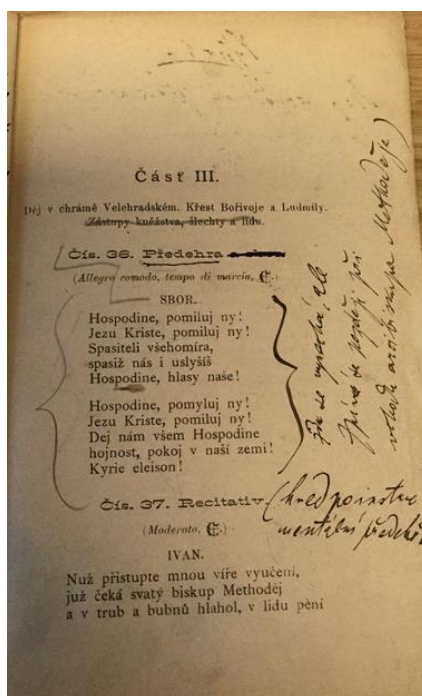
Vypuštění se dotklo také sboru třicet jedna „O vizte, kniže náš“. Tato změna je důležitá z dramaturgického hlediska, což je patrné z Novotného poznámek k tomuto výjevu. Po odzpívání své árie má Bořivoj pokleknout před Ludmilou, která na jeho zpěv navazuje árií „Ó kterak mohu k tobě zvednout zraků“ (obr. 10).

Obr. 10¹⁶⁰

Sbor číslo třicet šest „Hospodine, pomiluj ny!“ je na začátku třetí části vypuštěn, aby mohl zaznít později (obr. 11). Z tohoto čísla je tedy provedena jen instrumentální předehra, po níž nastupuje Ivanův recitativ. Tato změna je opět učiněna za účelem vyšší dramatickosti a posílení závěru celého scénicky znázorněného oratoria.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 21.

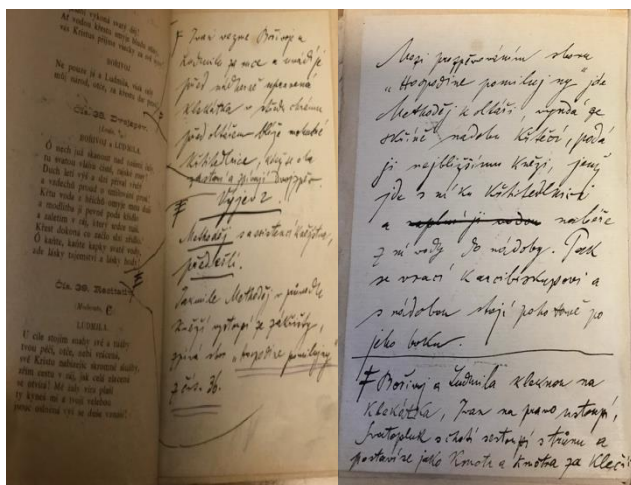
Obr. 11¹⁶¹

Sborové číslo v úvodu třetího obrazu je přesunuto za třicátý osmý výstup, jímž je dvojzpěv Bořivoje a Ludmily. V rukopise Novotného je poznamenáno, že jakmile Metoděj s průvodem kněžích vystoupí ze sakristie, počne sbor zpívat „Hospodine, pomiluj ny!“ (obr. 12). Z připsaných poznámek je dále patrné, že během sborového zpěvu Metoděj odchází k oltáři, kde vyndává ze skříně křtitelnicu a podává ji nejbližšímu knězi. Tento inscenační záměr byl skutečně realizován, což dokazuje i recenze z *Dalibora* dne 9. listopadu 1901:

„Ve sborech zbylých pak často škrtnuto, zejména v trojdílných, sbor číslo 36 (Hospodine, pomiluj ny) vhodněji vsunut za čís. 38, připojuje se k němu jako úvod ve scénu obřadní.“¹⁶²

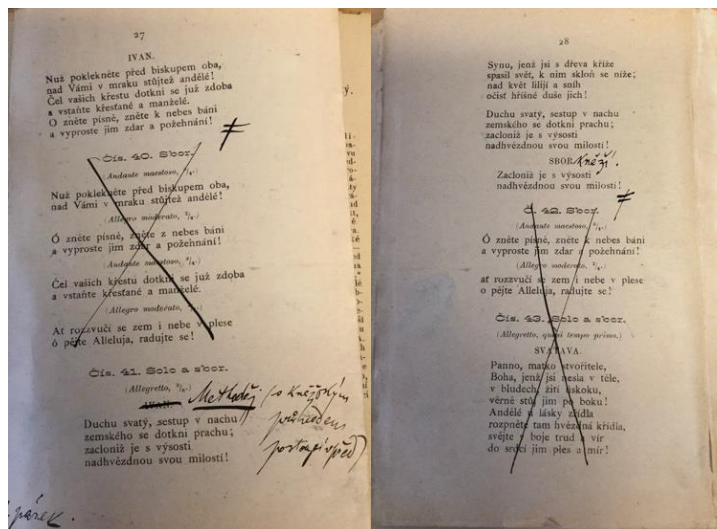
¹⁶¹ Divadelní archiv Národního divadla v Praze, Inv. č. 6017/54. Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38, s. 25.

¹⁶² Národní divadlo v Praze: *Svatá Ludmila*. In *Dalibor. Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 9. 11. 1901, 23 (45), s. 352.

Obr. 12¹⁶³

Sborová část číslo čtyřicet je tedy vypuštěna a postava Ivana v čísle čtyřicet jedna je nahrazena Metodějem, který postupuje vpřed s průvodem kněžích. Jejich sbor tedy ukončuje celé oratorium. Novotný tak ze závěru vypustil sborové číslo čtyřicet dva a sólo Svatavy se sborem čtyřicet tři. Ze zápisů v libretu je dále patrné, že sbor neměl být tvořen lidem, ale jak sám Novotný poznamenal, lidem českým a moravským (obr. 13).

Obr. 13¹⁶⁴

¹⁶³ Divadelní archiv Národního divadla v Praze, Inv. č. 6017/54. Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38, s. 26.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 27–28.

9 První scénické provedení *Svaté Ludmily* v letech 1901 až 1904 v Národním divadle

Scénické provedení *Svaté Ludmily* bylo v průběhu roku 1901 až 1904 provedeno celkem sedmkrát. První scénické provedení oratoria se stalo součástí oslav Dvořákových šedesátých narozenin 30. října 1901. Oratoriem byl završen *Dvořákov* cyklus, jež k oslavám pořádalo Národní divadlo v Praze. Když se započala připravovat inscenace oratoria, nejednalo se o první scénické provedení tohoto hudebního druhu. Na scéně Národního divadla bylo daleko dříve provedeno Lisztovo oratorium *Legenda o svaté Alžbětě*, a to 16. prosince 1890. Za překladem a scénickou úpravou stál tehdy Václav Juda Novotný, stejně jako o jedenáct let později za scénickým provedením *Svaté Ludmily*.

Od počátečního rozhodnutí scénického ztvárnění oratoria se Národní divadlo zřejmě potýkalo s řadou potíží. Časopis *Dalibor* vydaný 26. října 1901 psal, že scénická úprava původně plánovaná na 16. září 1901 byla posunuta na 28. září, následně přeložena na 27. října, aby nakonec byla odložena a provedena až 30. října 1901.¹⁶⁵ Co stálo za zdržením a odsouváním provedení, které bylo zpočátku plánováno na svátek svaté Ludmily, není známo. Jedním z důvodů odkladu mohla být úprava oratoria, kterou Dvořák činil ještě pár dní před provedením. Tuto domněnku podporuje dopis adresovaný Dvořákovi na Vysokou ředitelem Národního divadla Gustavem Schmoranzem dne 6. září 1901.¹⁶⁶ V dopise ředitel žádal Dvořáka o zaslání zbývající části *Svaté Ludmily*, která byla zapotřebí k včasnému nastudování oratoria. Další nalezené materiály, jimiž jsou výtvarné skici týkající se prvního scénického provedení, dokazují, že ještě 28. října 1901 vznikaly návrhy rekvizit pro chystané představení, jelikož jeden z výkresů obsahuje datum 28. 10. 1901 s podpisem Gustava Schmoranze. Důvodů, proč byla premiéra postupně oddalována, mohlo být samozřejmě více. Do konce roku byla *Svatá Ludmila* provedena celkem čtyřikrát. Ani jednou však představení nedokázalo zaplnit celé hlediště, jak uvádí dobový tisk.

Co stálo v oné době za malou návštěvností oratoria, které při své premiéře vyvolalo takový ohlas? Předně uběhlo od premiéry prvního koncertního provedení oratoria několik let. České

¹⁶⁵ Národní divadlo v Praze: K Dvořákovu cyklu v Národním divadle. *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 26. 10. 1901, 23 (43), s. 334–335.

¹⁶⁶ Dvořák, Antonín, Bradová, Ludmila, ed. a Kuna, Milan, ed. *Korespondence a dokumenty: kritické vydání*. Sv. 8, *Korespondence přijatá 1896–1904*. 1. vyd. Praha: Editio Bärenreiter Praha, 2000, s. 176–177.

zinscenované oratorium už nebylo pro diváky novinkou. Dějový průběh v oratoriu je zcela odlišného charakteru, než je tomu v operě. Síla oratoria tkví především ve sborových výstupech. Hlavní dějová linie není postavena na přímých dialozích postav, čímž ztrácí na dramatickosti. Není divu, že výše uvedené se negativně odrazilo i v tehdejších recenzích.

9.1 Výtvarné návrhy a scénografie

O scénografii prvního provedení se nám dochovalo jen velmi málo informací. Autor dekorací není uveden. V letech, kdy bylo oratorium připravováno ke scénickému provedení, se pojímalo autorství výtvarných náčrtů velmi volně. V *Katolických listech* ze dne 30. října 1901 je uveden jako autor výpravy, především pak baziliky ve třetím dějství, výtvarník Robert Holzer,¹⁶⁷ což dokládá i článek v časopise *Zvon*.¹⁶⁸ Některé náčrty jsou opatřeny razítkem obsahujícím zkratku „KS“. Tato zkratka náleží výtvarníkovi Karlu Štapferovi. Přesto nemůžeme s jistotou říct, že právě Štapfer je autorem dochovaných skic. Víme jen, že byl od roku 1900 jmenován ředitelem Schmoranzem šéfem výpravy.¹⁶⁹ S jistotou tak můžeme uvést pouze režiséra inscenace, kterou vytvořil Robert Polák, a dirigenta Karla Kovařovice. Oba byli při premiéře uvedeni na divadelních cedulích (obr. 14).

Obr. 14¹⁷⁰

¹⁶⁷ Divadlo: Z kanceláře Národního divadla. In *Katolické listy*. V Praze: Josef Kratochvíl, 30. 10. 1901, 5 (297), s. 5.

¹⁶⁸ Divadlo: Zpěvohra. In *Zvon*. V Praze: F. Šimáček, 1901, 2 (7), s. 98–99.

¹⁶⁹ Archiv ND. *Archiv ND* [online]. Copyright © 2020 Národní divadlo [cit. 22.02.2021]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz>

¹⁷⁰ Divadelní archiv Národního divadla. Inv. č. 339 a.

Většina dobových kritik nespécifikuje scénické provedení a kromě obecných informací není popisováno ani inscenační pojetí oratoria. Z dobového tisku se dozvídáme, že první část oratoria byla umocněna biblickými scénami.¹⁷¹

Prameny nalezené k jevištnímu ztvárnění jsou zastoupeny jen částečnou dokumentací, mezi niž patří i poznámky v Novotného libretu. Za pomoci dochovaných nákresů získaných z depozitáře Národního divadla v Terezíně máme jedinečnou možnost nahlédnout do dosud nepublikovaných návrhů pro tvorbu některých rekvizit.

Skici vytvořené jako návrh prvního výjevu jsou kombinací kresby tužkou a akvarelu. Tyto návrhy by mohly být ze současného pohledu vnímány jako samostatné umělecké dílo, neboť se jedná o kvalitní zpracování dobových detailů. Z nákresů můžeme vyzorovat, že scéna je řešena středovou kompozicí, což bylo scénografickým trendem dané doby. V první scéně tvoří dominantu pohanská bohyně Bába. Stejně tak jako scéna, je i samotná bohyně poseta pohanskými symboly, které umocňují náplň prvního dějství, které Novotný označuje obřadem svěcení. Nejčastějším symbolem, který nalezneme, je opakování kruhu a kříže, což je v pohanské mytologii vnímáno jako harmonie, spojení materiálních a duchovních úrovní, rovnováha všeho. Jedná se o nejstarší tvary, univerzální elementární symboly struktury světa. Jde o spojení fyzického s duchovním. Kruh je znamením slunce, koloběhu roku, tvaru země a zastupuje ženský princip. Kříž naopak symbolizuje čtyři roční období, celistvost a mužský princip. Vyobrazený kříž má jiné tvarosloví než kříž křesťanský. Ale i jeho estetika prošla během doby vývojem. Původní historické vyobrazení je stejnoramenný jednoduchý kříž, který znázorňoval slunce, paprsky a přítomnost boha. Později ho známe jako keltský kříž se stejným významem. Na vyobrazeném nákresu se nacházejí oba tyto typy kříže.

Pohanské kříže měly mnoho podob, jednou z nich je například nechvalně známá svastika. Keltský kříž pro pohany znamená zároveň strom života, což opět dokládá spojení fyzického světa s duchovním. Ostatní navržené rekvizity a doplňky scény jsou nabitý keltskými symboly, jimiž je ku příkladu keltský uzel, který je symbolem nekonečnosti, dlouhověkosti a koloběhu života.

¹⁷¹ Divadlo: Z Národního divadla. In *Katolické listy*. 1. 11. 1901, 5 (299), s. 6.

Obr. 15 Skica bohyně Báby¹⁷²

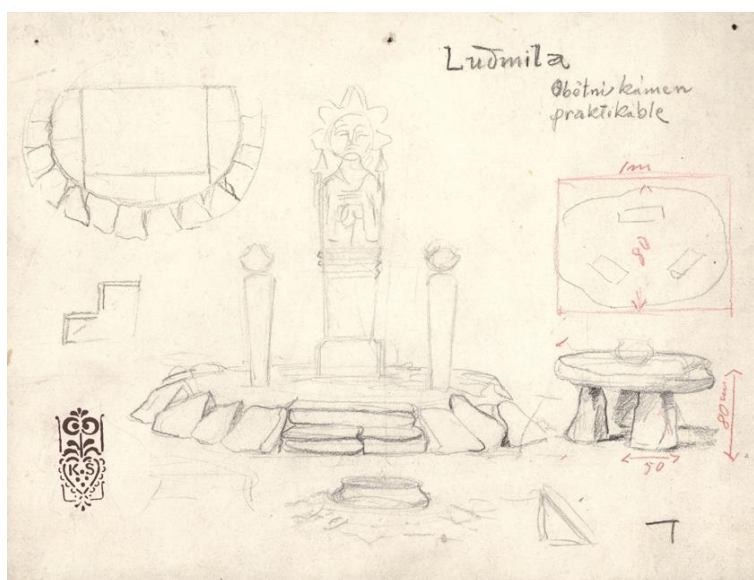
Rekvizity (obr. č. 15) zaujmou svým autentickým vyobrazením, ale i faktem, že v pohanské době byla např. sekyra častější zbraní nežli meč, neboť si ji mohl dovolit i prostý lid. Varyto upoutává nejjemnějšími detaily, přestože jde o neexistující staročeský hudební nástroj, který byl uveden v rukopise zelenohorském a později často popisován v literárních dílech 2. pol. 19. století.

¹⁷² Sbírká Národního muzea. Inv. č. H6D-2183.

obr. 16¹⁷³

Na dalším náčrtu je patrný detail sloupu s mísou. Ústředním bodem scény tedy byla dle přiloženého nákresu socha bohyně Báby, přičemž dva sloupy s mísou byly umístěny po stranách bohyně. Součástí byl také obřadní kámen (obr. 16).

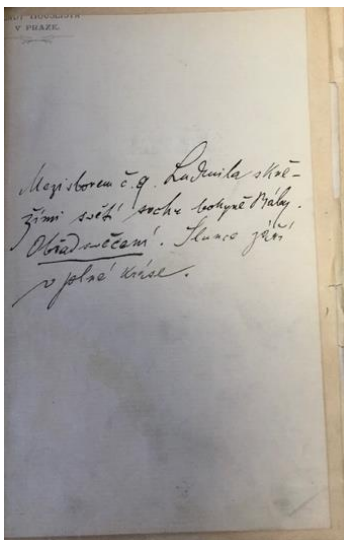

Obr. 17 Skica návrhu první scény¹⁷⁴

¹⁷³ Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-2181.

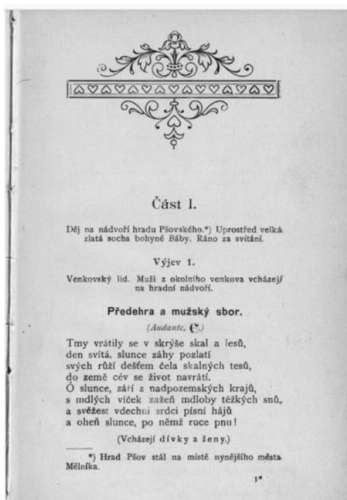
¹⁷⁴ Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-2177.

Dokladem o dominanci sochy bohyně prvního obrazu oratoria, je také poznámka Novotného v úpravách Vrchlického libreta, kde je uvedeno, že v průběhu sboru č. 9 Ludmila spolu s kněžími světí sochu bohyně Báby (obr. 18).

Obr. 18¹⁷⁵

Stejný odkaz na zlatou sochu bohyně nalezneme také ve výtisku Novotného libreta z roku 1901 (obr. 19). Tento obřad Novotný nazývá obřadem svěcení, který probíhá za svítání.

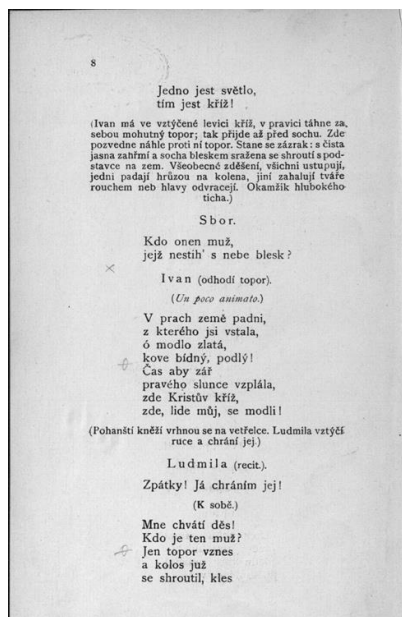

Obr. 19¹⁷⁶

¹⁷⁵ Divadelní archiv Národního divadla v Praze, Inv. č. 6017/54. Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38.

¹⁷⁶ Vrchlický, Jaroslav, Antonín Dvořák a Václav Juda Novotný. *Svatá Ludmila: duchovní opera o třech odděleních pro sola sbor a orchestr*. Praha: Wiesner, 1901.

Díky scénickému ztvárnění došlo k několika drobným změnám ve vývoji děje. Bohyně Bába je v první scéně sražena z podstavce nikoliv Ivanem a jeho toporem, jak je uvedeno v původním Vrchlického libretu, ale zázrakem z nebes, kterým byl blesk, jak uvádí Novotný ve svých poznámkách a v tištěném libretu (obr. 20).

Obr. 20¹⁷⁷

Tuto dějovou změnu v první scéně dokládá také recenze z *Dalibora* z 9. listopadu 1901:

„Ve starém textu Ludmila, když Ivan skácel modlu docela nezprostředkovaně, blíží se k apoštolu křesťanství a náhlém obratu. Nyní, když ne Ivan, nýbrž blesk rozdrtí šeredný symbol pohanské bohyně, vrhá se Ludmila proti lidu rozlícenému s rozkazujícím: Zpátky! Já chráním jej!“¹⁷⁸

Ve druhém dějství se vydávají Ludmila se svou družkou Svatavou vyhledat světce v jeskyni a nechávají se od něj poučit o nové víře. Přichází sem i český kníže Bořivoj se svou loveckou družinou, a když spatří krásnou Ludmilu, nabízí jí svou ruku a slibuje, že se stane křesťanem.

¹⁷⁷ Vrchlický, Jaroslav, Antonín Dvořák a Václav Juda Novotný. *Svatá Ludmila: duchovní opera o třech odděleních pro sóla sbor a orchestr*. Praha: Wiesner, 1901.

¹⁷⁸ Národní divadlo v Praze: *Svatá Ludmila*. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 9. 11. 1901, 23 (45), s. 352–353.

Ve třetím dějství, kde dochází ke křtu Bořivoje a Ludmily, se stala ústřední dominantou bazilika.¹⁷⁹ Ta byla dle recenzí postavena na Velehradě¹⁸⁰ a vnitřek chrámu byl obklopen byzantskými dekoracemi.¹⁸¹ Ústředními kulisami třetí scény se staly oltář (obr. 21), křtitelnice (obr. 22) a klekátko (obr. 23). Na těchto náčrtech (kombinovaná technika, tužka a akvarel) se nacházejí stejné pohanské symboly, které byly popsány již výše u bohyně Báby. Na křtitelnici se nacházejí u symbolu kříže tzv. monogramy Ježíše, tedy staurogram. V runách se tyto symboly vykládají jako „Dobro jest“. Výtvarník návrhů chytrě propojil raně křesťanské a pohanské znaky do vizuálního celku, který zachycuje historický moment přechodu z pohanské víry na víru křesťanskou.

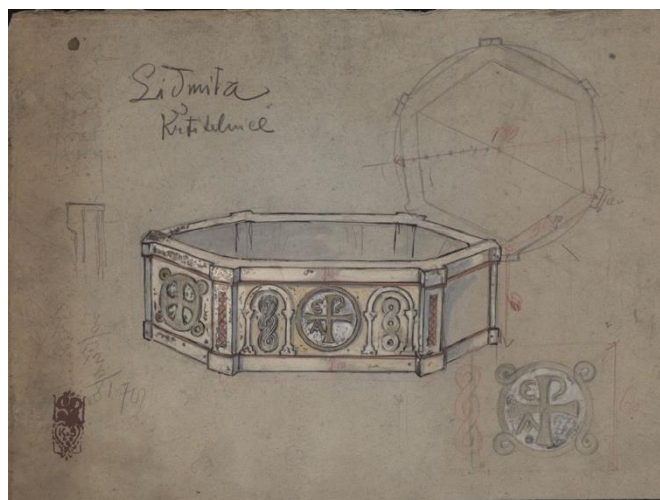
Obr. 21¹⁸²

¹⁷⁹ Divadlo: Z kanceláře Národního divadla. In *Katolické listy*. V Praze: Josef Kratochvíl, 30. 10. 1901, **5** (297), s. 5.

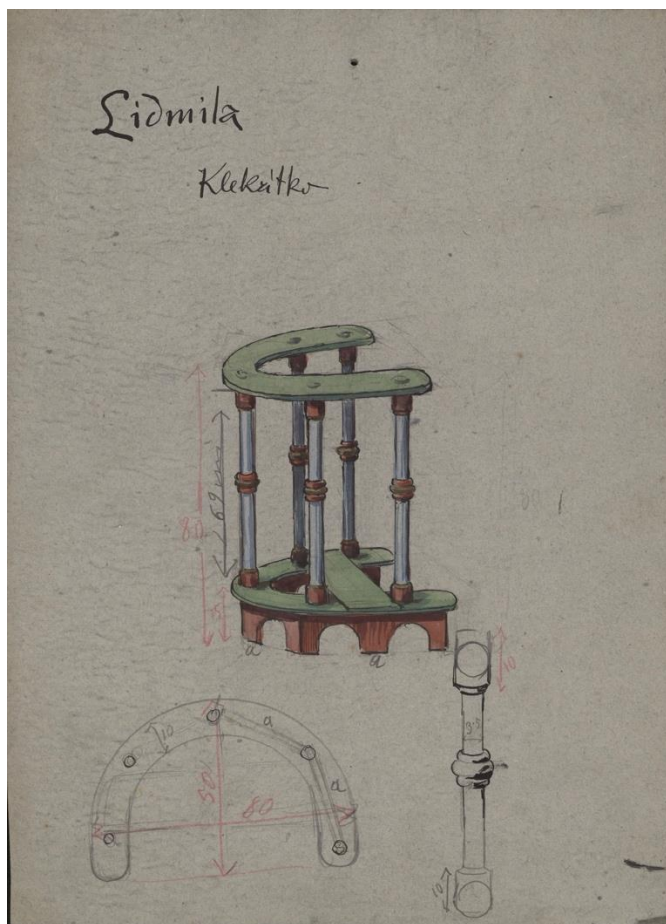
¹⁸⁰ Divadlo: Z Národního divadla. In *Katolické listy*. V Praze: Josef Kratochvíl, 1. 11. 1901, **5** (299), s. 6.

¹⁸¹ Národní divadlo v Praze: Svatá Ludmila. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 9. 11. 1901, **23** (45), s. 352–353.

¹⁸² Sbirka Národního muzea. Inv. č. H6D-2179

Obr. 22¹⁸³

Obr. 23¹⁸⁴

¹⁸³ Sbirka Národního muzea. Inv. č. H6D-2180.

¹⁸⁴ Sbirka Národního muzea. Inv. č. H6D-2178.

Premiéra scénického provedení se uskutečnila 30. října roku 1901. Na premiéře vystupovali: Růžena Maturová (Ludmila), Marie Klánová (Svatava) Václav Kliment (Ivan), Richard Figar-Hofer (Bořivoj), Václav Viktorin (Arcibiskup), Antonín Karas (Rolník) a Robert Polák (Svatopluk).

Původní záměr Národního divadla učinit z oratoria vrchol *Dvořákova cyklu* nedopadl zcela podle představ. Přesto, že dílo bylo přijato kladně, většina hodnocení prvního scénického provedení se zaměřovala na nepovedenou realizaci *Dvořákova cyklu*, který byl odsuzován především po stránce dramaturgické. Časopis *Dalibor* si povzdechl nad lhostejností Národního divadla:

„V našem listě již vícekrát bylo uvažováno, jak představit si dlužno oslavu vzácné nám události v životě jediného našeho žijícího mistra, když od nás vyšel apel k správě Národního divadla, aby v čas hleděla se připravit k své čestné povinnosti. Na tomto stanovisku našem se nezměnilo pranic, a proto nyní nemůžeme jinak, než nazývati podnik Národního divadla pro danou dobu a pro naše poměry nezdařilým. [...] Opera Národního divadla nedovedla věnovati dostatečné péče celkové výpravě děl Dvořákových do té míry, aby povznesla je nad prostřednost těch několika málo repertoárových svých představení.“¹⁸⁵

Karel Hoffmeister pak ve *Zlaté Praze* podotkl k cyklu následující:

„Řadu Dvořákových oper, jak u příležitosti mistrových šedesátých narozenin v repertoár uvedeny, provozovaných ve výboru, v dosti značných intervalech a částečně opakovaných, nechtějme raději zváti cyklem, jímž není. [...] Stály-li opery v cyklu předchozí na více méně slušném niveau dobrých večerů, takovým provedením ‚Svaté Ludmily‘ vtištěn aspoň poslednímu večeru řady onen ráz zvlášť slavnostní, vyšší, který bychom si byli přáli vidět vtištěn večerům všem, Ovšem – těžko splnitelné přání.“¹⁸⁶

Výše uvedené okolnosti zaměřené více na kritiku cyklu se promítly i do dobových recenzí Dvořákova oratoria. Kritika dramaturgie cyklu první scénické provedení zcela zastínila. Z uvedených důvodů je velmi obtížné jakkoliv přiblížit scénografii nebo výtvarné pojetí

¹⁸⁵ Národní divadlo v Praze: K Dvořákovu cyklu v Národním divadle. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze, 26. 10. 1901, **23** (43), s. 334–335.

¹⁸⁶ Hoffmeister, Karel. Světozor: Hudba. In *Zlatá Praha*. Praha, 23. 11. 1901, **19** (4), s. 47–48.

oratoria. Nejkonkrétněji se ke scénické výpravě vyjádřily *Katolické listy* vydané 1. listopadu roku 1901:

„Scénické výpravě tohoto díla, širokým majestátním proudem hudby pomalu ovšem ku předu se beroucího, věnována byla správou divadla péče opravdu vzorná. Jako kostýmy vyznamenávaly se dobovou věrností, tak scéna zásluhou režie p. Polákovy byla jak jen možno živa, skýtajíc téměř biblické scény zraku posluchačů. Připomínám jen první scény jednání druhého, kde příchod obou družek k sv. Ivanu a jich naslouchání slovům jeho byly malebně vypraveny. Mohutnosti svou dojímal též obřad křtu obou vznešených katechumenů a jich družiny. Scény tyto měly opravdu slavnostní ráz i náladu, důstojnou velikého okamžiku jitra slovanských národů. Závěrečný hymnus za spásu a blaho Slovanstva jest velikou korunou tohoto grandiosního díla.“¹⁸⁷

Další recenze se ohlížela za scénickým provedením *Svaté Alžběty* F. Liszta v roce 1890, jež bylo taktéž realizováno na základě úprav V. J. Novotného, a staví jej proti scénickému provedení *Svaté Ludmily*. V úvodu první části recenze v časopisu *Dalibor* ze dne 2. listopadu 1901¹⁸⁸ bylo upozorněno na rozdíly mezi oběma oratorii, která se od sebe liší jak obsahově, tak slohově. Po stránce hudebního výrazu jsou pak dle autora oratoria zcela protikladná:

„Při rovnovážnosti obou námětů, hledíme-li zvláště k poměru světského a duchovního živlu v nich, jaký to vniterný rozdíl mezi jejich zhudebněním! U Liszta celý ten styl světského hudebního dramatu wagnerovského dusí téměř ve svých barvitých harmoniích a mezi nádherou scény duchovní živly v jejich ideových vztazích, u Liszta vždy na moderní duši velmi hlubokých k určitému výrazovému útvaru hudebnímu, sváří se tu protivné poly: u Dvořáka (nezapomínejme: písničím pro koncertní, nescenované provedení) vzácný soulad obsahu s voleným výrazem a z něho plynoucí téměř dokonalá jednota slohu, hloubka niterné opravdovosti s vřelým citěním pro ideové, duchovní i světské pozadí struktury alegorií básnickových proudí jednou vlnou celým dílem.“¹⁸⁹

¹⁸⁷ Divadlo: Z Národního divadla. In *Katolické listy*. V Praze: Josef Kratochvíl, 1. 11. 1901, **5** (299), s. 6.

¹⁸⁸ Národní divadlo v Praze: Svatá Ludmila. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 2. 11. 1901, **23** (44), s. 344–345.

¹⁸⁹ Tamtéž.

Ve druhém dílu této recenze časopisu *Dalibor* z 9. listopadu 1901 se její autor zaměřoval, jak sám uvádí, na výrazový celek z pohledu estetického, ke kterému jevištní uchopení oratoria vybízí.¹⁹⁰ Ke zkrácením některých pasáží je kritický, ačkoliv přiznává, že některým obrazům škrtky prospěly.¹⁹¹ Autor recenze také kritizuje a odsuzuje název „duchovní opera“ a neshledává jej zcela správným. Neopomíná poukázat na nově přikomponovaný recitativ Ludmily v prvním oddílu před árií č. 14 „Ó dovol, abych zlíbat směla“, ani na změnu ve třetím oddíle, kdy Ivanova apostrofa „Duchu svatý“ byla vložena do úst biskupa Metoděje, což umocňuje přidanou scénu křtu.

Co se pěveckých výkonů týče, byl v *Daliboru* 9. listopadu 1901 nejvíce vyzdvihován výkon *Svatavy* v podání Marie Klánové:

*„Krásný podle potřeby oratoria klidný její mezzosoprán zdál se tu nabýti nejen na vlahé síle, nýbrž i na dokonalé zaokrouhlenosti a pružné eleganci tónu a zcela konkrétní naprosto věrné frázování dovolilo oceniti po zásluze inteligentní píli a opravdovost jejího pěveckého studia a zároveň bylo příčinou lítosti nad tím, že škrtky v partituře zasáhly tak nemilosrdně v její part a odňaly nám kus nejlepšího prožitku z celého večera.“*¹⁹²

Kladné kritiky se dočkal také Václav Kliment v roli *Ivana*:

*„Pana Klimenta známe jako velmi svědomitého pěvce [...] Jeho Ivan je z tvrdého kamene autokriticky tesaná postava a proto působí tak jednotným, netříštěným dojmem.“*¹⁹³

Růženě Maturové (Ludmila) byla vytýkána přílišná síla dramatického vyjádření a lehká indispozice. Pěvecký výkon Richarda Figara-Hofera v roli Bořivoje byl označován za stísněný, a to i přesto, že se velmi snažil. Rolník v podání Antonína Karase zase trpěl blíže nespecifikovanými hlasovými potížemi a bylo mu vytýkáno přílišné sforzando.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Národní divadlo v Praze: Svatá Ludmila. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 9. 11. 1901, **23** (45), s. 352–353.

¹⁹¹ Následný výpis škrtů koresponduje se škrtky uvedenými výše v kapitole týkající se úprav libreta.

¹⁹² Národní divadlo v Praze: Svatá Ludmila. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 9. 11. 1901, **23** (45), s. 353.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Národní divadlo v Praze: Svatá Ludmila. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 9. 11. 1901, **23** (45), s. 353.

V roce 1903 zazněla *Svatá Ludmila* v pražském Národním divadle jen jednou, a to v den svátku svaté Ludmily 16. září 1903. Snaha uvést oratorium na den svaté Ludmily byla vynaložena už v roce 1901, ale tento záměr, jak je uvedeno výše, se nevydařil. Dílo v roce 1903 zaznělo jako vrchol třináctého cyklu českých oper pořádaného Národním divadlem v letním období od 17. srpna do 16. září 1903.¹⁹⁵ Cyklus byl určen k tomu, aby především cizím hostům a návštěvníkům Prahy přiblížil českou operní produkci, o čemž byla včas informována i cizina.¹⁹⁶

Scénické provedení *Svaté Ludmily* vyvolávalo pochybnosti. V časopise *Čas* se sice psalo, že od dob Lisztovy *Svaté Alžběty* nebylo v tomto oboru napsáno hudebně silnějšího díla, avšak scénické ztvárnění bylo kritizováno pro nehybnost sborů v jinak zdařilé výpravě, která kvůli tomu působila spíše ilustrativně, než aby předváděla děj, což je dáno slohem oratoria, jenž není psán operně.¹⁹⁷ V *Rozhledech* z roku 1904 padla o scénickém provedení věta, že dramatická výprava dílu zrovna nesvědčí.¹⁹⁸ Tato kritika se objevila v souvislosti s porovnáváním koncertního provedení oratoria *Českou filharmonií* v Průmyslovém paláci na výstavišti v Královské oboře v rámci prvního *Českého hudebního festivalu* v Praze 3. dubna 1904.¹⁹⁹

V roce 1904 bylo oratorium ve scénické podobě uvedeno dvakrát, a to 26. května a 15. září 1904. V květnu zazněla *Svatá Ludmila* v rámci pořadu „Na paměť Dvořáka“ vedle *Requiem*, opery *Čert a Káča* či *Armidy*.²⁰⁰ V září bylo oratorium provedeno jako součást patnáctého cyklu dvaceti původních oper českých,²⁰¹ v němž „duchovní opera“ zazněla jako patnácté dílo cyklu.²⁰² Kritiky nijak nekomentují provedení oratoria jen pochvalují rychlé vytvoření pořadu k uctění Dvořákovy památky, který začátkem května zemřel. Nedostatek recenzí je

¹⁹⁵ Hoffer, Emil, ed. *Litera, umění věda: Hudba*. In *Rozhledy: Týdeník pro politiku, vědu, literaturu a umění*. Praha, 3. 10. 1903, **14** (1), s. 26–27.

¹⁹⁶ *Plzeňské listy*. Plzeň: J. R. Port, 18. 7. 1903, **39** (160), s. 4.

¹⁹⁷ *Umění, věda: cyklus českých oper na Národním divadle*. In *Čas*. Praha: Jan Herben, 18. 9. 1903, **17** (255), s. 3–4.

¹⁹⁸ *Cykly Smetanův a Dvořákův*. *Rozhledy: Týdeník pro politiku, vědu, literaturu a umění*. Praha, 11. 6. 1904, **14** (37), s. 868–871.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Körber, Pavel. *Praha ve dne v noci: líčení pražského života slovem i obrazem*. Díl 2. V Praze: Pavel Körber, 1904.

²⁰¹ Körber, Pavel. *Praha ve dne v noci: líčení pražského života slovem i obrazem*. Díl 2. V Praze: Pavel Körber, 1904.

²⁰² *Divadlo: Z kanceláře Národního divadla*. In *Čech: Politický týdeník katolický*. Praha: , 14. 9. 1904, **29** (254), s. 5.

patrně způsoben provedením *Svaté Ludmily* na prvním českém festivalu na Boží hod velikonoční 3. dubna roku 1904. Tato událost zcela upozadila kritiky na scénické provedení oratoria. Navíc opět vyvstala otázka, zda je Dvořákovo oratorium vhodné provádět scénicky. Opětovnou polemiku nad scénickým ztvárněním *Svaté Ludmily* v porovnání s prvním uskutečněním scénického provedení oratoria *Svatá Alžběta* F. Liszta, učinil tentokrát časopis *Vlast'* v květnu 1904 ve svém článku, který se zpětně ohlížel za prvním českým hudebním festivalem:

*„Až v posledním čase vrátili se někteří nadšenci k první myšlence, oratoria scénicky vypraviti. S Lisztovou sv. Alžbětou pokus se zdařil. A to proto, že Lisztovo znamenité toto dílo má v sobě mnoho prvků dramaticky působivých, a tak pro scénu vděčných. Loni stal se i u nás podobný pokus s Dvořákovou. sv. Ludmilou. Správa divadelní věnovala největší péči její scénické výpravě. A přece pokus tento u širokého obecnstva nenabyl porozumění. Děj sám, prostý všech dramatických na zevní efekt vypočítaných prvků, není pro scénické oživotnění dosti způsobilý. Proto po dvou reprízách scenované sv. Ludmily všechna další snaha položena ad. acta.“*²⁰³

Oratorium *Svatá Ludmila* se v pražském Národním divadle nehrálo následujících třicet let. Pokud bylo oratorium někde prováděno, pak pouze v koncertní podobě. Změna nastala v roce 1934, kdy vzniklo nové nastudování podle původního libreta Jaroslava Vrchlického bez zásahů V. J. Novotného.

²⁰³ Z domácího světa hudebního: První český festival. In *Vlast'*. Praha: Družstvo Vlast', 05. 1904, **20** (8), s. 742–746.

10 Scénické provedení *Svaté Ludmily* v Národním divadle v Brně v roce 1924

V roce 1924 byl šéfem brněnské opery František Neumann. Byl to právě on, kdo se rozhodl k uctění památky 20. výročí úmrtí Antonína Dvořáka nastudovat a provést *Svatou Ludmilu* ve scénické podobě. O scénickém provedení toho z brněnského archivu Národního divadla moc nevíme. Kromě režiséra inscenace Oty Zítka, scénografa Josefa Kalouse, sbormistra Rudolfa Kvasnici a dirigenta Františka Neumanna, se v archivu nevyskytuje žádný doklad k provedení, tedy ani jména sólistů. Důvodem je vyhoření brněnského divadelního archivu v roce 1944. Jediným pramenem o sólových zpěvácích premiéry brněnského provedení, tak zůstává dobový tisk, který uvádí jako sólisty Karla Zavřela, Jaroslava Tyla, Valentina Šindlera, Jelenu Ježičovou, jako Ivana barytonistu Ferdinanda Poura a v roli Ludmily Hanu Pírkovou.

Informace ke scénografii doplňuje anonce v *Moravské orlici* ze dne 13. června 1924. Díky této anonci na premiéru scénického provedení se dozvídáme že:

*„Dekorace podle návrhu arch. Jos. Kalouse zhotovil divadelní akad. malíř Č. Jandl.“*²⁰⁴

Scénické provedení a jména sólistů nalzáme v brněnském periodiku *Salon* vydaném v červnu roku 1924:

„Dvořákovo výborné oratorium pro neobyčejně půvabnou hudbu a populární sujet bylo již častokrátě předmětem živých úvah o scénickém jeho provedení. Skladatel sám Svatou Ludmilu pro takové provedení upravil a v Praze kdysi před lety stal se již skutečným pokusem na prknech Národního divadla. Tehdejší pokus ale valné odezvy nedoznal. Snad že realizace jeho na jevišti se mnoho nezdařila. Také náš čilý chef opery Neumann vzpomněl, že by snad nyní při Dvořákově jubileu, jež Smetanovými oslavami bylo až příliš zatlačeno do pozadí, mohlo i u nás dojít k podobnému kroku. Ani nyní nemyslíme, že by se Svatá Ludmila dočkala mnoho repris, poněvadž jest v ní přece jen velmi málo dramatické žíly, ačkoli na druhé straně nepopíráme, že jsou tam místa divadelně silně účinná. A právě tato místa, nádherná hudba Dvořákova, krásné provedení jak hudební, tak i scénické způsobily, že Svaté Ludmile dostalo se v Národním velmi nadšeného přijetí: zevní úspěch převyšoval naše očekávání. Zasloužili

²⁰⁴ Národní divadlo v Brně. In *Moravská orlice*. V Brně: Jan Ehrenberger, 13. 6. 1924, 62 (135), s. 3.

se o něj režisér Zítek, jenž dovedl do velikých mass, celkem nehybných, dáti hodně života a vzruchu, avšak se zřetelem na tendenci hry vždy v mezích ušlechtilých, a mnoho půvabu do scén intimnějších. Stejně i výprava malíře Jandla byla hodně prostá, ale přesto výrazná a tvořila vhodné pozadí pro polomythické obrazy díla. Jedině v druhém obraze byla by se snad jeskyně poustevníka Ivana dala lépe maskovati? Hudební část byla na výši nejlepších našich představení. Jest obdivuhodné, jak Neumann dovedl vyklenouti několik dramatičtějších scén, jež v oratoriu jsou, a jak ostatní dovedl aspoň tak oživit, že jsme nijak nepociťovali délky výjevů a pomalosti, nebo lépe řečeno stagnace děje. [...] Poklonu skládáme sborům, jež si jí plně zasloužily, tím více, že byly sesíleny četnými členy Filharmonického spolku brněnské Besedy (již ochotně věnovali svoje síly záslužné práci) na těleso skoro 100hlavé. [...] I sólisté byli všichni na místě a přispěli silně k úspěchu večera (Zavřel, Tyl, Valentin Šindler, Ježičová a v čele ovšem velkolepá a ušlechtilá Ludmila – H. Pírková). Proč byl přidělen Ivan barytonistovi Pourovi, není nám dobře jasno; máme pevně za to, že partie hodí se lépe pro basistu velikého a mohutného basu se sytými hloubkami. Těžko se také o tom vyjádřiti blíže, když tě p. Pour, nám pěvec jinak velmi sympatický, byl stížen takovou indisposicí, že jen zpíval, aby představení zachránil. Krásný večer zaslouží, aby mu veřejnost věnovala trvalou pozornost.“²⁰⁵

K recepci na provedení oratoria přispívá i Gracián Černušák svou recenzí v *Lidových novinách* vydaných dne 15. června 1924 následující:

„Kdo ví jak pronikavě se liší skladatelův poměr k oratorní látce a způsob jejího podání, více epický a reflexivní, od dramatické bezprostřednosti opery, bude mít pochybnost estetickou. Ale právě problematičnost celého pokusu láká tvořivého ducha. Režisérsky je ovšem nutno pracovat při inscenaci takového díla, jako je Dvořákova Svatá Ludmila, zcela samostatně a oprostít se od každé pohodlně zvyklosti. Zítek si to uvědomil, jak ukázalo včerejší provedení, velmi dobře. Šlo mu o monumentalitu, velkou linii gesta, skupiny i dějové vlny, a nehledíme-li k některé zbytečné realistické podrobnosti anebo k nevhodnému umístění tanečního reje na nerovném podiu před modlou, dosáhl svého cíle. Pohanství a křesťanství stály tu proti sobě jako dva světy. Výprava p. Jandlova byla hospodárná a vyhovovala duchu díla i režii. [...] Hudební provedení, které ovšem původní partituru podstatně zkracovalo – není to však

²⁰⁵ Z Národního divadla v Brně. Sv. Ludmila – dne 13. června. In *Salon*. Brno: Jan Hanáček, 06. 1924, 3 (3).

vážnou výtkou, nýbrž jenom poznámkou – bylo Neumannem krásně vypracováno v orchestru i sborech, poněkud nestejněměrně zesílených Filharmonickou Besedou. [...] Obecenstvo přijalo dílo vřele. Snad k tomu přispěly vnější okolnosti, za nichž se uskutečnila premiéra. Ale nemyslím, že by se jevištní provedení Svaté Ludmily mohlo nadíti trvalého úspěchu u širokého obecnstva. Přátelům opery se bude zdát příliš oratorní, obdivovatelům oratoria bude vadit operní aparát. A tak zůstane věc zajímavým pokusem.²⁰⁶

Scénické provedení *Svaté Ludmily* nemělo v Brně dlouhého trvání. Premiéra se uskutečnila 11. října roku 1925. Mezitím se však toto scénické provedení uskutečnilo 9. července 1924 v pražském Městském divadle na Královských Vinohradech.²⁰⁷ Oratorium zaznělo v rámci pohostinského působení brněnské operní scény v Praze. Anonce nejen na *Svatou Ludmilu* v periodiku *Venkov* napsaná Otakarem Šourkem avizovala:

*„Brněnská opera přichází k nám především s několika stěžejními díly operní literatury české, k nimž připojuje jediné dílo německé hudby klasické. [...] Ukáže na Rusalce, jak staví se k reprodukci Dvořáka, a seznámí nás i s nejnovějším, nejvýše zajímavým svým pokusem, jímž je scénické provedení mistrova oratoria Svatá Ludmila.“*²⁰⁸

Jak bylo dílo přijato, nám bohužel není známo. Nalezena byla pouze reakce K. B. Jiráka po premiéře 10. července 1924. O přijetí brněnské opery v Praze se vyjádřil následovně:

*„Pražské obecenstvo přijalo brněnské hosty velmi sympaticky a zahrnulo je pochvalou, které chladné Brno nebývá schopno.“*²⁰⁹

Scénické provedení v nastudování brněnského divadla se již nikdy nedočkalo dalšího provedení, jako tomu bylo v Národním divadle. Vyhořelý archiv bohužel znemožňuje zjistit jakékoliv bližší informace ke třem provedením v letech 1924–1925.

²⁰⁶ Černušák, Gracián. Z brněnských koncertů: Svatá Ludmila. In *Lidové noviny*. Brno: Pavel Váš a František Šereda, 15. 6. 1924, **32** (229), s. 7.

²⁰⁷ Městské divadlo na Královských Vinohradech. In *Venkov*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 20. 6. 1924, **19** (144), s. 8.

²⁰⁸ Šourek, Otakar. Brněnská opera v Praze. In *Venkov*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 29. 6. 1924, **19** (152), s. 3.

²⁰⁹ Jirák, Karel B. Brněnská opera. In *Nová svoboda*. Praha: Otakar Janáček, 10. 7. 1924 **1** (13), s. 214.

11 Scénické provedení Svaté Ludmily v pražském Národním divadle v letech 1934 až 1935

V roce 1934 se šéf opery Národního divadla Otakar Ostrčil rozhodl znovunastudovat scénického provedení oratoria *Svatá Ludmila*. Otakar Ostrčil, který zastával funkci šéfa opery od konce roku 1920 do roku 1935, však nebyl zastáncem zásahů Václava Judy Novotného, podle jehož úprav byla scénicky provedena *Svatá Ludmila* v roce 1901 až 1904. V. J. Novotný svými úpravami zasahoval do děl nejen jazykově (přeložil řadu libret z italštiny, němčiny, španělštiny, ruštiny i polštiny), ale i dějově. Dějové úpravy prováděl nejen v původních českých libretech, ale také v jejich překladech. Při nastudování nového scénického provedení se tak O. Ostrčil vrátil k původnímu znění oratoria podle J. Vrchlického bez úprav a zásahů V. J. Novotného.

V roce 1934 byla *Svatá Ludmila* v Národním divadle provedena celkem šestkrát, a to 13. a 17. dubna, 19. května, 12. září a 5. října 1934. Oratorium bylo znovunastudováno s ohledem na 30leté výročí od Dvořákova úmrtí. Dirigentem výše uvedených provedení byl Otakar Ostrčil. Režie se ujal Ferdinand Pujman a za scénickou výpravou stál Vlastimil Hofman. Za účelem dramatickosti byly některé vyškrtnuté sbory opět obnoveny a přiděleny sólovým hlasům.²¹⁰ Choreografkou oratoria byla Jelizaveta Nikolská. V nalezeném seznamu hlavních rolí v online archivu Národního divadla byli uvedeni také zpěváci menších rolí, družek a jinochů z Ludmiliny družiny. Hlavní role ztvárnili: Áda Nordenová (Ludmila), Marta Krásová (Svatava), Vilém Zítek (Ivan), Josef Otakar Masák a Vladimír Tomš (Bořivoj), Josef Celerin (Arcibiskup Metoděj). Kromě hlavních rolí byli ve vedlejších rolích uvedeni: Marie Budíková (jiná Ludmilina družka), Štěpánka Štěpánová (třetí družka Ludmilina) a Jaroslav Gleich, Václav Marek a Bronislav Chorovič (jinoši z družiny Ludmiliny).

Oratorium bylo velmi kladně přijato, což dokládá i kritika Otakara Šourka na provedení uveřejněné v periodiku *Venkov* dva dny po premiéře 15. 4. 1934.

„Sbory byly jistě pečlivě připraveny a pozorně zpívaly, musily by však býti alespoň ztrojnásobněny, aby zvukovou vydatností odpovídaly představě skladatelově. P. Ferd. Pujman byl nejen režisérem, ale i úpravcem a nezklamal v tom ani onom. Dramaturgicky

²¹⁰ Šourek, Otakar. Dvořákův cyklus: Svatá Ludmila. In *Venkov*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 15. 4. 1934, 29 (88), s. 7.

vyhnul se úpravě Novotného, přidržel se spíše znění původního, z něhož obnovil i některé partie sborové, skladatelem dříve škrtnuté. Přidělení určitých sborových linií pěvcům sólovým bylo snad někde trochu odvážné, na některých místech mělo však účín nejen dramatický, ale i hudebně-gradací. [...] Velkoryse řešená náladově silně podmanivá výprava Vlast. Hofmana, doplňovala silný dojem scénického podání, k němuž i choreografie pí Jel. Nikolské přispěla pěknými nápady.“²¹¹

Tato kritika nám odhaluje obnovu některých sborových částí, které byly přisouzeny sólovým zpěvákům. Lze se domnívat, že sólové party sborových částí přináleželi Ludmiliným družkám, které byly právě díky těmto sólovým výstupům uvedeny v seznamu sólistů Národního divadla. Z dochované fotodokumentace z prvního dějství je patrné, že sbor by opravdu zasluhoval větší zastoupení. Přeci jen sbor při koncertním provedení čítal vždy větší počet sboristů.

Některé recenze ke scénickému provedení v roce 1934 porovnávaly novou inscenaci se scénickým provedením v roce 1901. *Národní listy* vydané 15. dubna 1934 v tomto ohledu napsaly:

„Tehdejší inscenace byla více velkorysá, dnešní, páně Pujmanova, jde více do detailů a tu tím více vynikají rozpory mezi ryze hudebním originálem a scénicky dramatizující úpravou.“²¹²

Jak recenze dále konstatovala, je patrné, že oratorium nebylo přijímáno kladně ve všech svých uměleckých složkách. Kritika v *Národních listech* se týkala například tanečních choreografií:

„Co zvláště duchu díla se přičí, jsou tance paní Nikolskou s nejlepším úmyslem komponované. Tu divák raději zůstane pouhým posluchačem.“²¹³

Inscenační provedení pak bylo popsáno následujícími slovy:

²¹¹ Šourek, Otakar. Dvořákův cyklus: Svatá Ludmila. In *Venkov*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 15. 4. 1934, **29** (88), s. 7.

²¹² Cyklus oper Dvořákových. In *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 15. 4. 1934, **74** (103), s. 5.

²¹³ Tamtéž.

„Moje přesvědčení je, že podle hudby Dvořákovy každý inscenační pokus vypadne malicherně a někdy i komicky. Co jsou zpíváno, nedává volný let fantazii posluchačově, to v scénické realizaci ničí ilusi. [...] Scénérie (p. Vl. Hofman) v prvních dvou dějstvích svým pochmurným tónem byla v rozporu s radostným jasem hudby; zato v závěru znamenitě přispěla k slavnostnímu dojmu.“²¹⁴

První provedení v novém nastudování proběhlo na závěr Dvořákova jubilejního cyklu v pátek 13. dubna 1934. V této souvislosti napsal lidový deník *Večer*, že se jednalo o krásný a slavný závěr cyklu. Podotkl také, že doufá, že nyní uslyšíme Dvořákovo dílo po boku Smetany častěji, než tomu bylo dosud.²¹⁵

V periodiku *Národní osvobození* byla popisována *Svatá Ludmila* ve scénickém provedení jako mimořádný počín, neboť návratem Ostrčila k původnímu znění díla bez řady škrtů bylo možné slyšet oratorium v jeho největší úplnosti. Provedení pak bylo periodikem vnímáno jako duchovní slavnost. V úvodu recenze nechyběla ani komparace se Smetanovou *Libuší*:

„To, čeho jsme byli svědky při provedení ‚Svaté Ludmily‘ byla vznešená duchovní slavnost, skoro náboženský obřad, ale zároveň také divadlo ve svém největším tvůrčím zmocnění. ‚Svatá Ludmila‘ povznášela se tu symbolicky v jakýsi adekvátní protipól ‚Libuše‘, nejen umělecký, ale nýbrž i ideový. Ač jde v podstatě o jinou formu a také o jiný tvůrčí smysl při vzniku díla, připomíná ‚Libuši‘ celá koncepce i jak se předvádí stará doba českých dějin, promítnutá do osob idealisovaných v symbol a názorovou tendenci. Také zde je element ženský vedoucí a prozíravý, je tu obřadnost a slavnostní rituál tanců a průvodů a závěrečná svatební scéna s obřadem křtu. Jenže výslednou tendencí a světovým názorem jsou to dvě protichůdné věci.“²¹⁶

Recenze je přínosná hlavně svým přiblížením (popisem) jevištního ztvárnění v Pujmanově režii:

„Pujman vykomponoval na scéně velké náboženské drama, vykouznil ilusi středověkých gotických obrazů, kterým zůstává zachováno umění duchové i zjitřený vnitřní pathos a

²¹⁴ Š, A. Cyklus oper Dvořákových. In *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 15. 4. 1934n. l., **74** (103), s. 5.

²¹⁵ *Svatá Ludmila*: Slavný závěr Dvořákova jubilejního cyklu v Národním divadle. In *Večer*. Praha: Rol. tiskárna, 18. 4. 1934, **21** (90), s. 1.

²¹⁶ Dvořákův cyklus VII.: *Svatá Ludmila*. In *Národní osvobození*. Praha: Pokrok, 17. 4. 1934, **11** (89), s. 5.

nejdokonalejším vyjádřením barvy světla a stínu, v jich vlivu na vnější vzezření lidských těl a jejich rouch. Vnik jedinečně v dílo a dal mu všecken náboženský pathos v samé struktuře a metodě práce. Liturgické obřady naplnil pokorou, představou lesku a slávy. Přitom postupoval věrně podle modulačního a hudebního plánu partitury ve všech odstínech, každé číslo mělo svou tektonickou strukturu a barevnou líceň. [...] Vlastislav Hofman vykomponoval scény, architektonicky soustředěné k vyvýšenému symbolickému středu a získal tím dostatek prostory pro rozdělenou pohybovou akci.“²¹⁷

V roce 1934 hudebně řídil všechna představení Otakar Ostrčil. Byla to právě *Svatá Ludmila*, kterou dirigoval jako poslední a kterou se loučil od dirigentského pultu v Národním divadle. V roce 1935 převzal řízení *Svaté Ludmily* Josef Charvát. V tomto roce bylo oratorium ve scénickém nastudování uvedeno naposledy a pouze dvakrát. Dne 15. dubna bylo provedeno v rámci posledního představení Vladimíra Tomše, který zpíval roli Bořivoje, a 29. června se představení konalo u příležitosti sjezdu československých katolíků. Obě scénická provedení proběhla za řízení dirigenta Josefa Charváta. Představitelé hlavních rolí zůstali beze změn. Recenze na tyto dvě provedení se bohužel nepodařilo nalézt. V dobovém tisku se objevovaly jen anonce. *Svatá Ludmila* nebyla od té doby již nikdy scénicky provedena.

Ke scénickému provedení v roce 1934 až 1935 se dochovaly nejen výtvarné návrhy, ale i fotodokumentace z reálného provedení v roce 1934. Podoba scény oproti provedení v roce 1901 se značně proměnila a vizuál podlehl stylu a dobovým konvencím. V některých prvcích scény se dají nalézt znaky nejen architektonického směru art deco, který vévodil této době. Střízlivost tohoto uměleckého stylu, čistě vedené linie a viditelná geometrie mohly podtrhnout strohost a pochmurnost prvních dvou scén. Jediným společným znakem obou scénických ztvárnění z let 1901 a 1934 je středová kompozice a podobné umožnění pohybu zpěváků na scéně.

²¹⁷ Dvořákův cyklus VII.: *Svatá Ludmila*. In *Národní osvobození*. Praha: Pokrok, 17. 4. 1934, 11 (89), s. 5.

Obr. 24 Skica první scény²¹⁸

Při porovnání první scény z roku 1901 s rokem 1934 je patrné naprosto odlišné vizuální zpracování scény. Zatímco rok 1901 byl bohatý na pohanskou symboliku a estetické zpracování či barevnost, byl oproti tomu rok 1934 pojat velmi modernisticky, stroze a čistě. Bába jako ústřední bod scény byla upozaděna a oproštěna od jakýchkoliv symbolů. Scéna byla pojata více stroze, neboť prostor byl budován hlavně malbou na jednom plátně v pozadí scény. Oproti prvnímu provedení je bohyně Báby bez odkazů na pohanskou víru výrazně zjednodušena. Nejvýraznějším prvkem scény se pak stává slunce za hlavou bohyně, které tak přejímá veškerou pohanskou symboliku.

²¹⁸ Sbirka Národního muzea. Inv. č. H6D-22782.

Obr. 25 Fotografie první scény²¹⁹

Ve druhé scéně se přesouváme do zcela odlišného prostředí, čímž je hluboký les se skalisky. Opět je zde zachována středová kompozice, jejíž dominantou je vzrostlé listnaté stromoví, pod kterým je umístěna studánka. Nalézáme zde spojení s první scénou v podobě znázornění výrazného pronikání slunečních paprsků. Pravidelností a jasnými liniemi je stále odkazováno na umělecký směr art deco.

²¹⁹ Sbirka Národního muzea. Inv. č. H6E-3853.

Obr. 26 Skica druhé scény²²⁰

Tato scéna je však oproti první mnohem bohatší na nejrůznější detaily, jimiž jsou například vchod do jeskyně, pozlacený kříž, kmeny rozeklaných stromů, dolmeny a menhiry.

²²⁰ Sbírká Národního muzea. Inv. č. H6D-22783.

Obr. 27 Fotografie druhé scény²²¹

Třetí scéně dominuje svatyně na Velehradě. Opět byla použita středová kompozice. Dominantní část byla namalována na plátně a vchod do kaple byl předsazenou kulisou. Na portálu svatyně upoutával největší pozornost kříž, který byl zasazen v kruhu, a opět tak odkazoval k symbolu slunce. Ostatní použité symboly byly již ryze křesťanské. Holubice vyjadřovala nejen symbol prostoty, čistoty, ale především Ducha Svatého. Svatí po stranách portálu jsou dva ze čtyř evangelistů. Knihu svírá svatý Matouš a rukou žehná svatý Jan. Matouš zde odkazuje k počátku rodokmenu Ježíše a ukazuje Ježíšovy lidské předky. Janovo evangelium je nazýváno evangeliem lásky. Lze se domnívat, že užití právě těchto dvou evangelistů mohlo být záměrné, v souvislosti s vývojem děje oratoria a probíhající závěrečnou scénou. Ve srovnání se scénografií z roku 1901 je závěrečná scéna z roku 1934 převážně křesťanská. K pohanství zde odkazuje pouze symbolika kruhu, tudíž slunce.

²²¹ Sbirka Národního muzea. Inv. č. H6E-3855.

Jediným nezařaditelným prvkem třetího obrazu jsou dva trojhlavé svícny, které svojí estetikou neodpovídají ani pohanské symbolice ani byzantskému umění.

Obr. 28 Závěrečná scéna oratoria – basilika na Velehradě²²²

Zvýše uvedeného popisu scénického provedení v roce 1934 v komparaci s rokem 1901 je patrné, že estetika doby výrazně promlouvala do scénického pojetí oratoria. Oratorium i přes veškerou snahu nemělo takový úspěch, aby se dlouhodobě udrželo na scéně Národního divadla. Poslední scénické provedení oratoria *Svatá Ludmila* proběhlo 29. června 1935.

²²² Sbirka Národního muzea. Inv. č. H6E-3856.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo přiblížení Dvořákova oratoria *Svatá Ludmila*, op. 71 z doposud nereflaktovaného pohledu vzniku, provedení a přijetí díla jak v koncertní, tak ve scénické podobě. Práce si kladla za cíl přiblížit koncertní provedení na podkladě dobových recenzí a korespondence. Popis scénických provedení oratoria v pražském Národním divadle v letech 1901–1904 a v letech 1934–1935 měla za cíl publikovat doposud neuveřejněné doklady výtvarných návrhů, skic a fotografií. Záměrem práce bylo též dohledat bližší informace ke scénickému provedení v Národním divadle v Brně v roce 1924.

Vzhledem k okolnosti označení *Svaté Ludmily* za první české národní oratorium je na začátku práce nastíněn stručný vývoj oratoria. Geneze *Svaté Ludmily* odhaluje Dvořákův záměr komponovat oratorium na námět z české historie již v roce 1883, tedy ještě před první návštěvou Anglie, kdy se na něj v únoru roku 1884 obrátil festivalový výbor Leedsu se žádostí o zkomponování oratoria. Práce přibližuje na Dvořákově korespondenci a dobových recenzích vznik oratoria, jeho přijetí a vnímání z pohledu anglické kritiky.

První provedení oratoria v pražském Národním divadle v Praze dne 25. února 1887 v koncertní podobě ve spolupráci s pěveckými spolky reflektuje přijetí díla především na podkladě dobových recenzí. Nalezené kritiky označují oratorium za český skvost a velkolepé dílo.

Po anglické a české premiéře práce dokládá další provedení v zahraničí. Zde se podařilo díky dobovému zahraničnímu tisku vypátrat provedení v americkém Troy (New York) v roce 1888, v anglickém Boltonu v roce 1892, ve Vídni roku 1897 a v belgickém Tournai v roce 1909.

Na našem území se prvních třicet let od prvního provedení v Anglii, tedy do roku 1906, dočkala *Svatá Ludmila* provedení olomouckým spolkem Žerotín 21. a 22. dubna 1888, jemuž bylo oratorium dedikováno. Po Olomouci následovalo provedení Besedou brněnskou 22. března 1891 v Brně, Kroměřížským Moravanem 25. a 26. dubna 1891 či Penzijním spolkem sboru a orchestru Národního divadla v Praze dne 28. listopadu 1897. Všechna nalezená provedení jsou doložena dobovými recenzemi. Největší úspěch dle recenzí však zaznamenalo oratorium na prvním českém hudebním festivalu v Praze 3. dubna 1904 v

podání České filharmonie. V roce 1906 pak *Svatá Ludmila* zazněla na Jihočeském festivalu v Písku. Práce nejenže přibližuje recepci na daná provedení, ale odhaluje pozadí příprav a uveřejňuje jména sólistů a dirigentů všech uvedených provedení.

První scénické provedení oratoria se uskutečnilo v roce 30. října 1901. Práce dokládá, že již v červnu roku 1895 Dvořák o scénickém provedení uvažoval. Za tímto účelem provedl Václav Juda Novotný úpravy libreta, které měly za následek redukci především sborových částí. Scénické provedení v letech 1901 až 1904 v pražském Národním divadle se dočkalo po premiéře 30. října 1901 šesti repríz. Práce přibližuje výtvarné návrhy, popisuje jednotlivé detaily vyobrazených pohanských symbolů na skicách a odhaluje přijetí díla ve scénickém nastudování, které opět dokládá řadou dobových recenzí.

V roce 1934 vedení Národního divadla upustilo od zásahů Václava Judy Novotného a scénické provedení vycházelo z původního Vrchlického libreta. Dobové nákresy a fotografie nám přibližují pojetí scény, sborové obsazení, ale především dokládají zcela odlišný přístup ke scénickému ztvárnění, které zrcadlí pojetí dané doby.

Práce si v neposlední řadě kladla za cíl přiblížení scénického provedení v brněnském Národním divadle v roce 1924. Bylo nalezeno doposud neznámé sólové obsazení tohoto provedení. Nalezené informace budou po dohodě s Národním divadlem v Brně poskytnuty tamějšímu archivu Národního divadla.

Resumé

The aim of the diploma thesis was to approach Dvořák's oratorio *Saint Ludmila*, op. 71 from the hitherto unreflected point of view of the origin, performance and acceptance of the work in both concert and stage form. The work aimed to bring the closer concert performance on the basis of period reviews and correspondence. The description of stage performances of the oratorio at the Prague National Theater in 1901–1904 and 1934–1935 aimed publish unpublished documents of artistic designs, sketches and photographs for performances. The aim of the work was also to find out more information about the stage performance at the National Theater in Brno in 1924.

Due to the circumstances of the designation of *Saint Ludmila* as the first Czech national oratorio, a brief development of the oratorio is outlined at the beginning of the work. The genesis of *Saint Ludmila* reveals Dvořák's intention to compose an oratorio on a theme from Czech history as early as 1883, before his first visit to England, when he was approached by the Leeds Festival Committee in February 1884 with a request to compose an oratorio. The work describes the origin of the oratorio, its acceptance and the perception from the point of view of English critics and in Dvořák's correspondence and period reviews.

The first performance of the oratorio at the Prague National Theater in Prague on February 25, 1887 in concert form in cooperation with the choirs reflects the acceptance of the work mainly on a basis of period reviews. The critics found call the oratorio a Czech gem and a magnificent work.

After the English and Czech premiere, the work demonstrates another performance abroad. Thanks to the contemporary foreign press, it was possible to find performances in Troy, New York, USA, in 1888, Bolton, England in 1892, Vienna in 1897, and Tournai, Belgium, in 1909.

In our territory, for the first thirty years since the first execution in England, ie until 1906, *Sant Ludmila* was executed by the Olomouc association Žerotín on April 21 and 22, 1888, to which the oratorio was dedicated. Olomouc was followed by a performance by Beseda brněnská on March 22, 1891 in Brno, Kroměřížský Moravan on 25 and 26 April 1891 or by the Pension Association of the Choir and Orchestra of the National Theater in Prague on

November 28, 1897. All performances founded are supported by period reviews. However, according to reviews, the greatest success was recorded by the oratorio at the first Czech music festival in Prague on April 3, 1904, performed by the Czech Philharmonic. In 1906, *Saint Ludmila* was performed at the South Bohemian Festival in Písek. The work not only brings the reception closer to the given performances, but also reveals the background of the preparations and publishes the names of the soloists and conductors of all the mentioned performances.

The first stage performance of the oratorio took place in October 30, 1901. The work proves that already in June 1895 Dvořák considered the stage performance. For this purpose, Václav Juda Novotný made adjustments to the libretto, which resulted in a reduction, especially of the choral parts. The stage performance between 1901 and 1904 at the Prague National Theater was repeated six times after its premiere on October 30, 1901. The work introduces artistic designs, describes the individual details of the depicted pagan symbols on sketches and reveals the acceptance of the work in stage production, which is evidenced by a number of period reviews again.

In 1934, the management of the National Theater abandoned the interventions of Václav Juda Novotný and the stage performance was based on the original Vrchlický libretto. Period drawings and photographs bring us closer to the concept of the scene, the choral cast, but above all demonstrate a completely different approach to the stage design, which reflects the concept of the time.

Last but not least, the work aimed to approach the stage performance at the Brno National Theater in 1924. So far unknown solo cast performance of the oratorio was found. The information found will be provided to the local archive of the National Theater in agreement with the National Theater in Brno.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Alena Benešová

Název katedry a fakulty: Katedra Muzikologie FF

Název diplomové práce: Antonín Dvořák: Svatá Ludmila, op. 71. Geneze a recepce oratoria se zaměřením na scénická provedení

Počet znaků: 172 062

Počet Příloh: 28

Počet titulů použité literatury: 112

Klíčová slova: oratorium, Antonín Dvořák, Svatá Ludmila, koncertní provedení, scénické provedení, geneze

Anotace:

Práce pojednává o genezi, provádění a následné recepci oratoria Svatá Ludmila, op. 71 Antonína Dvořáka se zaměřením na scénická provedení v Národním divadle v Praze a v Brně. Koncertní provádění oratoria jsou v práci vytyčena léty 1886 až 1906, tedy dobou 30 let od prvního uvedení v Anglii. Tato léta vystihují frekvenci provádění díla za skladatelova života. Celá práce je vystavěna především na dobových pramenech, recenzích a Dvořákově korespondenci. Přílohy tvoří nejen kopie dobových zahraničních recenzí, vlastnoruční poznámky Václava Judy Novotného ke scénickému provedení, ale také skici návrhů scénografie v pražském Národním divadle v letech 1901-1904. Obrazový materiál doplňují dobové fotografie ze scénického provedení v letech 1934-35 v pražském Národním divadle.

Bibliografie:

1. Literatura

Bachtík, Josef. *Antonín Dvořák dirigent*. V Praze: Spolek pro postavení pomníku mistra Ant. Dvořáka, 1940.

Bráfová, Libuše. *Rozpravy hudební č. 18: Rieger, Smetana, Dvořák*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1913.

Clapham, John: *Antonín Dvořák, Musician and Craftsman*. London, 1966.

Clapham, John: *Dvořák*. London: David & Charles, 2002.

Černý, Jaromír et al. *Hudba v českých dějinách: od středověku do nové doby*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1983.

Döge, Klaus. *Antonín Dvořák: život, dílo, dokumenty*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013.

Kuna, Milan, ed. *Antonín Dvořák. Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 1, Korespondence odeslaná 1871–1884*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1987.

Kuna, Milan, ed. *Antonín Dvořák. Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 2, Korespondence odeslaná 1885–1889*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1988.

Kuna, Milan, Bradová, Ludmila, ed. *Antonín Dvořák. Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 4, Korespondence odeslaná 1896–1904*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1995.

Kuna, Milan, ed. *Antonín Dvořák. Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Svazek 6, Korespondence přijatá 1885–1892*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997.

Kuna, Milan, ed. a Bradová, Ludmila ed. *Antonín Dvořák. Korespondence a dokumenty: kritické vydání. Sv. 8, Korespondence přijatá 1896–1904*. 1. vyd. Praha: Editio Bärenreiter Praha, 2000.

Gregor, Vladimír. *Hudební vlastivěda Olomouckého kraje: styky významných hudebních umělců s Olomouckým krajem*. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1956.

Holásek, Břetislav, ed. a Fifková, Renáta, ed. *Osobnosti Olomouckého kraje*. 1. vydání. Olomouc: Vlastivědné muzeum v Olomouci, 2016.

Karlík, Filip a Jiří Kopecký, ed. *Emanuel Chvála: Z mých pamětí hudebních*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2020.

Körber, Pavel. *Praha ve dne v noci: líčení pražského života slovem i obrazem*. Díl 2. V Praze: Pavel Körber, 1904.

Kuna, Milan. *Antonín Dvořák: reflexe osobnosti a díla: lexikon osob*. Vydání první. Praha: Academia, 2017.

Racek, Jan. *Antonín Dvořák a Morava: vzpomínková črta k stému výročí mistrova narození*. V Praze: Topičova edice, 1941.

Sázavský, Karel. *Dějiny filh. spolku Besedy Brněnské od r. 1860–1900*. V Brně: Beseda Brněnská, 1900

Slavíková, Jitka. *Dvořák a Anglie aneb Země, které mnoho dlužím*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1994.

Smolka, Jaroslav. *Česká kantáta a oratorium*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1970.

Šourek, Otakar. *Antonín Dvořák*. V Praze: Hudební matice Umělecké besedy, 1941.

Šourek, Otakar. *Život a dílo Ant. Dvořáka 2 sv.* Praha: Hudeb. matice Umělecké besedy, 1917.

Vacek, Josef. *Dějiny hudby*. V Hradci Králové: J. Vacek, 1876.

Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1888.

Vrchlický, Jaroslav, Antonín Dvořák a Václav Juda Novotný. *Svatá Ludmila: duchovní opera o třech odděleních pro sóla sbor a orchestr*. Praha: Wiesner, 1901.

2. Slovníky a encyklopedie domácí a zahraniční provenience

Burghauser, Jarmil a Clapham, John. *Antonín Dvořák: thematický katalog: bibliografie: přehled života a díla*. 2., rev. a dopl. vyd. Praha: Bärenreiter Editio Supraphon, 1996. s. 250–252, 336–337.

Český hudební slovník. Český hudební slovník [online]. Copyright © [cit. 07.12.2020]. Dostupné z:

https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1119

3. Odborné studie, referáty a disertační práce

Pečman, Rudolf. “Händel-Rezeption in Den Böhmischen Ländern Im 19. Jahrhundert.” In *Händel-Jahrbuch* 44 (1998), s. 177–83. Dostupné z:

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A82158&lang=cs&site=ehost-live>.

Philippi, Daniela. *Antonín Dvořák: Die Geisterbraut (Svatební Košile), Op. 69; Die heilige Ludmilla (Svatá Ludmila), Op. 71: Studien Zur ‘Grossen Vokalform’ Im 19. Jahrhundert*.

Mainzer Studien Zur Musikwissenschaft. Hans Schneider, 1992.

Philippi, Daniela. *Antonín Dvořák: Die Geisterbraut (Svatební košile op. 69) – Die heilige Ludmilla (Svatá Ludmila op. 71): Studien zur "großen Vokalform" im 19. Jahrhundert*. Tutzing: Hans Schneider, 1993. XVII, 398, 211 s. Mainzer Studien zur Musikwissenschaft; Bd. 30.

Slavický, Tomáš. Musica, Identità e Mitografie Nazionali Dei Cechi Nel Diciannovesimo Secolo. In *De Musica Disserranda* 12, no. 1 (2016), s. 45–56. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A1117814&lang=cs&site=ehost-live>.

Strimple, Nick. Dvořák's Svatá Ludmila: Genesis, Premiere and Aftermath. In *American Choral Review* 48, no. 1 (January 2006), s. 1–5. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A734468&lang=cs&site=ehost-live>.

Tauerová, Jarmila and Antonín Dvořák. Neznámý Dopis Antonína Dvořáka Richardu von Pergerovi/An Unknown Letter from Antonín Dvořák to Richard von Perger. In *Musicalia: Časopis Českého Muzea Hudby / Journal of the Czech Museum of Music* 1, no. 1–2 (2009), s. 107. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A641307&lang=cs&site=ehost-live>.

Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1888.

Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38.

Vysloužil, Jiří. *Dvořáks Oratorium Die heilige Ludmilla*. Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität Halle. Reihe G: Musikwissenschaftliche Beiträge, 1984, s. 78–82. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A434533&lang=cs&site=ehost-live>.

Vysloužil, Jiří. Händel, Dvořák und die Tschechische Musik. In *Händel-Jahrbuch* 44 (1998), s. 184–88. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rft&AN=A121698&lang=cs&site=ehost-live>.

4. Domácí periodika

Budín, Karel. Feuilleton: Mistr Dvořák v Olomouci. In *Moravská orlice*. V Brně, 29. 4. 1898, **36** (97).

- Cyklus Smetanův a Dvořákův. In *Rozhledy: Týdeník pro politiku, vědu, literaturu a umění*. Praha, 11. 6. 1904, **14** (37).
- Černušák, Gracián. Z brněnských koncertů: Svatá Ludmila. In *Lidové noviny*. Brno, 15. 6. 1924, **32** (229).
- Dalibor: Hudební listy*. V Praze, 8. 6. 1906, **28** (33–34).
- Dalibor: Hudební listy*. V Praze, 1. 6. 1895, **17** (26).
- Denní zprávy: Festival v Olomouci. In *Moravská orlice*. František E. Slovák, 26. 4. 1888, **26** (97).
- Denní zprávy: Filharmonický spolek Beseda Brněnská. In *Lidové noviny*. V Brně, 29. 11. 1908, **16** (328).
- Denní zprávy: Koncert v Kroměříži. In *Moravská orlice*. V Brně: František E. Slovák, 19. 3. 1891, **29** (64).
- Denní zprávy. In *Našinec*. Alexandr Jiříček, 4. 5. 1888, **20** (53).
- Denní zprávy: Oratorium Svatá Ludmila v Olomouci. In *Lidové noviny*. 16. 4. 1896, **4** (88).
- Divadlo a hudba: Pěv.-hudební spolek v Olomouci. In *Lidové noviny*. 11. 4. 1905, **13** (83).
- Divadlo a umění: Dvořákovo oratorium "Svatá Ludmila" v Národním divadle. In *Čech: politický týdeník katolický*. Praha, 26. 2. 1887, **19** (46).
- Divadlo: Z Národního divadla. In *Katolické listy*. 1. 11. 1901, **5** (299).
- Divadlo: Z kanceláře Národního divadla. In *Čech: Politický týdeník katolický*. Praha: Antonín Shmitt, 14. 9. 1904, **29** (254).
- Divadlo: Z kanceláře Národního divadla. In *Katolické listy*. V Praze, 30. 10. 1901, **5** (297).
- Divadlo: Zpěvohra. In *Zvon*. V Praze, 1901, **2** (7).
- Dopisy původní: Z Olomouce. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmír Urbánek, 12. 5. 1888, **10** (22).
- Dopisy původní: Z Olomouce. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmír Urbánek, 21. 4. 1888, **10** (19).
- Dvořákův cyklus VII.: Svatá Ludmila. In *Národní osvobození*. Praha: Pokrok, 17. 4. 1934, **11** (89), s. 5.
- Feuilleton. In *Národní politika*. V Praze, 25. 2. 1887, **5** (56).
- Feuilleton. In *Národní politika*. V Praze, 26. 2. 1887, **5** (57).

- Feuilleton: Směs. In *Národní politika*. V Praze, 22. 4. 1891, **9** (110).
- Flekáček, Josef. Z Národního divadla. In *Vlast'*. Praha: Družstvo Vlast', 1887, **3** (6).
- Foerster, Josef Bohuslav. Hudba. In *Národní listy*. Praha, 27. 2. 1887, **27** (57).
- Hoffer, Emil, ed. Litera, umění věda: Hudba. In *Rozhledy: Týdeník pro politiku, vědu, literaturu a umění*. Praha, 3. 10. 1903, **14** (1).
- Hoffmeister, Karel. Světozor: Hudba. In *Zlatá Praha*. Praha: J. Otto, 23. 11. 1901, **19** (4).
- Horský, Miroslav. Feuilleton: Svatá Ludmila. In *Moravská orlice*. V Brně: František E. Slovák, 24. 3. 1891, **29** (28).
- Hudba v Čechách ve věku 17 a 18tém. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze, 7. 7. 1883, **5** (25–26).
- Hudba: Dvořákova Svatá Ludmila v Kroměříži. In *Moravská orlice*. V Brně, 19. 5. 1905, **43** (114).
- Hudba: Dvořákova „Svatá Ludmila“ ve dnech 15. a 16. dubna 1905 v Olomouci. In *Našinec*. V Olomouci, 19. 4. 1905, **41** (45).
- Hudba: První provedení monumentálního oratoria Dvořákova Svaté Ludmily. In *Moravská orlice*. V Brně, 2. 12. 1908, **46** (278).
- Hudba: Svatá Ludmila. In *Moravská orlice*. V Brně: František E. Slovák, 1. 5. 1891, **29** (99).
- Hudba: Z Kroměříže. In *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 3. 5. 1905, **45** (120).
- Hudba: Z koncertní síně. In *Zlatá Praha*. Praha: J. Otto, 10. 12. 1897, **15** (5).
- Jiráek, Karel B. Brněnská opera. In *Nová svoboda*. Praha: Otakar Janáček, 10. 7. 1924 **1** (13).
- Knittl, Karel. Koncerty: Oratorium Svatá Ludmila. In *Dalibor*. V Praze: Mojmir Urbánek, 11. 12. 1897, **20** (6. a 7.).
- Městské divadlo na Královských Vinohradech. In *Venkov*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 20. 6. 1924, **19** (144), 8.
- Národní divadlo v Praze: Svatá Ludmila. In *Dalibor. Hudební listy*. V Praze, 9. 11. 1901, **23** (45).
- Národní divadlo v Praze: K Dvořákovu cyklu v Národním divadle. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze, 26. 10. 1901, **23** (43).
- Národní divadlo v Praze: Svatá Ludmila. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 9. 11. 1901, **23** (45).

- Národní divadlo v Praze: K Dvořákovu cyklu v Národním divadle. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze, 26. 10. 1901, **23** (43).
- Národní divadlo v Praze: Svatá Ludmila. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 2. 11. 1901, **23** (44).
- Národní divadlo v Brně. In *Moravská orlice*. V Brně, 13. 6. 1924, **62** (135).
- Nejedlý, Zdeněk. Hudba. In *Zvon*. V Praze: F. Šimáček, 1904, **4** (30).
- Novotný, Václav, Juda. "Svatá Ludmila". In *Zlatá Praha*. J. Otto, 1886, **3** (16).
- Paukner, Eduard. Forum: Svatá Ludmila. In *Nový život: Příloha*. Leden 1898, **3** (1).
- Plzeňské listy*. Plzeň: J. R. Port, 18. 7. 1903, **39** (160).
- Po prvním českém hudebním festivalu. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 9. 4. 1904, **26** (18).
- Posudky veřejné o Žerotínově festivalu. In *Našinec*. Alexandr Jiříček, 29. 4. 1888, **20** (51).
- První český hudební festival. In *Lidové noviny*. V Brně, 6. 4. 1904, **12** (78).
- První český hudební festival v Praze: Provedení Dvořákova oratoria Sv. Ludmila. In *Národní listy*. Praha, 5. 4. 1904, **44** (95).
- První český hudební festival v Praze: Provedení Dvořákova oratoria Sv. Ludmila. In *Lidové noviny*. V Brně, 7. 4. 1904, **12** (79).
- Svatá Ludmila. In *Hudební listy*. V Brně: Brno: beseda Brněnská, 1. 3. 1887, **3** (10).
- Svatá Ludmila. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 5. 3. 1887, **9** (10).
- Svatá Ludmila: Slavný závěr Dvořákova jubilejního cyklu v Národním divadle. In *Večer*. Praha: Rol. tiskárna, 18. 4. 1934, **21** (90), s. 1.
- Š, A. Cyklus oper Dvořákových. In *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 15. 4. 1934, **74** (103), s. 5.
- Šourek, Otakar. Brněnská opera v Praze. In *Venkov*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 29. 6. 1924, **19** (152).
- Umění, věda: cyklus českých oper na Národním divadle. In *Čas*. Praha: Jan Herben, 18. 9. 1903, **17** (255).
- Z domácího světa hudebního: První český festival. In *Vlast'*. Praha: Družstvo Vlast', 05. 1904, **20** (8).
- Z Národního divadla. In *Dalibor: Hudební listy*. V Praze: Mojmir Urbánek, 5. 3. 1887, **9** (10).

Z Národního divadla v Brně. Sv. Ludmila – dne 13. června. In *Salon*. Brno: Jan Hanáček, 06. 1924, **3** (3).

5. Zahraniční periodika

Crystal Palace. In *The Daily News*. Londýn, 8. 11. 1886, (12,661).

Dvorák's 'St. Ludmila' at Bolton. *The Musical Times and Singing Class Circular*. 1.1. 1893, **34** (599), s. 27

Evening concert. In *The Leeds Mercury*. Leeds, England, 16. 10. 1886, **123** (15,140).

Leeds Musical Festival. In *The Daily News*. Londýn, 16. 10. 1886, (12, 642).

Leeds Musical Festival. In *The Times*. Londýn, 16. 10. 1886, (31,892).

Leeds Triennial Musical Festival: From our correspondent. In *The Standard*. Londýn, 16. 10. 1886, (19,426).

Local and General: Leeds Triennial Musical Festival. In *The Leeds Mercury*. Leeds, England, 19. 8. 1886, **125** (15090).

Musical notes. In *The Chicago Sunday Tribune*. 18. 3. 1888, **4** (32).

Petite Gazette: A Tournai. In *Le Soir*. Bruxlles, 20. 4. 1909.

'Saint Ludmila' in Viena. *The Musical Times and Singing Class Circular*. 1. 1. 1898, **39** (659).

Six orchestral concerts. In *The Buffalo Commercial Advertiser*. New York, 17. března 1888, **57** (18,608).

Theater, Kunst und literatur: Allführung des Oratoriums "Die heilige Ludmilla." In *Mährisch-schlesischer Corespondent*. Brünn–Albin Müller, 24. 4. 1888, **28** (95).

The Leeds Festival: The Rehearsals in London. In *The Leeds Mercury*. Leeds, England, 6. 10. 1886, **123** (15,131).

6. Online zdroje

Archiv ND. *Archiv ND* [online]. Copyright © 2020 Národní divadlo [cit. 02.02.2021]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz>

Digitální knihovna. *Digitální knihovna* [online]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/>

KBR – Belgicapress. *KBR – Belgicapress* [online]. Copyright ©2021 [cit. 02.04.2021]. Dostupné z: https://www.belgicapress.be/pageview.php?adv=0&all_q=Dvorak%201909&any_q=&exact_q=&none_q=&from_d=&to_d=&per_lang=&per=&sig=JB838&lang=FR&per_type=0

Muzeum Antonína Dvořáka – Národní muzeum. *Národní muzeum* [online]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/ceske-muzeum-hudby/muzeum-antonina-dvoraka>.

Online archiv, Národní divadlo Brno. Národní divadlo Brno [online]. Copyright © 2001 [cit. 13.03.2021]. Dostupné z: http://www.ndbrno.cz/modules/theaterarchive/?h=inscenation&a=list&title=svatá+ludmila&number=&id_ensemble=0&id_genre=0&id_building=0&year=0&season=0&id_premiere=0&order=title-asc&search=hledat

7. Hudebniny

Dvořák, Antonín. *Saint Ludmila: an oratorio for Soli, Chorus and Orchestra: (op. 71)* [hudebnina]. London: Novello, Ewer and Co., [1886]. 1 klavírní výtah (262 s.). Novello's Original Octavo Edition.

8. Obrazová příloha

Obr. 3 Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6C-57 (

Obr. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 – Divadelní archiv Národního divadla v Praze, Inv.č. 6017/54. Vrchlický, Jaroslav. *Svatá Ludmila: oratorium o třech odděleních pro sola, sbor a orchestr*. Druhé vydání. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1887. Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textův; Řada 2., svazek 38.

Obr. 14 – Divadelní archiv Národního divadla v Praze. Inv. č. 339 a.

Obr. 15 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-2183.

Obr. 16 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-2181.

Obr. 17 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-2177.

Obr. 18 – Divadelní archiv Národního divadla v Praze. Inv. č. 6017/54.

Obr. 19 - Vrchlický, Jaroslav, Antonín Dvořák a Václav Juda Novotný. *Svatá Ludmila: duchovní opera o třech odděleních pro sóla sbor a orchestr*. Praha: Wiesner, 1901.

Obr. 20 - Vrchlický, Jaroslav, Antonín Dvořák a Václav Juda Novotný. *Svatá Ludmila: duchovní opera o třech odděleních pro sóla sbor a orchestr*. Praha: Wiesner, 1901.

Obr. 21 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-2179.

Obr. 22 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-2180.

Obr. 23 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-2178.

Obr. 24 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-22782.

Obr. 25 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6E-3853.

Obr. 26 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6D-22783.

Obr. 27 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6E-3855.

Obr. 28 - Sbíрка Národního muzea. Inv. č. H6E-3856.